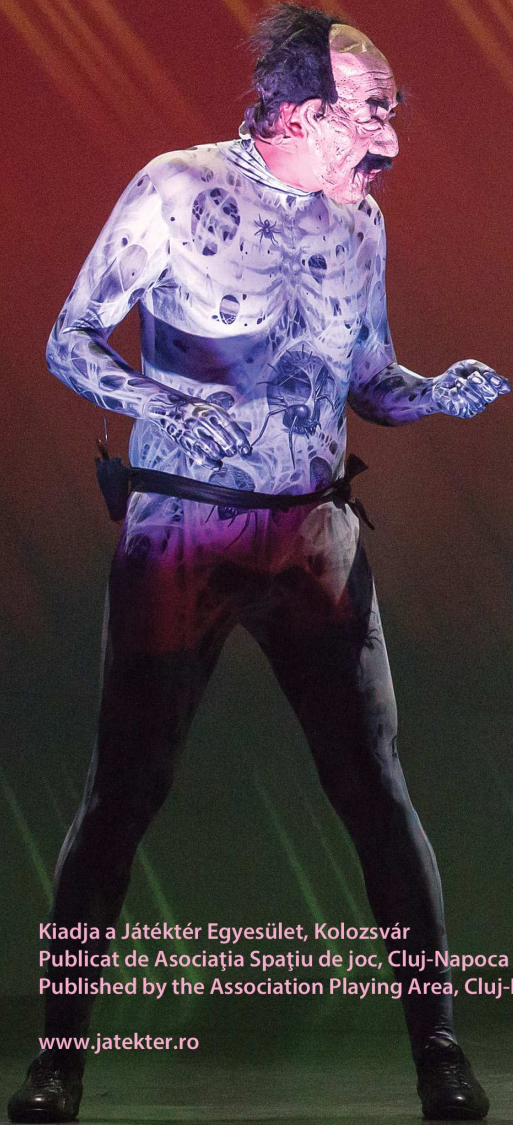

játek tér

2017/tél
6. évfolyam, 4. szám

Kiadja a Játektér Egyesület, Kolozsvár
Publicat de Asociația Spațiu de joc, Cluj-Napoca
Published by the Association Playing Area, Cluj-Napoca

www.jatekter.ro

ERDMAGYAR

TARTALOM

KÖZEL ÉS TÁVOL

Fám Erika: Ismeretlen országban (<i>Alice</i> . Tamási Áron Színház, Sepsiszentgyörgy	3
Nem kell megváltani a világot (Balázs Nóra beszélgetése Biró Rékával és Deák Katalinnal)	8
Varga Anikó: A nagy neveken túl is van élet (Beszélgetés Köllő Katával)	15
FÓKUSZ / Alice Georgescu: Margináliák (Fordította: Varga Anikó)	19
Bartha Katalin Ágnes: Hősszerepek és anyagi krízis. Egy 19. századi színészimázs elhallgatott vonatkozásairól	20
Krecht Gyöngyvér: Új közösségi események – vendiákbálok a Székely Mikó Kollégiumban	29
Pethő Tibor: Kolozsvári vendégszínházak és a budapesti kritika. Mátrai-Betegh Béla esete	35
Bodó Márta: Vidám-szomorú útikalauz (Jancsó Miklós <i>Volt egyszer egy Kolozsvár...</i> című könyvéről)	41
Vargyas Márta: Kimeríthetetlen volumenek (Gáspárik Attila <i>A színház kiterjedése</i> című könyvéről)	43
Zsidó Ferenc: Újdon-donság (<i>A drámÁzat III.</i> című drámakötetről)	47

MUNKA

Kuti Csongor: Piac, jog, jövedelem. Az előadó-művészeti teljesítmények értékesítési lehetőségeiről	50
---	----

TÁVOLABB

Bakk Ágnes: Szabadság – német színházi módra. Beszámoló a mannheimi Schillertage fesztiválról	56
Ružica Anja Tadić: Színházzal lerombolható HATÁROK. Jelentés a menekültek drámaterápiás műhelymunkákba való bevonásáról Szerbiában (Fordította: Orovec Krisztina)	61

TALÁLT KÉP

Katona Zoltán: Egy tökéletes vasárnap délután 65

DRÁMA

Alina Nelega: Bakelit Taxi (Fordította: Patkó Éva) 66

Fám Erika

ISMERETLEN ORSZÁGBAN

Alice. Tamási Áron Színház, Sepsiszentgyörgy

A Tamási Áron Színház és a sZempöl Offchestra közös évadkezdő produkciója egy sajátos műfaj jegyeit hordozza – a Lewis Carroll meseregényei nyomán megalkotott *Alice*: koncert-színház.

Olyan produkciót hoztak létre a sepsiszentgyörgyiek, amely elsősorban belső hangokat szó-laltat meg, belső képeket vetít ki. Különlegessége abban is megmutatkozik, hogy komplex össz-mediális alkotás, amelyben egyszerre van jelen a színház, a koncert és a mozgókép. A zene és a hangeffektusok sok esetben dominálják a produkciót, a színházi eszköztár helyenként háttérbe szorul, miközben a mozgókép folyamatosan próbálja megteremteni a sokrétű alkotás elemei közti kongruenciát. A kísérleti jellegű produkció sok vonatkozásban szokatlan, újszerű, ismeretlen, egyrészt mert a közönség nincs szokva a show- vagy koncert alapú előadásokhoz a színházban, másrészt Bocsárdi László alkotói világának ez az első olyan megnyilatkozása, ahol a nagyon fiatal közönség igényeit is belekalkulálta a rendezői koncepcióba, illetve megosztotta az alkotási felületet a sZempöl Offchestrával. A korábbi Bocsárdi-rendezések sorába szervesen nem illeszthető alkotás kihívás a szakma és a közönség számára.

Érzelemkóktél

Bocsárdi rendezésében úgy elevenedik meg az *alice*-i élményvilág, hogy ezt felfokozott összetettségében élheti meg a néző. Olyan zenei és látványvilágban lehet jelen, amelyben az érzékszervi tapasztalatok szintjén is erős a felnőtté válás, a kiválás, az önazonosság keresésének kérdése. A kamaszkor impulzív, változó közegének ábrázolása ingoványos terület, amelynek törvényszerűségei nehezen foghatóak meg. Inkább szuperszenzibilitásába kapaszkodva lehet megközelíteni, olykor csak hangulati szinten, hiszen a racionális elemek és magyarázatok sok esetben kilúgoznak és felszámolják legmélyebb lényegét.

Nem összefüggéseket, magyarázatokat keres hát a többnyire fiataloknak szóló előadás, hanem érzelmeket és belső küzdelmeket követ nyomon, miközben rengeteg impulzust hatványoz meg, éppen olyan intenzív állapotot eredményezve, mint ami a kamaszkort jellemzi. A show-műsorok hangulatát is idézi az előadás szerkezete, azonban inkább egy sokszínű zenés kaleidoszkóppal azonosíthatnánk, amely a Lewis Carroll-regényekre hangolódva elsősorban befele enged tekinteni. Lélektani utazások helyszínévé változik a színpad, ahol külső és belső szerepekkel találkozhat Alice, és vele együtt mi is.

Névtelenül

Az előadás elején próbálják megfosztani Alice-t a nevéől a Névtelen Erdő lakói. Elbizonytalanodva ugyan, de nem enged annak a sokféle érvek, amellyel igyekeznek meggyőzni: ő is tudja, még ha nem is magyarázza meg logikusan a választását, hogy akinek nincs neve, az nemlétező. A név a megnevezett és meg nem nevezett dolgok, élethelyzetek, érzések problémájaként is visszaköszön az előadásban. Alice számos olyan helyzetbe kerül, ahol eltussolt, álcázott, szőnyeg alá seprtet gondok tárházával találkozik, hiszen a felnőttek világa éppen ezekről a nevükön nem nevezett dolgokról szól, az álcákról, az állandósult és megkövesedett szerepekről – ezt élesen jelzi a maszkok használata. Egyedül Alice-nek nincs álarc, a többiek mind viselnek magukon valamilyen jelmezt. Mindenki rejtőzködik, elrejtje az arcát, az érzéseit, izmai rezdüléseit; inkább az eltakartság védelmét választják, azt a hamis biztonságot, hogy senki nem láthatja őket igazi valójukban és senki nem élhet vissza azzal. Akár a Lewis Carroll-regényekben, az előadásban sincs saját neve senkinek, csak gyűjtőnevek, általános főnevek szerepelnek, az állatok és az emberek is névtelenül maradtak. Egyedül Alice őrizhette meg nevét, mert egyedül ő vállalta önmagát és volt következetes önmagához. A felnőtté válás igazi próbáját kiálta. De vajon mi történt az őt körülvevő sok felnőttel, akiknek nincs nevük, de vannak elveik, elvárásai és van határozott véleményük, amit aligha szeretnének vagy képesek módosítani. Vajon valóban felnőttek, vagy csak elhitetik ezt magukkal? Egyedül Alice nevezi nevén a dolgokat, így őrizheti meg a szabadságát a gondolatok, érzések és tettek szintjén, és ez az utolsó jelenetben válik igazán egyértelművé, amikor revolverrel a kezében úgy tagadja meg a körülötte lévőket, hogy egyetlenegyszer sem dördül el a gyilkos eszköz – inkább hitében tagadja meg őket: csak számára nem fognak számítani, nem játszanak fontos szerepet. Kivéve a szarvast, akivel kölcsönösen egymást választják.

Énkeresés

Ki vagyok? Mi a dolgom az életben? Kihez miként kell kapcsolódnom? A kamaszkor nagy kérdései ezek; gyakran visszatérnek életünk fordulópontjain, amikor újra kell definiálnunk önmagunkat. Alice úton van. Utazásai során nemcsak saját belső térképét rajzolja meg, ismerkedve saját érzelmeivel, gondolataival, reményeivel, hanem a társadalmi működéssel, az emberi kapcsolatok, játszmák, játékok sokaságával is találkozik. Csodálkozása egybeolvad egyfajta kritikával: a merev minták megtagadásának és meghaladásának elkötelezettjeként a félelmeiből és bizonytalanságaiból építkeznek; a kérdéseire alapozza a hitét, nem pedig megingathatatlan meggyőződésekre. Utazása során Alice számos helyszínre eljut – úgy, ahogy ezt Lewis Carroll is elmeséli. A Bocsárdi-rendezésben megfordul az ábrázolás perspektívája: Alice állandóan jelen van a színpadon, és a többi szereplő folyamatosan áramlik ki-be a kapun, amely a belső és a külső világ közti válaszfalon található, és egyszerre a fel- és eltűnés tere. A szubjektivitás felerősítését hitelesen oldja meg a Bartha József alkotta díszlet, amely elsősorban vetítési felületet képez. Az énkeresés közege a vetített képek világa, a folyamatosan változó látvány, amely a háttérben szakadatlanul áramlik, lüktet, jelen van, bezavar, torzít, homályosít, kiemel. A Rancz András által komponált mozgóképkollázs nonfiguratív elemekre épít, konstruktivista hangulatot idézve, számos mozgásban lévő mértani forma jelenlétével, gyakran a minimalizmus határvonalán. Ritka kivétellel mellőzi a vetítés a szimbólumokat, fotókat, filmrészleteket, inkább a vetített mozgókép hatására épít, amely mindvégig hatása alatt tartja a nézőt, a zenei élménnyel együtt egy valódi VJ munkáját idézi. A produkció próbára teszi a nézőket, hiszen sok decibellel és szédületesen gyors képanyaggal kell megbirkózniuk. (A bejáratnál felhívják a figyelmet, hogy igénybe vehetők a rendelkezésre álló füldugók.)

Tükrök

Alice alakja a folytonos változás, pontosabban átváltozás kontextusában definiálódik. Bocsárdi értelmezésében Alice a középpont, aki önazonos, önmagához mérve mindig ugyanaz;

bár folyamatosan alakul a környezete, új és új impulzusokat kap, a változásaiiban változatlan. Úgy válik Alice középponttá, hogy nem kell meghasonulnia. A mesefeldolgozásokban gyakran megtörténik, hogy Alice-ből óriás lesz vagy összezsugorodik. Az előadásban erre azt a megoldást választotta a rendező, hogy három Alice-t szerepeltet. Könnyen felismerhető az igazi Alice, hiszen neki látjuk az arcát, míg a másik két alteregó Alice lehetséges habitusait szemléltetik, az egyik méretesebb, a másik különcebb. A regényben a tükör alapszimbólum. Az előadásban a vetített kép veszi át a tükör helyét, valamint a három Alice-figura testesíti meg a lehetséges tükörképeket. A többi szereplő is tükör: valamiképpen látják, láttatják Alice-t. A három királyné mintha a három Alice-alteregó megfelelője lenne, lehetséges felnőttmodellek, de az anyához való viszony sajátos jellegeit is felvillantják.

Hallani Alice-t

Ahhoz, hogy Alice önazonos maradjon és végigjárja a felnőtté válás útját, nagy szüksége van arra, hogy hallja belső hangjait, lássa belső képeit is, ne csak a külvilágra figyeljen, és ne hagyja magát irányítani általuk. A sZempöl Offchestra olyan zenei közeget teremt, amely elsősorban Alice belső hangjait követi és közvetíti, nem a történetre fókuszál. (Tom Waits Alice-lemeze hasonló ehhez, ahol a saját hangján keresztül közvetíti a számára körvonalazódó figurát.) A sZempöl mintha lélekhangokat közvetítene főként – kevés elcsendesedéssel. Alice sokszor alig tud párbeszédet folytatni környezetével. Alig talál valakit, aki kíváncsi rá és meghallgatja: nem hallszik a hangja, kiabálva is nehezen tudja túlharsogni a környezetét. De amint zenévé minősül át a belső hang, és ebben a másik médiumban nyilatkozik meg, jobban hallhatóvá, befogadhatóvá és érthetővé válik, mert a szavakkal nem sokra megy abban a világban, ahol mindenkinek saját jelentésszótára van, és ahol úgy tűnik, alig értik egymást az emberek. A zene nyelvén pedig talán sokkal többen értenek, még akkor is, ha nem tudják lefordítani és nem lehet szavakká merevíteni ezeket a tartalmakat.

Rácz Endre és Korodi Janka. Fotó: Barabás Zsolt

Példák. Képek

Korodi Janka Alice-a egyszerre kíváncsi és lázadó. Olyan fiatal, aki rácsodálkozik a világra, az emberekre, a helyzetekre, a lehetséges életformákra és szerepekre, amelyek közül választhat, de nem csodál senkit, és soha nem feledkezik meg teljesen magáról, a helyzetéről. Keresésben marad, hiszen ez jelenti számára a küldetést: megismerni és összerakosgatni külső elemekből a saját életét. Feladata, hogy megismerje és megtalálja önmagát, hogy ne megfelelni akarjon, hanem felvállalni mindent, ami ő: a vágyait, a gyengéit, az érzéseit, a gondolatait, a bizonytalanságait, a kérdéseit. Hitelessége abból fakad, hogy játékában nincs felesleges, túlfeszített mozdulat, nincsenek idegenül csengő szavak, nincs mesterkélt szereplékényszer: ő van ott. Korodi egész lényével Alice-ként van jelen. Számos női perspektívát lát, de példaképet nem választ magának. Inkább kölcsönvesz gondolatokat; a fekete királynőtől például azt, hogy ha csak szaladunk, folyton helyben maradunk, és ahhoz, hogy előrejussunk, kétszer olyan gyorsan kell szaladnunk. Saját – belső – idejét haladja meg Alice, mert képes kétszer vagy még gyorsabban is szaladni. Benedek Zsolt dramaturgiai munkájának köszönhetően a színpadon elhangzó szöveg erős aktualitást kap, száz év nyelvhasználati csuszamlásait szépen átítelve.

A produkció látványvilágának erős részét képezik a Kiss Zsuzsanna által tervezett jelmezek, a kortárs elemekből építkező kreációk a jellemek-figurák attribútumain túl olyan üzeneteket is közvetítenek, amely a ma kamaszaihoz vihetnek közelebb; a valódi mobiltelefon-alkatrészekből vagy a levetkőztetett, fejre állított Barbie babákból készített szoknyák, a fotószériából megalkotott ruha igazi belépőjegyek a tinik lelkében dübörgő koncerthez. A királynők és az állatok jelmezei hasonlóan erős szimbolikus tartalommal bírnak, kiváló ötletekre építve. A koreográfia egy vulkanikus mozgásgörbét követ, amely az érzelmek olvadékony állapotára fókuszál és kitöréses, indulatmozdulatokkal fűszerezett tánccá növi ki magát.

Hogy milyen irányba érdemes elmozdulni, Alice-ként, nézőként, emberként, hogy az a járható út, ha „Az lesz, amit akarok!”, vagy jobb meggyőzni magunkat annak igazságáról, hogy „Azt

Korodi Janka. Fotó: Barabás Zsolt

akarjuk, ami lesz” (a hernyó bölcsességei) – erre az előadás nem ad egyértelmű választ. Azonban hitelesen közvetíti, hogy csak akkor válhatunk önmagunkká, ha minden körülmények között vállaljuk önmagunkat. Ez a felnőtt lét alapkritériuma.

Alice. Bemutató dátuma: 2017. október 10.; Tamási Áron Színház, Sepsiszentgyörgy. Rendező: Bocsárdi László; Dramaturg: Benedek Zsolt; Díszlettervező: Bartha József; Jelmeztervező: Kiss Zsuzsanna; Koreográfus: Bezsán Noémi; Vizuális effektek: Rancz András; Hangtechnika: Sound Studio; Szereplők: Beczásy Áron, Benedek Ágnes, D. Albu Annamária, Derzsi Dezső, Erdei Gábor, Gajzágó Zsuzsa, Kolcsár József, Korodi Janka, Kovács Kati, Mátray László, Nagy Alfréd, Pál Ferenczi Gyöngyi, Pálffy Tibor, P. Magyarosi Imola, Rácz Endre, Szakács László, Szalma Hajnalka, Vass Zsuzsanna. sZempöl Offchestra: Albert-Nagy Örs, Bocsárdi Magor, Ferencz Áron, Gáspár Álmos, Kónya-Ütő Bence, Vitályos Lehel.

NEM KELL MEGVÁLTANI A VILÁGOT

A kolozsvári színház *Homemade* című közösségi színházi előadásának apropóján Biró Réka és Deák Katalin dramaturgokkal Balázs Nóra, az előadás projektmenedzsere beszélgetett.

Balázs Nóra: Mindhárman egymást követő években végeztünk a kolozsvári színművészeti teatrológia szakán. Ti mivel szertettek volna foglalkozni az egyetem elvégzése után? Mi érdekelt leginkább a színházban?

Biró Réka: Én utolsó évben azt képzeltem el, hogy elmegyek egy cirkuszba, és ott fogok valamit csinálni. Nem fellépni, nyilván. De nem kaptam egy cirkuszt se, ahova lehetett volna menni.

Deák Kati: Beiratkoztam kortárs színház mesterire. Harmadéven nagyon megszerettem a dramaturgiai munkát, de abból megélni nem volt egy perspektíva. Nem is ismertem annyira a szakmát – most se ismerem –, hogy nyomtatni kezdjem magam, mint dramaturg. Emellett az is fontos volt, hogy legyen valami pénzforrásom. A Puck Bábszínház éppen közönségszervezőt keresett. Úgyhogy visszatértem a realitásba.

B. R.: Az egyetemen dramaturgiával nem nagyon foglalkoztunk, ezért merész dolognak tűnt arra gondolni, hogy én ezt szeretném csinálni. De volt egy olyan érzésem, hogy ez érdekel, ez kihívás. Úgyhogy számomra inkább a fesztiválos munkák voltak meghatározóak. Nem is feltétlenül az írás része, hanem a tördelés, blogszerkesztés. Aztán elmentem

drámairás mesterire Vásárhelyre. Nem akartam drámaíró lenni, csak gondoltam, többet megtudok arról, amit nem kaptam meg alapképzésen.

D. K.: A mesterin az volt az ígéret, én legalábbis azt szűrtem le, hogy együtt dolgozunk színisékkel – ez nekem nagyon feküdt. És a forma meg is volt ehhez, de nem volt kigondolva, hogy milyen anyaggal foglalkozunk, mit és pontosan kikkel kísérletezünk. A két évbe minimum négy próbafolyamat belefért volna.

B. R.: A drámairás mesteriről azt gondoltam, hogy ott kipróbálhatom, hol vannak a határait, milyen műfaji nyelveken tudok megszólalni – ehhez képest nem ez történt. Nagyon bezártak. Például írtam egy szöveget, ami lehet, hogy nem volt jó, de született egy másfajta, nem hagyományos jelenet. A tanár viszont nem gondolkodott azon, hogy a műfajon belül ezt hogyan lehetne javítani.

B. N.: Milyen lehetőségei vannak azoknak a fiataloknak, akik el akarnak kezdeni színházzal foglalkozni?

B. R.: Ha most visszaszólhatnék annak a Rékának, aki friss végzősként kijött az egyetemről, azt mondanám, legyen bátrabb. Nem az alázatot nevelték belénk, hanem azt, hogy ülj le s kussolj, húzd meg magad.

B. N.: Szerénységet, de nem a jó értelemben vett, hanem a nyuszi-, félfő szerénységet.

B. R.: Befrusztráltak. Szóval azt mondanám, legyen tökösebb. Sokkal egyszerűbben kell gondolkodni. Van egy ötleted, beszélgetsz róla emberekkel, van-e értelme, hogy tudunk rá pénzt szerezni, milyen térben, kikkel lehetne dolgozni. Ez nem olyan nagy kunszt.

B. N.: Ezt a feltalálod-magad-hozzáállást nem tanították meg. Vagy te, a kicsi szerencsétlen, és vannak a nagy színházak, ahova esetleg majd bekerülhetsz. És ha ez sikerül, akkor ráadásul nem is tudod, mi a dolgod. Ha most bemehetnék egy órára az egyetemre a fiatalokhoz, elmondanám, hogy nagyjából mire számíthatnak. Az irodai munkában hasznos a szervezettség, pontosság, találmányosság, tudni kell magyarul, románul, angolul. Sürgősen tanuljanak meg ezeken a nyelveken. Basic skillek kellene. Ismerd az Excelt, a Wordöt, a nyomtatót – ezt nem mondja el senki. Kommunikációs készségek, kivel hogy beszélj. A valós életben nem biztos, hogy a színháztörténet az első, amivel szembetalálod magad.

D. K.: Nekünk volt irodalmi titkárság-óránk. Tanultunk Corelt például, Kelemen Kinga tanított ilyesmiket.

B. N.: Biztosan realisabban látjátok pár év színházi tapasztalat után a saját lehetőségeiteket is. Hol vagytok most ahhoz képest, amit az egyetem elvégzésekor elképzeltetek?

D. K.: Engem a dramaturgia érdekelt akkor és most is.

B. N.: Szabadúszó dramaturgként tevékenykedsz, ez részedről tudatos döntés volt, nem kényszermegoldás. A te történeted ilyen értelemben pozitív példa is lehet, nem?

D. K.: Arra voltam kíváncsi, hogy lehet-e ezt csinálni. Persze be kell vállalni olyan dramaturgi munkákat is, amelyek nem annyira izgatnak, például egy klasszikus szöveg. Még az is érdekel, de már nem annyira, mint egy próbafolyamat alatt megszülető szöveg. Azt mondtam, ha egy évig nem halok éhen, akkor ezt folytatom.

B. R.: De ha kiveszed a kolozsvári színház külsős projektjeidet...

D. K.: Akkor kicsit éhen halnék.

Biró Réka és Deák Katalin. Fotó: Biró István

B. R.: Én most azt tapasztalom, hogy legtöbb színháznál nem szánnak pénzt a dramaturgra. Ha nem vagy díszlet-, jelmeztervező vagy rendező, nincs pénz. Még a zeneszerzőknek is alig akarnak adni.

B. N.: Az nem látványos, amit a dramaturg csinál.

D. K.: Ez nem azt jelenti, hogy a tervező, koreográfus vagy rendező honoráriumának a felét kapod, hanem hogy a tizedét se. Engem megrémiszt az, hogy a vezetők sem tudják, mit jelent ez a munka, és nem gondolják, hogy ezt meg kéne fizetni vagy becsülni.

B. R.: Ha szerző vagy, az egy másik történet. Ha te írtad a szöveget, azt tudják kezelni. De az, hogy van egy szöveg, és annak van egy dramaturgia – erre nincs kialakult rendszer.

B. N.: Tehát ahhoz, hogy valaki kezdőként megéljen, kell egy fix – legtöbbször irodai – állás. Egy szerződés, ami állandó jövedelmet biztosít, jobb esetben egy színháznál. Az a tendencia, hogy elszerződsz valahova, aztán reménykedsz, hogy elengednek máshová is dolgozni.

D. K.: A köztudatban a dramaturgia az a munka, amit az irodalmi titkár is el tud végezni a napi nyolcórás tevékenysége mellett. Ez számomra elképzelhetetlen. Ha nem tudsz dramaturgként ott lenni, az előadás rovására megy. Ha meg folyamatosan próbán vagy, az irodai munka rovására megy. Valami ügyis meg fogja szívni, leghamarabb az ember, aki a kettőt egyszerre próbálja csinálni.

B. N.: De fordítva is ez van. Az irodalmi titkárság az a munka, amit a dramaturgok végeznek, ha nem tudnak előadásban dolgozni. Mert épp nincs olyan próbafolyamat vagy rendező, vagy mert túl sok dramaturg végez.

B. R.: Túl sokan akarnak dramaturgok lenni, közben meg rengeteg előadás van, aminek nincs dramaturgia, és ez nagyon látszik. Ami a dramaturgián kívül érdekelt még, az az online kommunikáció. Szeretek fesztiválokon vagy off-programos projekteken dolgozni. Egyetem után párhuzamosan különböző szakmák indultak el, amikbe elég sok időt meg energiát öltem. De ahhoz, hogy az egyikben tovább lehessen fejlődni, fel kell adni a többi.

B. N.: 2016 őszén mutatta be a kolozsvári színház a *Homemade* közösségi színházi előadást. Egy kőszínház repertoárján elég ritkák a hasonló módszerekkel készülő előadások. Mi volt ennek a bemutatónak az előtörténete?

D. K.: Egyszer csak szóltak, hogy van egy AFCN-s (szerk. megj.: *Román Nemzeti Kulturális Alap*) kiírás, s hogy kéne gyorsan valamit.

B. R.: Sokszor kérdezték a középiskolás osztályok, hogy mit ajánl nekik a színház, de mindegyik előadás vagy tizenhét évvel felülieknek vagy kicsiknek szólt. Ott volt a levegőben, hogy kellene valami.

D. K.: Igen. Volt egy generáció, ami kiesett: a 7–10. osztály. Nekik akartunk valamit. Olyan témát kerestünk, amihez mindenki könnyen tud viszonyulni. Gondolkoztunk, hogy mit is lehetne, és egyszer csak Kinga (szerk. megj.: *Kovács Kinga, a KÁMSZ programigazgatója*) mondta ezt a szülő dolgot. Akkor kezdett az egésznek súlya lenni, amikor kiderült, hogy megnyertük, és meg is kell csinálni. Megírtuk, kitaláltuk a pályázatot, de nem hittük, hogy ebből lesz valami.

B. N.: Hogy fogadták az ötletet a színészek? Mi történik egy kőszínházban, ha valaki előáll egy olyan előadástervvel, ami nem illeszkedik a színészek rutinjába?

D. K.: Ebben a projektben az volt az egyik legjobb, hogy a színészek közül az jöhetett, aki akart. Ez bátor döntés, mert amikor szereposztást készítesz, általában bebiztosítod magad. Olyan embereket választasz ki, akikkel nem történhet nagy baj, akik tudnak együtt dolgozni.

B. R.: Ez így rizikós volt.

D. K.: De akik jöttek, akartak dolgozni, és ez sok mindenben átsegített. Egy kőszínháznál az is kérdés, hogy annak a színésznek, aki egy évadban kétszáz este játszik, van-e kedve még a tizedik bemutatót is bevállalni.

B. N.: Egy ilyen projektnek ez lehet az egyik receptje, hogy azok dolgozzanak benne, akik számára fontos.

D. K.: A többi próbafolyamathoz képest a *Homemade*-csapatnál még mindig kíváncsiak vagyunk egymásra, és arra is, hogy mi van még ebben a szülő-gyerek kapcsolatban. Mai napig felmerülnek kérdések. A csoportban

még ma is megosztanak egy-egy cikket, ami a témáról szól. Ez azt feltételezi, hogy másfél év után is folyamatosan keresik a forrásokat, amelyek valami újat mondhatnak nekik.

B. N.: Milyen minták voltak előttetek, amikor a *Homemade*-be belevágtatok? Kihez, hová fordulhattatok tanácsért?

D. K.: Érdekel ez a fajta színház. Próbálok minél több mindent elolvasni, megnézni abból, ami a közösségi színházhoz kapcsolódik. Biztos, hogy sok dolog elkerüli a figyelmemet, de próbálok figyelni az ilyen jellegű projektekre.

B. N.: Tudsz mondani pár példát, ami a környékünkön elérhető?

D. K.: A *Verespatak* mint munkafolyamat, példaértékű volt számomra. Vagy Gianina Cărbunariu előadásai általában. Mindig izgató, hogy közelít egy témához, hogy bontja ki, hogyan működteti a színészeket. Például a *Verespatak*nál a színészek is mentek terepre: interjúkat készíteni, beszélgetni. Nem kapnak kész szöveget.

B. R.: Hasonló volt még Csíkban egy születésről, születésről szóló előadás, a *Terminus*, de azt sajnos nem láttuk.

B. N.: Vagy a vásárhelyi *20/20*.

B. R.: Fesztiválokon látsz ilyen típusú előadásokat, a szakmai beszélgetéseken pedig gyakran esik szó a próbafolyamatról, de amikor kiderült, hogy a *Homemade* szövegét mi fogjuk írni, elkezdtem rettegni.

B. N.: Mi volt a projekt módszertana?

D. K.: Először nincs nagy művészet. Interjúkat szeretnél. Kigondolod, hogy ezekből később jeleneteket lehet írni. Elkészülnek az interjúk, írsz, javasolsz bizonyos szövegeket, beviszed próbára, kísérleteztek ezekkel. A végén majd lesz egy előadás. Okosnak talán akkor kell lenni, amikor kiválasztod a szakembereket (pszichológust, szociológust, terapeutát), akik veled együtt tudnak gondolkodni, akik segítenek a kutatási fázisban, akik új impulzusokat hoznak. Az egyetemet is megszólítottuk. A színész és teatrológia szakos hallgatók közül bárki részt vehetett a folyamatban. Szociológia, pszichológia, művelődésszervezés szakos hallgatók is jelentkeztek interjúzni.

B. R.: Jót tett ennek a történetnek, hogy színis diákok csatlakoztak. Jött egy friss vér. Annak ellenére, hogy tapasztalatlanok voltak,

A Homemade alkotócsapata. Fotó: Biró István

össze tudtak forni olyan színészekkel, akik már húsz éve együtt dolgoznak.

B. N.: A hosszabb távú haszna az ilyen típusú munkafolyamatoknak, hogy létrejön egy alkotócsapat, amelynek a tagjai később is szívesen dolgoznak együtt. Hogy lehet elősegíteni az ilyen pillanatok megtörténését?

B. R.: Nem szeretem ezzel a projekttel kapcsolatban, ha elkezdjük misztifikálni. Ha kíváncsiak vagytok, figyelték egymásra és komolyan veszitek magatokat, akkor nincs, hogy ez ne történjen meg. Egy munkafolyamatban mindez természetes kéne hogy legyen. Csak általában nem az.

D. K.: Szeretném, ha sok olyan előadás születne, amelyben a résztvevők jól érzik magukat. Olyan folyamatokból kellene több, ahol azt érzik, hogy van értelme annak, amivel foglalkoznak; ahol van idő, és nem kell hat hét alatt legyúrni. Sokszor az együtt töltött idő számít a legtöbbet. Nem kell megváltani a világot. Már az is jó, ha beszélgetni tudunk egymással. Az is lehet formabontó, ha van egy normálisan kidolgozott ütemterv, és azt be tudjuk tartani. Próbáltunk nem ígérni olyasmit, amit nem tudunk betartani.

B. N.: Ez is az őszinteségen múlik, nem? Ha valami elkanyarodik a megtervezett úttól, akkor azt közölni kell.

D. K.: Én eredetileg nem akartam szövegeket írni, Réka sem. Eredetileg azt képzeltük, hogy jön majd egy szakember (dramaturg, szövegíró), aki már több ilyen projektben részt vett, aki tudja ennek a módszerét, és megtanítja nekünk is. Egy dramaturgműhely volt a cél, amelyen a színháztudomány szakos hallgatók is részt vehettek volna. Csakhogy nem találtunk ilyen szakembert. Vagy nem kerestünk jól, vagy nem volt elég pénz – ezek mind együtt.

B. N.: Végül a teljes előadás szövegét ti ketten írtátok az elkészült interjúkra alapozva, közösen alakítva a szövegekönyvet a színészekkel. Hogyan léptétek át a szövegírással kapcsolatos félelmeket?

B. R.: Úgy, hogy írni kellett – ez ilyen egyszerű. Volt kilencszáz oldal interjú, amit Katival sokszor újraolvastunk. Keresgeltünk, címszavaztunk, témák szerint csoportosítottuk a kü-

lönböző szövegrészeket. Kiírtuk a jó mondatokat és a szlenget, amit a diákok használnak. Hatszázféle aláhúzás és gyűjtés volt abban a kilencszáz oldalban. Például tiniszótárt is készítettünk. Fogalmam nem volt, hogy mi az a MILF. Akkor hallottam először.

D. K.: A rendező azt kérte, hogy különböző műfajokban írjunk. Ez nekem sokat segített. Meg aztán az interjúk alatt pár kép beégett. Például az, hogy hét gyermek él huszonegy négyzetméteren. Az interjúvezetőben az egyik kérdés az volt, hogy a családban mit hallgatnak el egymás elől. Rengeteg olyan válasz érkezett, hogy hát, kis lakásban sok mindent nem lehetett elhallgatni. Sokan kis helyen vannak összetömörülve – ez a kép gyakran visszatért. Az is fontos volt, hogy az interjúkat rögzítettük, és megvolt a hangfelvétel.

B. R.: Nem mindegy, hogy olvasod az interjút, vagy valaki a füledbe beszél. Volt egy interjú, amit elkezdtem olvasni, és a válaszok már-már szürreálisnak tündek. Aztán meghallgattam, és rájöttem, hogy ez a gyermek két szó közt többperces szüneteket tart. Ettől súlyos lett az egész. Szoktatok időt tölteni együtt? – ez volt az egyik kérdés. A válasz erre: igen. Egyszerű kérdés-válasz. Nem gondolkodsz, mész tovább. A felvételen viszont hallod, hogy a kérdés után két perc szünet következik, aminek a végén ennyi van: hát, igen.

D. K.: Sok erőt adott, hogy a színészek bíztak bennünk. Vigyáztak, hogy ne mondják másképp a szöveget. Mi meg sokszor arra kértük őket, hogy szóljanak, ha úgy érzik, hogy valami nem jó. Javítsuk ki, írjuk át, dolgozzunk rajta.

B. R.: Mielőtt bevittük volna próbára, Katival minden szöveget hangosan felolvastunk egymásnak. De soha nem a magunkét, mindig a másikat olvastuk. Olyankor egyből hallod, ha valami nem pontos. Ha megakadsz az olvasásban, tudod, hogy nem jó a mondat szerkezet, valami gubanc van.

B. N.: Mi volt még a szerepetek ebben a folyamatban?

D. K.: A próbafolyamat előtt a szakemberek megkeresése, interjúk készítése, interjúk begépelése.

B. R.: Próbabeosztás, logisztikailag kitalálni, ki mikor jön – ezt lebeszéli a színészekkel. Kellékkészítés. Szerződések végigkövetése, hogy mindenki aláírta-e, jól írta-e alá. A promóterv kidolgozása. Fények beállítása éjszaka. Kati közben elaludt... *(nevet)* Időközönként beállni, mert valaki hiányzik, vagy csak beállni azért, mert kíváncsi vagy, hogy milyen abban a jelenetben.

D. K.: Nagyon hasznos, ha beállsz játszani, a saját szövegedet elmondani.

B. N.: Egy ilyen projekt sosem zökkenőmentes. Milyen nehézségekbe ütköztetek a megvalósítás során?

B. R.: Az az időszak volt nehéz, amikor nem tudtuk, ki lesz a rendező. Lehet, hogy erre nem kellett volna úgy rágörcsölni. A próbafolyamat alatt meg két előadás készült párhuzamosan. Mindkettő stúdió. Osztozni kellett a téren.

D. K.: Párhuzamos szereposztás... Volt olyan színész, aki egyszerre három előadást próbált. Nagyon örülök, hogy végigcsinálta. Valószínű, a rendező számára sem volt egyszerű bekapcsolódni ebbe a projektbe. Néha nehéz volt a kommunikáció, mert Réka meg én nemcsak dramaturgok, hanem – főleg az elején – projektfelelősök is voltunk. A próbákön meg kizárólag dramaturgként, alkotóként szerettünk volna részt venni. Senkit nem akartunk ellenőrizni. Az is nehézsége volt a próbafolyamatnak, hogy különböző színházi iskolákból jöttünk. A színházról való tudásunk, nézeteink összeütköztetése egy kvázi rendhagyó, formabontó projektben nem volt egyszerű. Meg kellett találni a közös nyelvet, amit mindenki ért.

B. R.: Neked amúgy mi volt a nehézség?

B. N.: Én a projekt adminisztratív részét vállaltam. A *Homemade* olyan volt, mintha egy független színházi előadást próbálnánk létrehozni egy kőszínház infrastruktúrájában és logisztikai útvesztőjében, használva a létező összes erőforrást, néhány pályázatból, kisebb kiegészítésekkel a színház részéről. A nehézségek ebből adódtak. Sikerélménynek leginkább azt tartom, hogy sikerült megszervezni az Urbán András vezette workshopot. Ez logisztikailag nem volt egyszerű, a színé-

szek még két próbafolyamatban voltak benne, de végül a workshopon is jelen tudtak lenni. Találtunk helyszínt, belefértünk a pénzbe, a rendező el tudott jönni, és az egész még jó is volt. Ez a workshop nyitott volt a teljes társulat számára, páran el is jöttek, és pozitívan élték meg. Azt is sikerként könyvelem el, hogy el tudtuk számolni az egész projektet túl nagy áldozatok nélkül. Ha egyszer ez valakinek sikerült, a következő már ismeri az utakat. Adminisztratív szempontból is az derült ki, hogy egy ilyen projekt megvalósítható. Nem távoli álom, hogy ezt valaki megcsinálja a kolozsvári vagy bármelyik színháznál, hanem egy végigvihető, végigkövethető, lezárható és sikerrel továbbjátszható projekt.

B. R.: Úgy látom, az cseng össze mind-egyre, hogy nem kell túlgondolni, csinálni kell.

B. N.: Hol látjátok az ilyen típusú projektek helyét ma az erdélyi színházban?

B. R.: Jó, ha kőszínházban történik egy ilyen, ahol megvan az infrastruktúra.

B. N.: Nem ázik be a tetőd.

D. K.: Vannak emberek, van személyzet.

B. R.: Jót tesz a színészeknek is, akik részt vesznek benne, frissítően hathat egy társulatra.

D. K.: A színészekkel volt a legkevesebb gond. Mindenki más iskolából jön, van, hogy nem érzi meg egyből ezt a formát, de az is tiszteletre méltó, hogy harminc év után valaki még keresi, hogy mi van ebben a szakmában. Én nem tudom, mennyire fogom tudni ötvenévesen keresni. Amúgy szerintem bárhol lehet ilyen projektet csinálni, ahol valami...

B. R.: ...felüti a fejét.

B. N.: Ahol valami érdeklő az embereket, van valami közös ügy.

B. N.: Minden előadást közönségtalálkozó követ. Hogyan reagálnak a nézők? Érzékeltek-e igényt ilyen stílusú előadások iránt?

B. R.: Ez egy elég konvencionális előadás, nincs benne semmi nagy újítás, van fény, díszlet, jelmez, tér.

D. K.: Tudjuk hány órás, hány percet fog tartani nagyjából...

B. R.: Szuper, hogy megtörtént, mert lehet, hogy elindult valami, ami megfér azzal, amit amúgy a kolozsvári színház csinál. Nem akar semmit leváltani, nem azt mondja, hogy

más a jó út. A különböző utak probléma nélkül tudnak menni egymás mellett.

D. K.: Ugyanaz a folyamat, ami Ophéliával vagy Hamlettel megtörténik, itt is megvan. A színházban általában látunk egy előadást, amiben szintén emberi viszonyok vannak, csak ötszáz év választja el a nézőt az adott történettől. Ha a rendezés jobb, akkor kevesebb. Van egy dráma, ami már nem olyan, mint ahogy mi beszélünk. Ezeket a layereket a nézőnek le kell bontania, amíg elér addig, hogy ő is lehetne Ophélia. A *Homemade*-ben ilyen layer kevesebb van. Itt inkább úgy beszélnek a színpadon, ahogy mi beszélünk. A szereplők olyan hétköznapi helyzetekben vannak, amilyenekben mi vagyunk, ezért könnyebb kapcsolódni. Ami nem azt jelenti, hogy egy Hamlet rosszabb. De nem kell annyira edzett legyen egy néző, hogy megértse a *Homemade*-et.

B. N.: Mégsem csak annyival megy haza a néző, hogy szép kis sztori volt ez, jólesett megnézni. Az előadás benne is felébreszt egyfajta kíváncsiságot, ugyanúgy, ahogy az alkotókban a próbafolyamat alatt. Milyen visszajelzéseket kaptok a közönségtől?

B. R.: A nézők szeretik ezt az előadást, főleg azért, mert velük foglalkozik. Kíváncsiak, beindítja a fantáziájukat. A legérdekesebb, amikor egy szülő elmondja, hogy az előadás felénél jött rá, hogy ő valakinek a gyereke is. Meg tudja tapasztalni a másik nézőpontot is. Apaként nézed, de később valakinek a fiaként fogsz reagálni. Az is izgalmas, amikor egy gyerek eljön az előadásra, és másodszor már hozza a szüleit.

D. K.: Vagy a szülők elmondják, hogy azért jöttünk el, mert itt volt a gyerek és azt mondta, hogy na, erre ne gyertek el. Volt olyan lány, aki azt mondta, hogy a szüleit erre soha.

B. R.: Erre egy másik néző, egy szülő, elkezdte győzködni, hogy dehogynem, hozza el.

D. K.: Egy másik felismerés, hogy nem kell kiülnie egy szakembernek, nem kell egy téma, nem kell megszerkeszteni a beszélgetés ívét, nem kell egy adott ponton „kinyitni a beszélgetést”. Elég, ha kiülsz, és azt mondd, gyertek, egyetek murokfőzeléket, s ha akartok kérdezni valamit, kérdezzetek. Ez pár nézőben őszinte reakciót indít el. Nagy ajándék, hogy sok szto-

rit hallottunk. A *Homemade* előtt nem tudtam, mekkora súlya van annak, ha elmondok egy sztorit magamról. Ettől a másik azt érzi, nincs egyedül, mert neki is ugyanaz a problémája. Ebben áll a történetmesélés ereje. Azzal, hogy elmondunk ötven ötféle történetet, s ez mind tud találkozni, úgy érezzük, nem vagyunk annyira magunkra hagyva.

Varga Anikó

A NAGY NEVEKEN TÚL IS VAN ÉLET

Beszélgetés Köllő Kata színikritikussal, a *Szabadság* napilap kultúra rovatának szerkesztőjével.

Hosszú ideje követed az erdélyi színházat kritikusként, részt veszel benne, nézed, írsz róla. Miért kezdted el kritikát írni?

Köztudott, hogy a kolozsvári színházban voltam sűgő sok éven át, és az ember egyszer csak megérzi, hogy egy bizonyos fajta munka nem nyújt újat számára. Ráadásul megismered egy színház belső életét, folyamatait, már mindenkiről tudsz mindent. Szükségem volt a továbblépésre, beiratkoztam a kolozsvári teatrológia szakra. Miközben a színházban dolgoztam is éreztem, hogy tudnék és szeretnék színházi írással foglalkozni, de szükségem volt szakirányú képzettségre, hiszen sokan még így sem fogadják el, amit ír az ember. A kritikus munkában főleg a felfedezést szeretem, amikor egy-egy előadás annyira jó, hogy írásra indít. Kezdetben nem igazán volt alkalmam utazni, a többi színház előadásaival ritkán találkoztam. És bevallom, a legelején volt egy olyan hozzáállásom, hogy a szentgyörgyi meg kolozsvári színházon kívül nem érdemes a kis színházakkal foglalkozni. Magamban kellett megtörténnie a nyitásnak, hogy túllépjek ezen a szűk szemléleten. A döntő lökést ebben, azt hiszem, egy udvarhelyi dráMA fesztivál adta.

A fiatalabbaknál jellemzően fordított a mozgás: kezdetben sokan írnak, de hamar átlépnek a színházcsinálásba. Magát a kritikus szerepet is másként fogják fel. A saját tapasztalatod alapján, hogyan gondolkodsz erről a szakmai szerepről?

Szerkesztőként, újságíróként dolgozom. Nem mintha ebből meg tudnék élni, de van egy stabil munkahelyem, ami összecseng a kritikáirással, színháznézéssel. Ennek ellenére többször éreztem, hogy abba kéne hagynom, mert kritikusként sok falnak ütközöl, sok olyan helyzet adódik, ami miatt arra jutsz, hogy ez a munka értelmetlen. Több mint huszonöt éve léteznek a kolozsvári és vásárhelyi képzés, és bár arányaiban sokan végeztek, kevesen vállalkoznak kritikáírásra. Nem csodálkozom, hogy a fiatal kritikusok jelenléte, bár eleve kevesen vannak, ennyire random ebben a műfajban. A személyes és nyilvánvaló anyagi vonatkozásokon túl riasztó, hogy óriási szellemi befektetés kell hozzá, sok előadást kell nézni, ennek a kamatoztatása pedig nem térül meg. Ha valaki kitart ebben a szakmában, az tisztán belső indítatásból történik. Ez Magyarországon sincs másként, akkor sem, ha van alattad egy szakmai lap vagy fórum.

Erdélyben a közeg fogadókészsége nem támogatja a kritikusságot. A színházak állandóan azt hangoztatják, hogy szükségük van a kritikára, hogy ami van, az kevés, de amikor megjelenik róluk kritika, akkor már rögtön el-tartják azt, és nincs szükségük rá. Szoktam mondani a fiatal kollégáknak, hogy ha valaki kritikáírásra adja a fejét, nagyon fel kell vértéz-

nie magát, hogy ne érintsék túl érzékenyen, személyesen a szakmabeli negatív reakciók. Az első pár támadás már eltéríthet. Természetesen, a kritikusokkal szemben elvárásom, hogy megalapozott, szakmai véleményt mondjanak, a pusztá vagdalkozás nem kritika. Szakmai szempontból elfogadhatónak kell lennie a kritikának akkor is, amikor a befogadó az állításaidal nem ért egyet. A megalapozottság az, ami a támadás élet el tudja venni.

Milyen a jó kritika?

Nincsenek ennek standardjai. Magamról sem vagyok meggyőződve, hogy jó kritikus lennék, de a visszajelzések alapján merem azt gondolni, hogy nagyon nem lövök mellé. Olvasóként a kritikában fontos számomra, hogy lássam a szerző egyéniségét, gondolkodásmódját, azt, hogy megalapozott tudáson nyugszik az értékítélete. Sok szöveg van, amit kritikának neveznek, bár a cselekményleírason túl nem bocsátkozik mélyebbre. A kritikának nem szükséges az előadás minden részletével, elemével foglalkoznia, hanem egy fontos fókusz mentén kell összefognia az értelmezést. Fontos, hogy a leírt szövegnek súlya van, tehát minden mondatával azonosnak kell lenned, és ez főként a negatív kritikai észrevételekre vonatkozik, ugyanis a színházi íráshoz szükséges az empátia – az előadás mögött emberek állnak –, tilos indokolatlanul bántónak lenni. Miközben az értékítéletedért ki kell állnod.

Miben változott az évek során az, ahogyan a színházról írsz, gondolkodsz róla?

A változás ebben a szakmában alapvető szükség. Rendelkezned kell egyfajta szemlélettel, stílussal, de közben nyitottnak is kell lenned a színház új formáira, áramlataira, játéktílusaira. Nem lehet leragadni, mert akkor nem tudsz valóságosan gondolkozni a színházról. Sok előadást kell nézni, mindenféle stílusú, műfajú előadást. A befogadóképességeden is dolgozni kell. Ennek a túlterhelése nehéz ügy, hiszen az embert a nagy mennyiségű „fogyasztás” türelmetlenné teszi, ezt látom magamon, amikor például hiteltelen, vagy üres

polgárpukkasztást látok, amiből hiányzik a gondolatiság. Fontos olyan tendenciákról, rosszul sikerült előadásokról, évadokról, színházvezetői döntésekről beszélni, amiket bár mindenki lát, senki nem ír meg.

Van más kritikus szereplehetőség Erdélyben az előadásokról való íráson túl?

Sok nincs. Ha a színházak felkérnek tanácsadónak, az rögtön bélyeget is jelent a hitelességet illetően. De a színházaknak sem mindig jut eszükbe, hogy a kritikusok szakmai tudását igénybe vegyék. Ez szűk tér, mindenki ismer mindenkit. Mindenki a saját érdekeltégi körében néz körül, ez a politikai szférára is igaz. Az is probléma itt, hogy nem illik beszélni bizonyos dolgokról. Mert: tartsunk össze, elvagyunk a jó kis langymelegben, minek kell feltárni, megkérdőjelezni dolgokat, fontoskodni, ugrálni, más szempontokat felvetni. Aki ezt teszi, azt megbélyegzik, kirekesztik, azt mondják rá, hogy összeférhetetlen. Ezt vagy felvállalod és mérsz a saját utadon következetesen, vagy félreállsz és besavanyodsz.

Különbözik mindettől a román kritikai szféra?

Több helyen rúghatsz labdába, viszont a szakma ott is elég belterjes. Ha csak az UNITER-re gondolok, ugyanaz a 8-10 ember van évek óta rotációsán döntési helyzetben. Ez akár olyan összeférhetetlenségeket is teremt, hogy előválogató kritikust díjaznak a végső döntésben részt vevő kritikusok. Az Országos Színházi Fesztivál elnöke közelében annak a baráti körét találjuk. Szóval hiába nagyobb közeg, valójában szűk. A román kritikai szférában is kevesen engedik meg maguknak, hogy valóban kritizáljanak. Az alkotók, színházak pedig a „minden jó” kritikákkal vértetik fel magukat, és a kifogásoló hangok számára ezzel legitimálják magukat.

Azt, hogy egy idő után más színházakat is elkezdted nézni, összekapcsolod a színházi közegben bekövetkező egyéb – strukturális, szemléletmódbeli – változással is?

Fejlődést látok egyes színházak terén, másokén megtorpanást. Minden társulatnál van szerethető alkotás, történés. Minden évadban és minden színháznál látható az igyekezet, hogy ne csak a közönségbarát előadások nyerjenek teret. Az udvarhelyi színház például, annak ellenére, hogy nehéz körülmények közt létezik, megpróbál rizikós előadásokat is a műsorára tűzni, ami nem fogja behozni a közönség nagyobb részét. Ha ilyen dolgok történnek egy kis színháznál, az nagyon pozitív. Vagy hogy belevágtak egy kortárs román–magyar drámatalálkozóba, egy olyan környezetben, amely eltartással viszonyul a román nyelvű előadásokhoz, vagy legalábbis én személy szerint hallottam ilyen hangokat is. Nincs a hátuk mögött nagy létszámú stáb, és mégis törekednek – az infrastruktúra hiánya más, kisebb fesztiválokra is jellemző. És ugyanilyen merész vállalkozásnak tartom a TESZT-et, amely messzire jutott a kezdeti kiadásoktól, és volt értelme, mert látszik a szakmai előrelépés. De említhetném a marosvásárhelyi színháznál Keresztes Attila művészeti vezető tevékenységét, aki társulatban gondolkodik: nagyon értékes előadások születtek meg az elmúlt években abban a színházban. Boccsárdi László értékes színházi gondolkodásmódját. Vagy a váradi, szatmári színházak fejlődését. Ők mind egy bizonyos mentalitással mennek szembe, amikor problematizáló előadásokat hoznak létre. Felvállalják annak a veszélyét, hogy közönséget veszítsenek, de közben könnyen meglehet, hogy egy másik réteget megnyernek. A váltás nehéz, de szellemi nyereséggel járhat.

Nagyobb távlatban miben változott a romániai magyar színház jelenléte, reprezentációja a magyarországi és román színházi közegekben?

Jót tesz az erdélyi magyar színháznak a román színházi kultúra közelsége, jó esetben az értékeit veszi át – mert a látványszínházra épülő román színjátszásnak van egy felületessége is. Ami az erdélyi magyar színház jelenlétét illeti, nagyobb a láthatósága a fesztiválszereplések, vendéjátékok révén. Ezt az elmozdulást

részemről kíséri némi távolságtartás is, amikor a kisvárdai fesztivál vagy a POSZT átstrukturálására gondolok. Ezeknek a fesztiválok-nak a szemléletével van gondom, a kerettel, ami jelenléte kínál, és nem önmagában az-zal, hogy erdélyi előadások elérhetőbbé váltak. Több a lehetőség, mégis nem az a cél, hogy jobban bekapcsolják őket egy kulturális véráramlatba, hanem hogy egy bizonyos szemléletnek rendeljék alá ezt a jelenléte. A román színházi szakma szűk látókörű. A nagy nevekre fókuszál, mindegy, hogy jó vagy rossz előadás születik. A kisebb színházak nehezen tudnak megjelenni a román közegben, a román kritikusok nem látogatják őket, pedig fesztiválokra, bemutatókra meghívást kapnak. A drÁMA fesztiválon most találkoztam egy román kritikussal, aki idén jött el először, a kilencedik kiadásra, és elmondása szerint sok újat felfedezett magának. Tehát a nagy neveken túl is van élet.

Az erdélyi színházi világ a szerkezetét tekintve is sokszínűbbé vált a rendszerváltás óta.

Igen, időközben lett pár független társulat. Kolozsváron különösen nagy dolog egy független társulat létrehozása, mert ránehezedik az állami színház vélt vagy valós, de mindenképp nyomasztó árnyéka. Nehéz betörni, anyagilag szűkek a lehetőségek, beledöglesz,

Köllő Kata. Fotó: Rohonyi D. Iván

amíg produkciónak létrehozására alkalmas teret és anyagi háttérrel találkozsz. Nincsenek a független szférát segítő pályázatok, amelyek a produkciónak létrehozásán túl az infrastruktúra kiépítését és fenntartását céloznák. A Vároterem Projektnek például már van ismertsége, de teljesen ismeretlenül elindulni rettentő nehéz. Alkotók éppenséggel lennének, hiszen a kolozsvári és vásárhelyi képzés ontja magából a színészeket, dramaturgokat, akik aztán nem tudnak elhelyezkedni. Csak tisztelem azokat, akik a minőséghez szükséges időigényes építkezést is beleértve felvállalják a függetlenséget.

A független és állami színházi közegnek van-e egymásra hatása?

Igen, a kolozsvári *Homemade* c. produkciót tudnám erre példaként mondani. De tudni kell, hogy ez külön pályázati projektként indult, kitartó embereknek köszönhető a megszületése. Értékelendő, hogy az amúgy zárt kolozsvári színház ennek a mentalitásnak helyet adott. A vásárhelyi példa azért más, mert a Yorick Stúdió elindulása után a produkciónak – felújítás miatt bezárt a Yorick székhelye – átvette. Ez nagyobb láthatóságot hozott, kis hátránya volt, hogy úgy tűnt, a vásárhelyi színház bekebelezte ezt a műhelyt. De szerencsére nem így történt, Sebestyén Abáék kievickéltek ebből. Tehát ez is hatással volt a vásárhelyi Nemzeti Színházra. Az András Lóránt Társulat nehézségekkel küzd, de pozitív, hogy a meglévő mozgásszínház, az M Studio mellett egy újabb táncműhely jött létre, és így gazdagabbá vált a kínálat. Az anyagi nehézségek miatt nagyon nehezen bővül a színházi paletta, de az alkotók kitartásán is múlik az, hogy mennyire tud megmaradni a független szféra.

Sok nehézséggel küzd az erdélyi színházi közeg, s átgondolandó probléma is akad benne elég. Milyen szakmai változások töltenének el ebben örömmel téged?

Ha idealisztikusan közelíteném meg a dolgot, akkor a válaszom az lenne: néha ülünk le és beszélgessünk közös dolgainkról, hátha egy lépéssel előbbre jutunk. És itt nem csak

az alkotói, illetve a kritikus szférára gondolok, hanem a politikaira is, hiszen Erdélyben a legtöbb színház fenntartója a városi vagy megyei önkormányzat, kivételt ez alól csupán a kolozsvári és a marosvásárhelyi színház képez, amelyeket a kulturális minisztérium finanszíroz. Nem mindegy tehát, hogy milyen színházi kultúrán nőnek fel generációk, felelős politikus, városvezető erre hangsúlyosan odafigyel, vagy oda kellene figyelnie, és tudnia kell, hogy a minőségi kultúra nem „fölsősleges nyűg” a költségvetésben, hanem hosszú távú befektetés. De sajnos már jó ideje nem látom ennek a közös gondolkodásnak, párbeszédnek (persze, lehet ez építő jellegű vita is) még a csíráját sem, elég ha a saját vagy néhány kritikuskollegám helyzetére gondolok: számonkérések, ki- és letiltások és egyéb „büntetések” színházvezetők, rendezők, színészek részéről. Ami a politikai szféra viszonyulását illeti, arról mit is mondjak: elég megemlítenem a csíkszeredai polgármester és az önkormányzati képviselők legutóbbi „huszárvágását” a Csiki Játékszínt illetően, illetve a Csíkszereda–Gyergyószentmiklós–Székelyudvarhely-tengely mentén tett „forradalmi” átszervezési terveket... Hát, így állunk.

FÓKUSZ

Alice Georgescu

MARGINÁLIÁK

A mikor azt kérték tőlem, hogy írjak pár szót az erdélyi magyar színházról, azt gondoltam, könnyű dolgom lesz: elég hosszú ideje követem már – kritikusként, de különböző szakmai zsűri tagjaként, válogatóként is a Románia határain belül létrejött előadások közt – a magyar nyelvű színjátszást. Láttam előadásokat, megismertem színészeket, rendezőket és díszlettervezőket, akik ebben a közegben dolgoznak – nem lesz hát nehéz, gondoltam, elmondani a véleményem a témáról. Mégis, ahogy nekifogtam az írásnak, rögtön rájöttem, hogy valójában egyáltalán nincs könnyű dolgom. Miért?

Azon egyszerű oknál fogva, hogy a romániai magyar színház (hogy a Bánságot se hagyjuk ki!) nem egy általános, absztrakt, önmagával mindig azonos fogalom, amelyet két-három szóval jellemezni lehetne, hasonlóan ahhoz, ahogy egy nemzetet sem lehet, legyen bármennyire egy(séges) és homogén is, meghatározni egyetlen mondatban. Persze, sokszor szoktuk mondani azt, hogy „az olaszok harsányak”, „a spanyolok büszkék”, „az oroszok iszákosak”, de a valóságban (és ezt különben mind tudjuk), vannak nagyon is visszafogott olaszok, nagyon is szerény spanyolok és tökéletesen absztinens oroszok. Röviden: vajon mi a közös, leszámítva a nyelvet, amelyen kifejezik magukat, a Kolozsvári Állami Magyar Színházban és a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színházban, a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatában és a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház társulatában, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színházban és a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színházban, a nagyváradi Szigligeti Színházban és a csíkszeredai Csíki Játékszínben? (A felsorolás, tudom, nem teljes.) Kétségtől érdekes lenne ezt tanulmányozni, de attól félek, ehhez egy doktori disszertáció terjedelme se lenne elég.

Megpróbálva mégis válaszolni a kérdésre, azt hiszem, hogy a számtalan – méretbeli, a közösségbeli státust, stílust, repertoárt stb. illető – különbségen túl, amelyek a romániai magyar nyelvű színházakat éppoly eltérővé teszik egymáshoz képest, mint bármely más ország vagy nyelv színházait, nos, létezik egy jellemvonás, amely mégis egyesíti és egyben megkülönbözteti őt másból élő „testvéreitől”: az a tény, hogy két – nyelv, vallás, hagyomány és szokásrendszer tekintetében – ennyire különböző civilizáció határán élve, mint amilyen a magyar és a román, az éltető nedveit egyidejűleg két ennyire tisztán sajátos talajból nyerve, esztétikai arculatukban eredetien olvasztották egybe mindkét kultúra pozitív elemeit (és olykor sajnos valamennyire a negatívakat is). Nem csoda ezért, hogy a „mi” magyar színházainkat a művészi fegyelmeztségük és a színészek alapos zenei és koreografikus képzettsége miatt csodálják Romániában, Magyarországon pedig a játék szabadsága és a *mise-en-scène* metaforikus dimenziói miatt. Marginálisnak lenni – még ha csak földrajzi értelemben is – azt jelenti, hogy nemcsak hátrányaid vannak, hanem olykor gyönyörű előnyeid is.

Fordította: Varga Anikó

Bartha Katalin Ágnes

HŐSSZEREPEK ÉS ANYAGI KRÍZIS

Egy 19. századi színészimázs elhallgatott vonatkozásairól

A magyar színházi historiográfiában E. Kovács Gyulának (1739–1899) jól meghatározott, körülhatárolt helye van, ami elsősorban játszott szerepeinek révén rögzült a kortárs és a kései emlékezők írásaiban. Kiemelkedő drámai és tragikai jellemzőként saját maga is ilyen imidzset forgalmazott magáról, amellyel aztán azonosították, s ez ismertségének mintegy védjegyévé vált. A korabeli színházi kultúra hierarchikus szerepköri tagozódásban működő rendszerében a tragikai jellemző színész a legrangosabb és legértékesebb színész, bérezése is ennek megfelelően a legmagasabb, társadalmi presztízs szempontjából szintén a ranglétra legmagasabb fokán áll, a komikus vagy intrikus mindenkor alatta áll.

Színművészetével foglalkozó színháztörténeti munkák az európai és magyar nagy klasszikus szerepek képviselőjének és artisztikus művelőjének tartják. Publikuma így minden bizonnyal a színész visszaemlékezéseinek, tanulmányainak és költői életművének performanciáiban szintén olyan típusú előadást és írásos vallomást várt el tőle, amely ehhez a fennkölt megalkotott arculathoz állt közel. Janovics Jenő szerint „E. Kovács Gyula már életében szobor volt a transzilvániai közönség szemében. Föllépése a színpadon főpapi istentisztelet. Külsőségei hatásosak és tiszteletkeltők.”¹ Kortárs visszaemlékezők is ezt a jellemző képet viszik tovább és formálják, magánéleti és családi körülményeiről azonban hallgatnak.

A szelektív narrativizálásnak egyik oka az életrajzi jellegű narráció, valamint a visszaemlékezés kortárs műfaji megkötöttsége és gyakorlata, a másik oka minden bizonnyal a fennebb jelölt: a forgalmazott imidzshez való erős ragaszkodás, amibe aligha férhet bele jelentős hangsúllyal a mindennapi élet gazdasági kilátástalansága.

Az alábbiakban levéltári források alapján kívánok betekintést engedni az élet- és a karriertörténet bizonyos időszakaszainak gazdasági vonatkozásába. Színházi működésének társadalmi-gazdasági feltételeit és mindennapi gyakorlatát vizsgálva több szempontból is árnyalhatjuk a 19. századi hírneves színészről való ismereteinket.

Ha valaki azzal a szándékkal veszi kézbe a halála előtt három évvel közreadott *Emlékek és élmények*² című visszaemlékezéseit, hogy abból valami értékelhető információt szerezzen a már beérkezett színművész mindennapjairól – annak csaldnia kell. Ehelyett egy sor anekdotát, vagy anekdotaszerű novellisztikus füzért kap, ahol a debreceni kollégiumi évek, a pályaválasztás szülői

¹ Janovics Jenő: Akiket nem tudott Budapest elhódítani (Ecsedi Kovács Gyula és Szentgyörgyi István), *Pásztorúz.* 1937, XXIII. évf., 4. sz. A tanulmányban szereplő idézeteket az eredeti formában és helyesírás szerint közlöm.

² E. Kovács Gyula: *Emlékek, élmények.* Ajtai K. Albert ny., Kolozsvár, 1896.

ellenzése, neve E. betűjének magyarázata, a színésszé válás korabeli megítélésének példái, s egyik első színi idényének élményeit olvashatjuk. Egyetlen szó sincs kolozsvári színészéletéről, s csak egyetlen bekezdés arról, ahogy 1878-ban Pestről hazaérkezik a papi lakba a színésszé lett fiú:

„Derék ember a tiszteletes urunk fia! – A biz a! Csak azt csudálom, hogy olyan nagy testülettel, hogy bír a kötélén olyan könnyen mászkálni, járni, tánczolni, a mint már azt a mesterség hozza magával. – Be bolond kend komám! Nem hallja kend, hogy Pesten lakik, hogy onnan jött haza? Nem jár a már, nem tánczol a már, nem dolgozik a már maga, hanem leginyt tart. Így tanakodtak felettem a templom körül Nagy-Ecseden 1878-ban.”³ Természetesen az sem derül ki visszaemlékezéseiből, hogy a kardalos- és segédszínész színlaposztó-requisitáriusként pályát kezdő Kovács a hatvanas évekre kiemelkedő drámai-jellemszínésszé képezi magát, amelyre tehetsége mellett kedvező fizikai adottsága is determinálja: magas termet, beszédes szemek, kifejező arcjáték, zengő orgánum; és az sem, hogy Kovácsot főként a nagy tragikus szerepek vonzzák. Ugyanakkor sokoldalú színész volt, intrikusnak, tragikusnak is kiváló, népszínműben és vígjátékban is magával ragadta a közönségét (mindez a szerepkörök hierarchiájának normáin való túllépés személyes igényét is modellálja).⁴ Nem ír arról sem, hogy 1878 nyaráig már több ízben is volt mind a kolozsvári, mind a pesti Nemzeti Színház tagja.⁵ 1878 áprilisától azonban ismét a pesti Nemzeti tagja, s így ilyen minőségben látogat haza, s ezt az időszakot jelzi az idézett írása. Megtudjuk azt, hogy „leginyt tart”, (minden bizonnyal Pesten is tartottak házi cselédet, akárcsak Kolozsváron), családi állapotának változására viszont nem utal. Noha a szövegbeli papfiú ekkoriban már 39 éves, házas ember és két leánygyermek apja.⁶ 1866. április 22-én Kolozsváron köt házasságot Pataki Róza színésznővel. Ilonka lányuk 1872-ben, Etelka 1874-ben születik meg Kolozsváron.

Láthatjuk, hogy 1878 áprilisát megelőzően már két ízben is a pesti Nemzeti Színházhoz szerződött, tehát presztízs szempontjából jobb társulattal cserélte fel a kolozsvárit. Viszont emlékezései választott hangvételébe aligha férhetett bele 1878-as, s egyben utolsó pesti Nemzeti Színházhoz való szerződése anyagi háttérének az ecsetelése (az, hogy családjának komoly anyagi problémái indokolták elszerződését, a pesti nagyobb jövedelem reménye.)

Nem csak a kolozsvári társulat nyári állomásra, Nagyváradra való kimozdulásának általános anyagi terhelése okozta, hogy 1877 nyarán, kora őszén az E. Kovács család komoly anyagi gondokkal küzdött. A házaspár 1874-es adós-peres ügyeinek aktái több rendbeli fizetés lefoglalás

³ Uő.: *Miért is kellett nekem színésszé lennem* c. fejezete, 83.

⁴ Szerepkatalógusát I. Sárkány Jenő, *Ecsedi Kovács Gyula színházi és irodalmi törekvései* c. diplomadolgozatában (Kolozsvár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Szakmai irányító: Jancsó Elemér), 1968. Shakespeare-szerepeinek recepciójáról, valamint Shakespeare-szerepekben való erdélyi fellépéseinek adattárát I. Bartha Katalin Ágnes: *Shakespeare Erdélyben, (XIX. századi magyar nyelvű recepció)*. Argumentum, 2010. 193–287, 306–379.

⁵ 1862-ben segédszínészként szerződött először a pesti Nemzeti, 1865 októberétől egy félévig a kolozsvári Nemzeti Színház tagja, 1866 áprilisától a Nagyvárad–Arad-színtársulat tagja 1868 áprilisáig, amikor egy évre ismét Kolozsvárra szerződik. 1869 áprilisától egy évet ismét Pesten játszik. 1870 áprilisától (ekkor Fehérváry Anta vállalkozó igazgató már rendezőnek is szerződött) huzamosabb ideig marad Kolozsváron, egészen 1878 áprilisáig a Korbuly Bogdán-féle intendatúra végéig. Korbuly Bogdán 1874. május 1–1878. május 1. között volt a színház intendánsa. Mint a kolozsvári hitelbank és zálogkölcson társulatigazgatója, Erdély egyik leggazdagabb embereként saját vagyonát nem sajnálva állt a színház élén. Művezetőként az első évben Fehérváry Antalt és Mátray-Betegh Bélát majd E. Kovács Gyulát szerződtette. Korbuly 1878–1885-ig a kolozsvári színház élén álló hármast intendatúra egyik tagja marad, anyagi kockázatvállalás nélkül. A korszak színházának intézményi működéséről I. Bartha Katalin Ágnes: *Színházi professzió és presztízs Kolozsváron a 19. század utolsó harmadában*, *Erdélyi Múzeum*. 2015/3, 46–78.

⁶ Születési évüket I. a Házsongárdi temetőben lévő gránitobeliszk (E. Kovács Gyulát ábrázoló fehér márványba faragott portré, Klósz József alkotása) sírfeliratán: E. Kovács Gyula színművész 1839–1899, Neje: Tóth Pataki Róza színművésznő 1842–1903, gyermek. Ilonka 1872–1904, Etelka 1874–1935, Pótor Dezső Kolozsvár város Adó Hív Főnöke 1877–1940.

lásáról informálnak. A színház levéltárában fennmaradó törvényszéki határozatok átiratai, melyek a színházi pénztárhoz bizonyos személyek fizetésének visszatartása ügyében érkeztek be Tóth József főpénztárhoz 1873–1882 között, a Kolozsvári Nemzeti Színház több szerződött színészenek adósügyeibe enged betekintést.⁷ (Hangsúlyozandó, hogy nem csak E. Kovácsnak és nejének voltak ilyen ügyei – több jeles színésszel szemben is foganatosítottak ebben az időszakban is fizetés-visszatartást a hitel-törlesztések elmaradása miatt.⁸)

1874 során kilenc darab különböző tételű összegről érkeztek váltó- és tőkepénz-követelések a nevükre, amit a kamat, perkölttség és járulékok terhe is nyomott. Legnagyobb összeget gr. Eszterházy Géza⁹ hitelezett nekik: 3200 forintot 1874 márciusában.¹⁰ Másik jelentős adósságuk 2760 forint volt, az utána járó kamatok és költségek nélkül, amivel még 1872 óta Bartha Lajosnak tartoztak.¹¹ A többi rendelvény 50, 120, 50, 55, 90, 45, 95, 320 és 194 forint összegekről s az ezekhez tartozó járulékokról szól, ami összesen meghaladta az 1210 forintot.¹² Kolozsvári hitelezőik között az említettekén kívül ifj. Csíky Sándor, Steicz Lajos, Kirschen Jakab, Korbuly Bogdán, Gámán Zsigmond, Mándoky Béla, Leikauf Karolina, Kőváry Mihály, Somody István neve szerepel. Összeadva, mindez 7000 forintot is meghaladó tartozást eredményez. A Kolozsvár városi királyi törvényszék négy alkalommal csak E. Kovács Gyuláné elleni pert említ, a többi „E. Kovács Gyula és neje” formában nevezi meg az alperes adóssokat. Érthető, hogy ilyen körülmények között szinte teljesen visszatartják mindkettejük színházi fizetését.

Hogy hogyan működik a színházi berkekben az adóssághalmozás, az a színész kolléga, Mátray-Betegh Béla visszaemlékezéseiben a következőképpen hangzik: „...A díjak aránya rendesen »kulcs« arra, hogy mennyi adósságot kell csinálni. Minél szebb valamely színész honoráriuma, annál szebb az adóssága is. Míg az ún. gyenge gage¹³ mellett a hitel is rendesen fagypontra áll. (...) Ebből aztán következik, hogy a közönség kedvencei országszerte jól el vannak adósodva; valamint következik az is, hogy jómagam az üdvnek 1877-ik évében – miután némelyek állítása szerint a kolozsvári közönségnek szintén kedvence valék – kilencszáz kilencvenkilenc forint adósság terhét czepelem. (...) Minden habozás nélkül bevallom, hogy e szép kerek összeg, utolsó fillérig a hiúságnak szolgált táplálékul. – Nincs színész, ki emancipálni tudná magát a könnyű költségek elsodró áramlata alól, s minthogy minden háznál más a szokás: a vándor színész szükségesnek tartja mindenütt alkalmazkodni az „állomás” és színház közötti viszonyból fejlődött szokásokhoz. (...) Így p o¹⁴ van rá eset, hogy a kedveltség egyik föltétele, legalább sokak véleménye szerint – hogy a színész Don Juan legyen; egy-két kalandjáról »beszéljenek a városban«; kifogástalan kabátja utcán és színpadon egyaránt megérjen hatvanat – még ki nem fizetett – forintot, s pantallonjának alsó balszegélyén legyen legalább egy újni szélességű selyem hajtás, ha azt nem akarja, hogy (nem ugyan a közönség, de) a p. t. kollégák egy tekintélyes része által szánó mosollyal »ki ne nézessék az öltözdéből« midőn szerepéhez készülődni akar. (...) S ha a szabó és fodrász pontosan ízléssel végzik műtétüket: »művészünk« számára már fűzve van a nefelejcs bokréta, az ibolya koszorú; – de egyszersmind a meglehetősen borsos szabó és divatárus

⁷ E. Kovács Gyula 1874-es adós-peres ügyeinek aktáit I. *Törvényszéki határozatok átiratai a színházi pénztárhoz bizonyos személyek fizetésének visszatartása ügyében 1873–1882*. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 81.

⁸ Ebben az időszakban több ízben fordul elő Szacsvey Imre, Boér Emma, Betzkóy József, Szigligeti József és Pálmay Ilka neve ezek között az adós-peres iratok között, azonban nem olyan magas összegekkel, mint az E. Kovács család.

⁹ 1860-tól a Színházi Választmány tagja, 1875 májusától a Választmány alelnöke, 1883-tól elnöke, 1878–1882 között a három intendáns egyike.

¹⁰ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 8. f. 41.

¹¹ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 8. f. 28.

¹² Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 8. f. 23, 24, 25, 26, 28, 27, 30, 33, 39, 41.

¹³ A francia gage-ből jön, a színészi honorárium gyűjtőfogalma. Az egy előadásért járó fellépti díj is a gázsi egyik formája.

¹⁴ Példának okáért.

évad), akkor évi 3960 Ft-ot is elkönnyvelhetnek. Bevételeiket emellett a férj évi két jutalomjátékának díja (amely akár havi díjának a kikeresésével kecsesgetett),²⁰ vidéki vendégjátékainak jövedelmei, rendezői s egyéb színházi díjai növelték. (Mivel nem maradt fenn E. Kovács Gyuláné szerződése, nem tudjuk, hogy volt-e jutalomjátéki bevétele a színésznőnek.)

Az időszakra vonatkozó színházi zsebkönyvek társulati adatai azt mutatják, hogy 1859-től 1864 áprilisáig Pataki Róza a Havi Mihály, majd Follinusz János igazgatása alatt a társulat tagja. E. Kovácsal való házasságkötésének éve után (1866) úgy tűnik, visszalép a színésztől, s legközelebb 1874 és 1878 között szerepel a neve a Korbuly Bogdán intendatúrája alatti társulati névsorban (ezután sem játszik). Szerződését minden bizonnyal a férj színészi rangja és művezetőségi beosztása (1875 májusától), tehát intézményen belüli hatalma is segíti.

A Kolozsvárra vendégszerepelni készülő Prielle Kornélia a szintén színésznő nővérének, Rónainé Prielle Lillának írott levelében pontosan erre a hatalommal való visszaélésre utal: „Kovács Gyula – mint mindenható művezető – nejt rá erőszakolta a közönségre mint társalgási színésznőt elég tapintatosan arra nézve, hogy visszatetszést ne szüljön, miután sok segéd, de sok főszerepet is játszhatik, s ennek okáért oda most nem jutna be más valaki”²¹ Prielle a Pataky Róza kevésbé előnyös színészi kvalitásaira utal a „rá erőszakolta” kifejezéssel – hasonló megítélés olvasható Korbuly egyik 1877-es levelében is.²²

A házaspár kb. 4000 Ft-ot elérő évi bevétele kevésnek bizonyult költségeik fedezésére. Mint-hogy nem ismerjük kiadásait: a szállás (kolozsvári Görög templom u. 1. sz. alatti bérleményük után), étkezés, a professzióval járó gondos öltözködés költségeit, a gyerekekre és cselédre fordított összeget, s más egyéb nem ismert költségeiket, csak konstatálhatjuk eladósodásukat. Lényeges viszont megemlíteni, hogy a színésznők színpadi ruhatárát nem biztosította a színház, s ezt maguk kellett előállítsák, ami többnyire nem kevés teherterhelnek bizonyult.

E. Kovács Gyuláné segélykérő levelei, amelyeken a kétségbeesés és tehetetlenség érződik, korántsem a Mátray-Betegh Béla könnyed stílusában íródtak.

1877 augusztusában Pataki Róza igen zaklatott, olykor összefüggéstelen mondatokban fogalmazó levelet ír Nagyváradról Korbuly intendánshoz. Először is leszögezi, hogy végszükségben ír, és férje tudta nélkül. Panaszodik, hogy ma még csak nem is ebédeltek, és kér 100 vagy 200 Ft kölcsönt. Idegenek között vannak, nincs kihez fordulniuk. Skandalumnak tartja, hogy havi 20 forintból kell megélniük a számtalan fizetéslefoglalás miatt. Kolozsvárra is kell fizessen, és 30 Ft elmegy az itteni szállásra is. Amire berendezkedett Váradon, a havi gagé el is ment. Három személy pedig 26, 7, ill. 11 Ft kölcsönpénz meg nem adása miatt be is perelte.²³

1877. augusztus 23-án Korbuly Bogdán intendáns a következőket közli Tóth Józseffel: „E. Kovács Gyuláéktól azt hívéem ment leszek amidőn innen elutaztak... azt az ígéretet tették, hogy többet nem zavarnak. (...)Végezzék be Váradon az utat, s keressenek más bolondot, mert már igen sokszor vették igénybe türelmemet.”²⁴ Ennek ellenére küld két levelet és egy 200, meg egy 300 Ft-os váltót is.

²⁰ A korszak színházi rendszerében a színtársulatok vezetői a tagokkal kötött szerződésükben kiköthették, hogy egy évadban az illető tag egy vagy két jutalomjátékot adhat az általa választott előadásban, melynek fele bevétele a tagot illette meg. L. Szentgyörgyi István jutalomjátékainak bevételeit. Bartha Katalin Ágnes: Színházi fizetés mint a karrier mutatója: Szentgyörgyi István jövedelmei. *Erdélyi Múzeum*. 2010/1–2. 121–123. Szentgyörgyi István esete jó ellenpéldája lehet E. Kovácséknak: a színházi világban jóval kevesebb fizetéssel, mint ami a hősszínészeknek járt, gondos beosztással még házat is lehetett vásárolni.

²¹ OSZK Ktt. Bp., 1876. jan. 15.

²² Korbuly Bogdán levele Tóth Józsefhez 1877 szeptemberében jelzi, hogy a lapok verik E. Kovács Gyulánét, csodálkozik Gyulán, hogy miért szerepelteti olyan darabokban, ami nem fog bevalni. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 108, f 150.

²³ Vö. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 108, 274–276.

²⁴ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 108, 277.

1877. szept. 18-án Kolozsvárról E. Kovács Gyuláné újabb könyörgő levelet meneszt, ezúttal Tóth Józsefhez, a színházi pénztárnokhoz (nagyváradi tartózkodása idején ideiglenes igazgató volt). Legkevesebb 300 Ft-ra van szükségük, hogy kimozduljanak Váradról, és kéri, hogy a következő tételre legalább havi 100 forint megélhetési pénzt biztosítsanak nekik.²⁵ Ugyanaznap, 1877. szept. 18-i levelében Korbuly intendáns közli Tóthtal, hogy Kovácstól egy rakás költségről beszámoló levelet kapott, Kovácséknak mindenüket lefoglalták, s újabb 250 Ft-ot kér a színész. Mivel E. Kovács jutalomjátékára készül, előlegként kérné ezt az összeget, de Korbuly nem akar engedni a zsarolásnak.²⁶ Szeptember 19-i levelében Korbuly még közli Tóthtal, hogy E. Kovács Gyuláné is megy Nagyváradra, nem tudott szabadulni tőle, és adott neki újabb 30 Ft-ot.²⁷

Ezért sem lepődünk meg a már egyre kezelhetetlenebbé váló helyzeten, amit az 1878. június 18-i választmányi ülésen terjeszt elő Tóth József pénztárnok: „a színházi tagok nagy része ellen számos fizetésletiltások érkeznek be, s pedig dacára annak, hogy az újabb törvény csak 600 Ft-on felül részt engedélyez bírólag lefoglaltatni, ennél sokkal több vitetik el, miáltal számtalan baj az intézet érdekeire visszahatólag keletkezik. Ezért célszerű volna folyamodni, hogy az újabb törvény az itteni nemzeti színház tagjaival szemben is alkalmaztassék”²⁸

K. Papp Miklós (író, színikritikus, történész, lapalapító, szerkesztő) hagyatékában fennmaradt E. Kovács Gyuláné levelei szintén a kétségbeejtő anyagi helyzetükről vallanak, ill. az újabb pesti szerződés tervéről, amiről le szeretné beszélni férjét: „... ez előtt hat évvel éppen így makacs-kodott férjem, Pestre mentünk, felmenve volt 400 adóságunk – visszatérve lett négyezer és ez nevedett mint a gomba, nem balság, nem hiúság vitt engem színpadra – nem ok nélkül nyeltem és nyelem én átvirrasztott éjjeim után csak keserű labdacso – tennem kellett, tennem kell, mert négy gyermekem van,²⁹ semmim sincs, és ha férjem beteg lesz az éhség ellen sem lesznek gyermekeim biztosítva. (...) Mai nap 3000 ft adósságunk van. Mátray mondta, hogy el akarják hitetni a közönséggel, hogy E. Kovács Gyula nélkül nincs intézet. Ez is bosszant, győzze meg, hogy ne akarjon Pestre menni.”³⁰ Egy másik, szintén ekkoriban íródott levél a 3000 Ft adósságot említi, és 15 forintot kér adóilletékre, hogy bútorait ne vigyék el. A keltezés nélküli levelek kb. 1876 körül íródhattak, amikor E. Kovács Gyuláné ismételt a kolozsvári társulat színésznője, s úgy érzi, ezt meg is kell indokolja K. Papp Miklósnak (akinek felesége Szabó Pepi kolléganője): nem hiúság, hanem anyagi kényszer miatt játszik.

E. Kovács Gyula számára a pesti Nemzeti Színházhoz való szerződés tűnik megoldásnak, azonban nem kíván a kolozsvári Nemzeti Színházról adósságai törlesztése nélkül megválni:

„Törlesztendő összegek, becsületszó – különféle pénzbeli dolgaim, mellyeket a kitett idő előtt rendbe nem hozhatok lehetetlenné teszik távozásomat még a legkecsegtetőbb kilátások dacára is. Erre becsületszavamat adom önnek.”³¹

Az 1877/1878-as színi idény végén távozó E. Kovács Gyulát gr. Eszterházy Kálmán alelnök javaslatára a választmány 400 Ft anyagi elismerésben részesítette a rendkívülien előírányzott

²⁵ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 108, 248–250.

²⁶ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act 108, 375.

²⁷ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, Act 108, 384.

²⁸ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Reg. 8, f. 397.

²⁹ Eddigi kutatásaim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy Pataki Róznak a férjhez menetele előtt már volt két gyermeke, akik korábbi kapcsolatából származtak. Minden valószínűség szerint gr. Eszterházy Géza volt az apjuk és anyjuk családnevét viselték. Vö. Rónainé Prielle Lilla levele Prielle Kornéliához, Nagyvárad, 1864. máj. 12. OSZK Ktt.

³⁰ MOL, P 2269. K. Papp Miklós hagyatékának maradéka. 31. tétel.

³¹ E. Kovács Gyula levele Tóth Józsefhez, 1877. júl. 19. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 108.

összegekből.³² 1878 áprilisától a pesti Nemzetihez szerződik és 1881-es kényszerű eljövételéig játszik Pesten.

Kőrösi László E. Kovács Gyuláról még annak életében megjelent művében, az *Ifjúsága, Meghasonlása, Költészete, Művészete, Hazafisága* c. fejezetekben értekezik életművéről, egyetlen utalást tesz is anyagi megszorultságára:

„Budapest nem válhatott Kovács Gyulának állandó lakhelyévé. Meghalt Szigligeti [1878 januárjában], s benne Kovács Gyula legjobb pártfogóját veszítette el. A nemzeti színház intéző körei sohasem voltak jóakarói és sohasem tudták méltányolni ez ambiciózus művész tehetségét. Becsvágyával is visszaéltek sokszor, mely inkább áldozik művészi hivatásának szűkös viszonyok között, semhogy alacsonyabb czélok eszköze legyen jó fizetés mellett. 1869-ben is, mikor a nemzeti színházhoz szerződtek, első rendű szerepeket játszott harmad rangú fizetéssel. Ily körülmények között, s a pusztán eszményeknek élő idealizmusa mellett, mely nem engedte, hogy jó gazdává legyen: anyagi zavarokba jutott. Mindez okok arra bírta, hogy elhagyja a nemzeti színházat s 1881-ben Kolozsvárra ment. S ez idő óta Kolozsvárt van, hol ő valóságos nemzeti és művészi missziót teljesít, mely egész Erdélybe kiterjed.”³³

1881-es távozásának nyomósabb oka volt, amit ha Kőrösi László ismert is, nem osztott meg olvasóival, hisz a „pusztán eszményeknek élő idealizmusa” képbe nem illeszkedett egy becsület-sértő ügy, amelyet felesége váltohamisítása okozott.

A korabeli lapok írtak az ügyről, az intézményen belüli következményekről Prielle Kornélia levelének köszönhetően szerezhettünk tudomást: „... olyan darabokra készülnek, melyben nem játszom, legfeljebb egy kis rész próba Proletárokból, mivelhogy a Kovács Gyula szerepeit Feleky fogja játszani. Igen, Kovács Gyula eljátszotta sorsát a nemzeti színpadon, jól mondta vagy írta a F. lapok hogy »férfi sorsa az asszony«, az a boldogtalan asszony odáig jutott, hogy hamisított, mire aztán a férjének helyzete a n. színháznál rögtön felfüggesztetett, és egy 8 személyből össze ült jury úgy ítélte felette, hogy: csak akkor foglalhatja vissza állását, ha nejétől törvényesen elvált. Már megkezdte válópörét, addig is Kolozsváron vendégszerepel. Különben ez már kéthetes dolog, csak nem érkeztem írni róla.”³⁴

A *Fővárosi Lapok* 1881. nov. 29-én a következő hírt közölte, amelyre Prielle is utalt: „Férfi sorsa az asszony. E. Kovács Gyula, a nemzeti színház tagja, a lapok nyílt terében nyilatkozatot adott ki, melyben felhívja mindazokat, kik felesége aláírásával ellátott adóssági okiratok alapján ellene vagy felesége ellen követeléssel bírnak, hogy dr. Szohner Lajos ügyvédnél (nagykorona-utca 14. sz.) az eredeti adóssági okiratokkal nov. 29-től dec. 7-ig d. u. 5–7 óra között saját érdekükben és annál bizonyosabban jelentkezzenek, mert ő a felesége ellen, könnyelmű adósságcsinálásai miatt, a válópört már megindította és így az összes viszonyok teljes ismeretével kell bírnia, hogy a további intézkedéseket megtehesse.”

Mind a pesti, mind a kolozsvári színházi törvények szigorúan rendelkeztek a színház szerződött tagjait, s ezzel az intézetet is érintő becsületbeli kérdéseket illetően. A színházi törvénykönyvek megszabták a színházi alkalmazottakkal szemben támasztott elvárásokat mind a színházon belül, mind pedig a közönséggel való kapcsolatukat illetően. A törvénykönyv külön fejezetben tárgyalta a törvénykiszolgálásra (színházi törvények elleni vétségek kivizsgálása) vonatkozó szabályokat. Ezen etikai kód szerint illet viselkedni és öltözködni, mind a színházban, mind pedig a városban. Például a kolozsvári Nemzeti Színház 28. paragrafusában ez áll. „Oly tagot, ki az intézet becsületét sértő vétket követ el, vagy kit polgári hatóság fenyegető kereset alá vesz, az

³² *Színházi választmányi jegyzőkönyv VI: 1868–1879.* 1878. ápr. 25-i bejegyzése, Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Reg. 8, f. 395.

³³ Kőrösi László dr. (szerk.): *Korrajzok: E. Kovács Gyuláról.* Kortörténeti Könyvtár, 1896. Patria Részevnyrtársaság nyomdája, Budapest, 1896. 116–117.

³⁴ Prielle Kornélia levele Rónayné Prielle Lillához, 1881. dec. 4. OSZK Ktt.

igazgatóság kárpótlás nélkül elbocsáthat: s ilyenrel a többi tag sem tartozik színpadra lépni.”³⁵ A törvénykezés, amint láthatjuk, a házasságban élő felek cselekedeteire is kiterjedt.

A házaspár eddigi ismereteink szerint nem vált el, E. Kovács inkább a pesti Nemzeti elhagyása mellett döntött.

Visszajövelekor, dec. 10-én az *Othelló*ban lépett fel mint vendég. A *Kelet* c. újság Nemzeti Színház című rovata dicshimnuszokat zeng az előadás kapcsán: „E. Kovács Gyula úr visszatérte, annyit jelent, hogy színpadunkra egy darab szálla alá a művészet igazi egéből, ennek legmagasabb régióiból. Ily dús phisikumnak hazánk művészei közt alig található társa, legkevésbé minálunk, a tragikai szerepkörben munkás értelmet s kritikai erőt pedig mi nélkülöztünk mindeddig legsajnosabban”.³⁶ Az előadásról nem szól bővebben, inkább a színész első vendégfölléptének örül, hogy Budapest után Kolozsvárra is elhozta Othellóját. Vendégelőadóként játszik 1881. decemberétől, majd 1882. áprilisától immár véglegesen a kolozsvári színház kötelékébe lép. Fennmaradó 1883/1884-es szerződése szerint „E. Kovács Gyula főrendező és hős, szerelmes, drámai színész, az intézet elsőrendű tagja” havi 286, 66 Ft, évi 3440 Ft-ot kapott, amihez egy nyári s egy téli jutalomjáték bevétele is járult.³⁷

Kortársai értékelték sokrétű színházi és színészi törekvéseit, s többnyire idealizmusával magyarázták, ill. elnézőleg kezelhették az anyagiakkal való ügyetlen gazdálkodását. (Amint láhattuk, minden bizonytalansággal sem volt alkalmasabb a pénz gondos beosztására.) Janovics Jenő szerint „Igazi apostola volt a magyar színpadnak. Úttörő. Azoknak egyike, akik a sors-haraggal, üldözéssel, gúny élével diadalmas szívvel küzdöttek meg, a nyomorúsággal hősbüszkén szállottak szembe, a régi gárda óriásainak, akiknek nevére fellángol az oltár és feldobog minden magyar szív. Tiszta lelkeről a létért való keserű tusakodás sem tudta letörölni a költészet himporát.”³⁸ Kassai Vidor kevésbé patetikus, igen emberi visszaemlékezést ad a színészi életéről: „E. Kovács Gyula klasszikus törekvésű, szorgalmas művész volt, több érzékkel és igyekezettel, mintsem kiviteli erővel; gátolták kissé hajlékonytalan hangja és szervezete. Különben lantos költő és könnyelműen jószívű ember is volt – a körülményekhez képest. (...) Mint ember s mint színész: rokonszenves. Bár folyton pénzzavarokkal küzdött, mégis megelégedett és jókedvű cimbora tudott maradni. Sok tekintetben ma is talány előttem. Hiányai mellett is elismeréssel kell E. Kovács Gyulának adóznom, mert Egressy Gábor óta (ki rokona és példaképe volt), meg Tóth József óta színészetünk legerősebb férfitragikái ábrázolójának tartom (Molnár György nem hevült, Nagy Imre nem tanult).”³⁹

Jómaga ironikusan Pest és Kolozsvár közötti gyakori elszereződéseiről ezeket jegyezte fel egy húszéves kolozsvári tartózkodását kimutató lapocskára:

„E. Kovács Gyula Kolozsváron: Kolozsvárra jöttem Pestről először 1865. oct. 27. Elmentem Nvárad Aradra 1866. Apr – ½ év. Visszajöttem Kolozsvárra – 1868. Apr. Elmentem Pestre vissza – 1869. Apr. – 1 év. Visszajöttem Kolozsvárra – 1870. Apr. Visszamentem Pestre – 1878. Apr. – 8 év. (Vendégszerepeltem 1881. dec. 10-től 1882. febr. 10.) Visszajöttem Kolozsvárra – 1882. apr. Itt vagyok azóta folyton. – 1893 – 11 év. Töltöttem tehát összesen Kolozsvárt máig 20 és ½ évet. Lehetetlen észre nem venni, hogy egész életemben: Áprilist jártam! Szerencsétlenségem megfajtása: íme! Kolozsvár. 1893. január 13.”⁴⁰

³⁵ Kolozsvári Nemzeti Színház törvénykönyve 1873. május 1-től kezdve. Kolozsvár. Ny. K. Papp Miklós 1873, 7.

³⁶ *Kelet*. 1881. dec. 13., 282. sz.

³⁷ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 145, f. 9.

³⁸ Janovics Jenő, *l.m.*, 106.

³⁹ Kassai Vidor: *Emlékezéseim* (Kozocsa Sándor szerk.). A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940. 272–273.

⁴⁰ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, F 313, Act. 20, f 7.

Életrajzának néhány dokumentummozaikjából láthattuk, hogy E. Kovács Gyula kiemelkedő színházalkotói működése a jelzett időszakban komoly egzisztenciális problémák közepette zajlott. Eddigi színházi recepciójából érthetően kreativitása, rendezői, scenáriózói, fordítói munkássága, s főként színészi működésére tevődött jelentősebb hangsúly. A levéltári dokumentumoknak köszönhetően az életmódjának gazdasági viszonylataiba való betekintés révén egy olyan magánéleti E. Kovács Gyula-i én is látható, amelyet többnyire elfedtek színpadi szerepei, egyéb nyilvános szereplései, publikált visszaemlékezése és a róla szóló kortárs leírások.

A mindennapos anyagi gondok itt a színészi elhivatottság, elköteleződés és munka erőteljes megnyilvánulását képesek előhívni. S itt nem csak a kivételes tehetség és elhivatottság (amely képes felülemelkedni a napi gondokon) lényeges csupán, hanem a színház intézményének szerepe és hatása is. A megkötött szerződések révén E. Kovács Gyula kényszerű-kiszolgáltatott helyzetét a Kolozsvári Nemzeti Színház és pártolói közege kiemelkedő művészi tőkévé tudta fordítani.

Krecht Gyöngyvér

ÚJ KÖZÖSSÉGI ESEMÉNYEK – VÉNDIÁK- BÁLOK A SZÉKELY MIKÓ KOLLÉGIUMBAN

Az 1924 és 1938 közötti időszak a tanintézmény diákszínjársása szempontjából fontos időintervallum, hiszen ellentmondásos helyzet alakult ki az adott kor társadalmi, gazdasági, jogi háttere és a Székely Mikó Kollégium kulturális élete között. Az első világháború utáni időszakban az iskola továbbra is az egyházi hatóságok felügyelete alatt állt, az iskolai ünnepek egy részének tematikáját azonban a bécsi döntés előtti évekig az ideológiai szuppresszor előírások szabták meg Erdélyben: a Közoktatási Minisztérium rendeletileg megtiltotta az iskolák által, a tanulók részvételével, tánccal egybekötött események, a bálók tartását¹. Kivételt képeztek a tanévnyitó, tanévzáró ünnepek, amelyek nem rendelődtek alá ezeknek az előírásoknak; a vártemplomi istentiszteletek keretében megtartott ünnepek bizonyították a tanintézmény elsődleges célját, a keresztény szellemben való nevelést. A hatalom saját legitimitációját szolgáló kitalált ünnepekkel szemben azonban létezett egy, a tanintézményhez kapcsolódó, a város közösségének a támogatásával létrehozott kulturális mozgalom, a *véndiák-bálók* sorozata.

Victor Turner amellett érvel, hogy általában egy életválság új helyzeteket vált ki egy közösség életében². Ez a kollégium által szervezett *véndiák-bálókra* is érvényes, mivel a politikai változások által generált új helyzet kiváltotta a vendiák-bálók létrejöttét, az új közösségi esemény kialakulását. A gazdasági helyzet romlása szükségessé tette az elszegényedő társadalmi rétegekből kikerülő fiatalok tanulási esélyeit növelni, a magyar értelmiség újabb generációjának a kinevelését támogatni. Ezek a közösségi események képesek voltak ilyen céllal is időről időre összehozni a város és a környék lakóit. A rituális ünnepség az embereket a földrajzi és idődimenzió fölött a történelemhez, egymáshoz is köti. A rítusok, ceremóniák által az ember átlép az elődök életmódja, sorsa fölött. Ahogy azt Elisabeth Bell megállapítja, az emberekben olyan erős a rítusok iránti vágy, hogy saját maguk számára alkotnak újakat³. A kezdetben felmerült kétkedések, miszerint a gazdasági válság akadályozná a szervezést, hamarosan szertefoszlottak, annyira erős volt a közösségi összefogás: „... a Székely Mikó Kollégium *véndiák-báliját* nem szokásból, de kötelességből kell a

¹ 1918–1928, 1933–1940 között a gyülekezési és társulási jog korlátozását a katonai hatóságok, a polgári és rendőri hatóságok érvényesítették, minden összejövétel előtt engedélyért kellett folyamodni.

² Victor Turner: *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra.* (ford.: Orosz István). Budapest, Osiris, 2002. 182.

³ Elisabeth Bell: *Performing Culture.* In: *Theories of Performances,* Sage Publications, 2008. 130.

maroknyi háromszéki székely társadalomnak minden időben egyetemes ünnepévé avatni.⁴ Tehát az évente visszatérő esemény – minden év februárjában szervezték meg – a mindennapokat felfüggesztő ceremóniájával képes volt befolyásolni azt a társadalmi közeget, amelyben létrejött, társadalmi összefogást eredményezett egy jó cél érdekében. Az első világháború előtti években rendszerességgel megszervezett diákestélyekből tehát kinőtt az öregdiák-bálok szervezésének szokása. Ezek középpontját az előre megtervezett műsor képezte. A forgatókönyv „gazdag és változatos műsort”⁵ tartalmazott, ének- és zenekari művek, vígjátékok sora, dramolett, operett, előkép, versmondás, balett- és táncelőadás szórakoztatta a közönséget.

Alexander megállapításában a kulturális performanszok azt a társadalmi és kulturális struktúrát tükrözték, amely őket kitermelte⁶. A vendiák-bálokat joggal tekinthetjük kulturális performanszoknak, hiszen ez a kitétel is érvényes az esetükben. Vizsgáljuk meg, hogyan: itt az előadók, illetve performerek – tanintézmény növendékein kívül az öregdiákok, a város műkedvelő színtársulatának, zenekarának a tagjai, a polgári leányiskola növendékei voltak. A szereplők és a közönség közötti kapcsolatot befolyásolta az a tény, hogy a szereplőknek sikerült-e kivetíteni az érzelmeket, bár ezeknél a kulturális performanszoknál nem különül el a kettő teljesen egymástól. Átfedések jelennek meg szereplő és közönség között, hiszen az előadások egyes szereplői, akik nézőként már részt vettek a vándorszínházi előadásokban mint kulturális performanszokban, most a bálokon az egyes színházi és táncelőadások performerei lettek, ám csak arra az egy alkalomra, hiszen a bálokon többnyire diák-, illetve amatőr előadók szerepeltek. Az újságban megjelent beszámolók és az iskolai jegyzőkönyvek alapján a volt diákok társadalomban elfoglalt helyét is ki tudjuk deríteni. A szervezésben, az előadások létrehozásában szerepet vállaló egykori diákok, akik a tanintézmény tanári karával együttműködtek, az értelmiség köréből kerültek ki, néhányan közülük közismert, kiemelkedő személyiség: például dr. Makkai Sándor püspök, Kiss Manyi színésznő, Havadtőy Sándor kovásznai lelkipásztor, dr. Keresztes Károly ügyvéd.

Drámai színházi és zenés előadások, valamint a sajtóbeli megjelenítésük

Az előadások programjának összeállítására felkért szervezőbizottság, amelynek tagjai között a tanintézmény tanárai is jelen voltak, olyan színműveket választott, amelyek, tekintettel a korábban vázolt történelmi helyzetre, a nemzeti identitástudat artikulálására is irányultak, hatva a nemzeti érzelmekre, de kielégítették a közönség szórakozási igényeit is. A kiválasztott szövegekkel és komplex teátrális formákkal (zenével, koreográfiával) színvonalas esztétikai élményt igyekeztek nyújtani, és ezáltal elültetni az erre való igényt. Ez lehetett az oka a diákszínjátszás színvonalát meghaladó, bonyolult művek bemutatásának, mint 1927-ben a Huszka Jenő *Gül Baba* című operettjének, 1931-ben Kisfaludy Károly *Mátyás deák* című művének, 1934-ben Móricz Zsigmond *Aranyos öregek* című darabjának az előadása. A kor színműíróinak darabjai is divatosak voltak, az 1929-ben rendezett vendiák-bál alkalmával adták elő Szenes Béla⁷ *Nem nőszülök* című vígjátékát, a következő évben Gyula diák⁸ *Virágember* című dramolettjét. 1936-ban Békeffi László *A bécsi menyasszony* című előadást a városi műkedvelő színtársulat adta elő. A világirodalmi alkotások közül 1935-ben André-Paul Antoine és Maxime Léry *Szembekötődsdi* című három felvonásos vígjátékát láthatta a közönség.

Ebben az időben a város zenei és művelődési életének egyik meghatározó alakja volt a jó szervezőkészséggel rendelkező dr. Keresztes Károly ügyvéd, kollégiumi jogtanácsos. Tehetsége

⁴ *Székely Nép*, 1928. január 28.

⁵ *Székely Nép*, 1925. február 18.

⁶ Jeffrey C. Alexander: *A Társadalmi performansz*. Ford. Gagyi Ágnes, In: Horváth Kata, Deme János (szerk.) *Színház és Pedagógia*, Káva Kulturális Műhely, 26–70., 2009. 33.

⁷ A *Székely Nép*ben helytelenül Szemesnek írták.

⁸ Vitéz Somogyváry Gyula, eredeti neve Freissberger Gyula.

zeneszerzői, szövegírói és karnagyi munkájában is megmutatkozott. Az 1928-ban rendezett véndiák-bálon mutatták be a két felvonásos *Álomvilág* című zeneművét, majd 1933-ban a szintén általa írt *Juliskából művésznő lesz* című életképet. A zenés-táncos művek sikere a szerző mitizáló szándékának is köszönhető. Az *Álomvilág* című előadásról írott beszámoló szerint a téma a közösség életéből mintázott történet, a szereplők – a székely legény, a székely leány – a székely öntudat megerősítését célozták, a rideg valóságból a mesevilágba kalauzolván a nézőt.⁹ A mű szerzője vezényelte a külön erre az alkalomra összeállt zenekart is. Az előadás színvonalát és vonzerejét emelte a főszerepet játszó egykori növendék, Kiss Manyi, aki abban az időben a Kolozsvári Színház művésznője volt.¹⁰ Második művét a szerző Keresztes Károly revünek nevezte, középpontjába a székely falu, a kisváros jellegzetes figuráit állította.¹¹

⁹ „A mese derűs köntösébe burkolva, ez a mindnyájunkhoz olyan közel férköző gondolat, az a sok ötlet, ami meszeszerűen élénkké és változatossá tette a darabot, nem tervezte el a hatását. Ma, mikor a színművek erotikából, tolettékből és fényeffektusokból vannak kipróbált receptek szerint összetákolva, jól esett látni, hogy ismét megjelent a színpadon a székely legény, a székely leány, a székely nép mesevilága. Mintha ez a rövid kis darabocska mélyen belenyújtotta volna gyökereit a régóta parlagon heverő ős talajba és onnan merített látnoki erejével rámutatott volna arra a hatalmas erőforrásra, melytől egyedül függ a jövő: Székelyföld népére. A zenéjéből is a székely fenyesek tiszta levegője árad. Minden eredetisége mellett is ismerős, otthonos meleg hangok! A föld, a múlt, a néplelek zenéje.” (Székely Nép. 1928. február 9., Dániel Viktor); (megj.: Dániel Viktor a Székely Mikó Kollégium tanára volt)

¹⁰ Kiss Manyi színésznő 1921–1925 között volt a Székely Mikó Kollégium tanulója (József, 2014). A színésznő diákkorában is szerepelt a diákelőadásokban, 1924-ben az *Életkép* táncosai között volt, 1925 tavaszán rendezett Jókai-émlékünnepélyen *Az arany ember* című drámában Timeát alakította. (Tanárszéki jegyzőkönyv, rendes gyűlés, 1923. december 8., Székely Nép. 1925. április 5.) A Szebeni Zsuzsa által szerkesztett *Thália legrakoncátlanabb tündére* című könyv 26. oldalán Noémi szerepében tüntetik fel.

¹¹ „A műsor derekát azonban a dr. Keresztes Károly által revünek titulált, kedves székely életkép, a *Juliskából művésznő lesz* adta. Benne az író szerencsésen őrizkedett, hogy ma divatos, verejtékesen nyakatekert bo-

Az 1930-as véndiák-bál szereplői. (Forrás: sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum)

Az előadásokról beszámoló újságcikkek alapján a város és a környék kiemelkedő társasági és kulturális eseményévé váltak az előadások, a cél már nem egyszerűen az eredeti eseménynek közvetítése volt az olvasó felé, hanem önálló szimbolikus rituussá vált, amely fontosabb az értékek megjelenítése szempontjából, mint az alapul szolgáló eredeti, lokális ceremónia. Az újságcikkek írói, akik nem voltak képzett médiszakemberek, közvetlenül fejezték ki véleményüket, ismerték a kor színházi eseményeit, gyakran állították párhuzamba az eseményszámba menő diákbálok előadásait a városban játszó vándorszíntársulatokéval, például Fehér Imre, Ferenczy Gyula, Jódy Károly, Krémer Ferencz társulatainak az előadásaival. Ezek az írások a média eszközeivel reprezentatív eseménnyé avatták és a figyelem központjába állították a bálokat, a 20. századi médiaeseményekhez hasonlóan.¹²

A zömmel diákszereplők által bemutatott *Gül Baba* című operett előadásának minőségét a *Székely Népb*ben pozitívan értékelte a névtelen cikk írója azért, hogy azt a Ferenczy, Fehér Imre, Gáspár Jenő társulatainak a iátékához hasonlította. akik korábban a művet már bemutatták a növendékek, a város műkedvelő színjátszói, az öregdiákok mellett szerepet vállaltak az erdélyi színházak művészei is. Az 1931-ben rendezett *véndiák-bálon* Kiss Manyi kívül a Kézdivásárhelyen született, abban az időben kolozsvári színészként ismert Tompa Sándor konferált.

Sajnos nem szolgálnak dokumentumok a színdarabok betanulására, a próbafolyamatok színhelyére, gyakoriságára vonatkozóan – a betanító, rendező személy kiletére csak következtetni tudunk a jegyzőkönyvek alapján. Az előadások rendezőinek nem volt könnyű feladatuk, hiszen a hétköznapitól eltérő, művészi előadásnyelvet használtak a kiválasztott művek révén. A tanintézmény 1935-ben és 1936-ban tartott tanárszéki gyűléseinek a jegyzőkönyveiből meg-

Meghívó a Kollégium vendiák-bájlára

Meghívó.

A sepsiszentgyörgyi református Székely Mikó-Kollégium VÉNDIÁKJAI 1930. évi február 1-én szombaton

a városház dísztermében, a szegény tanulók segélyezésére

MŰSOROS TÁNCSTÉLYT

rendeznek, amelyre címzett és családját tisztelettel meghívja

a rendező-bizottság.

BELÉPŐ DIJ: Páholszék és az I—X. sor 100 L.
 A XI—XIX. sor ... 80 L.
 Földszinti állóhely ... 50 L.
 Karzati ülőhely ... 60 L.
 Karzati állóhely ... 30 L.

Felülfizetéseket köszönettel fogadunk.

A meghívó kívánatira előmutatandó.

Jegyek előre válthatók a Kollégium igazgatói irodájában d. e. 10—12-ig, d. u. 3—6 óráig.

Kezdeté este 1/2 9 órakor.

tudjuk, hogy a színdarab betanítására a magyar szakos tanárnőt, Kernné Bibó Erzsébetet kérték fel, aki a Székely Mikó Kollégium leánygimnáziumának igazgatónöje volt¹⁴, és aki az előző évek diákbájlainak rendezőbizottsá-

nyodalmat erőszakoljon a nyakunkra, hanem a székely falu igénytelen, de valóságos adottságait találta fel, megtoldva a kisvárosi visszasságok szelídhumorú kipellengérezésével.” (*Székely Népb*. 1938. február 12.)

¹² Az itt tárgyalt sajtórepresentáció és a Császi Lajos által tárgyalt *médiaesemény* fogalmak hasonlóságait, valamint különbségeit készülő doktori dolgozatom egyik fejezetében tárgyalom. (lásd: Császi Lajos: *A média ritusai*. Osiris, Budapest, 2002.)

¹³ „Le kell szögeznünk, hogy ez az előadás olyan nagyszerű volt, hogy ilyen szép operett előadást sem Ferenczy, sem Fejér Imre, sem Gáspár Jenő társulatai nem nyújtottak. (...) A zenekíséretet Klicka karnagy vezetése mellett a Symphonikus zenekar néhány tagja adta és a festői szép ruhákat a kolozsvári Magyar Színház kölcsönözte. (*Székely Népb*. 1927., február 10., s. n.)

¹⁴ „Tanárkarunk mindazoknak, akik a bál rendezésében, a műsor előadásában részt vettek, jegyzőkönyvi köszönetet mond, nevezetesen Bágya Andrásnak, mint a vendiákbáli rendezőbizottság elnökének, Kernné Bibó E. öngagságának, a színdarab betanításáért és a színdarab szereplőinek...” (1936. II. 29. és III. 1. napjain tartott VII. rendes tanárszéki gyűlés, 180. pont; Tanszéki gyűlések jegyzőkönyvei 1930. XII. 18–1936. V. 11.)

gában rendszeresen részt vett. Ezek alapján feltételezzük, hogy a tanárnő választotta ki a darabokat ebben az időszakban és az ő vezetésével állíthatták színpadra azokat.

Táncelőadások

Gyakran igényeltek tánc tudást az előadások, olykor önálló táncprodukciók bemutatására került sor. A város polgárainak kedvelt szórakozóhelyén, a Kossuth Kávéház emeletén levő teremben működtek Liszer Gizella táncoktató tanfolyamai. Az ifjúságnak valószínűleg itt volt lehetősége megismerkedni a kor divatos táncaival (one step, mexic, foxtrot), a tangót Liszer Gizella és Mendel Lajos mutatták be¹⁵. A táncelőadásoknak múltja volt már a diákestélyeken is, például 1922-ben a helyi újság beszámolója szerint palotást mutattak be a fiatalok¹⁶. A táncoktatásra külön figyelmet fordított a tanintézmény előjárósága, okleveles tánctanárok foglalkoztak a főgimnáziumi, a leánygimnáziumi és az elemi iskola növendékeivel¹⁷. A zongorakísérettel előadott balettelőadások igen népszerűek voltak: az 1925-ben megrendezett vendiák-bálon nyolc szereplővel *A Rózsa és a Nap* című táncelőadást, majd 1926-ban, ugyancsak a diákbál alkalmával a *Hattyú* címűt láthatta a közönség. 1928-ban Kiss Manyi táncprodukcióját a Havady Mártonné tanítványainak balettelőadása követte. A tánc mint művészi kifejezőeszköz a közönség esztétikai érzékenységét alakította. Ezekben a táncelőadásokon mutatkozott meg először a közönség számára a nyelv és a test színházi használata. Azzal, hogy nyelv és test színházi jelrendszerré válik, ahogy Erika Fischer-Lichte megállapítja, vitathatatlanul alkalmas lesz a különböző folyamatok, állapotok kifejezésére, ábrázolására.¹⁸ Láthatjuk tehát, hogyan gazdagodik a város polgárainak esztétikai-érzelmi kultúrája.

Forgatókönyv

Az estélyek forgatókönyveinek összeállításakor a szervezőbizottság láthatólag törekedett a műfaji sokszínűsége. A zeneműveket a tanintézmény ének- és zenekara mellett a műkedvelő zenekarok, az Iparos Otthon zenekara, a vendiákok vegyes kara mutatta be. Ez bizonyítja, hogy a tanintézmény zene- és énekkutatása meghatározta a város zenei életének továbbfejlődését. Az elhangzott művek széles repertoárja műdalt, operettrészleteket, klasszikus hegedű- és zongoraműveket, a műkedvelő zeneszerzők műveit tartalmazta. Keresztes Károly helyi műkedvelő zeneszerzőn kívül fontos megemlíteni a Klicka József karnagy által az ifjúsági zenekar számára komponált *Scherzo* című művét, amelyet 1927-ben mutattak be.

Az előadások rítusteremtő eleme volt az írott formában megjelent báli *Előzetes*¹⁹, valamint az estélyek megnyitóbeszéde, ez a szerep a szervezőbizottság elnökére hárult. A beszédek tartalmi szempontból értékes dokumentumok, a kollektív identitástudat és emlékezet erősítői, a kor társadalmi állapotának a mutatói. A tanintézmény tanárainak beszédei a hajdani diákélet eseménye-

¹⁵ Cserey Zoltán, József Álmós: *Sepsiszentgyörgy képes története*. Sepsiszentgyörgy, Medium Kiadó, 2002. 109.

¹⁶ „... a leányok magyar ruhában, a fiúk lobogós mentéjű huszáruniformisban, valamennyien pengő sarkantyús csizmákkal” táncoltak (*Székely Nép*. 1922. március 5.)

¹⁷ A tanári kar gyűlésének jegyzőkönyve alapján az előjáróság arra tett javaslatot, hogy a leánygimnáziummal közösen szervezzenek tánctanfolyamot, amelynek vezetésére az udvarhelyszéki Göllner Margit és Jenő okleveles tánctanárokat kérik fel. A hetente három alkalommal megtartott kétórás foglalkozás fejenként 100 lejbe került. A tánctanfolyamon 122 főgimnáziumi, 58 leánygimnáziumi és 58 elemi iskolai tanuló vett részt. (1936. III. 2-án tartott rendes tanárszéki gyűlés, 142. pont; Tanszéki gyűlések jegyzőkönyvei 1930. XII. 18–1936. V. 11., Leltári szám: 452.)

¹⁸ Erika Fischer-Lichte: *A dráma története*. Pécs, Jelenkor Kiadó, 2001. 54.

¹⁹ Debreczy Sándor kollégiumi tanár, volt növendék, a szervezőbizottság elnöke írta: „A szomorúan nehéz viszonyok kietlenén valóságos oázis lesz ez a multság.” (*Székely Nép*. 1931. február 7.)

it elevenítették fel, vagy a kor gazdasági nehézségeire utaltak, de minden alkalommal kiemelték a vendiák-bálok közösségformáló erejét²⁰.

A *vendiák-bálok* szerepe tehát a kisváros korabeli társadalmi és kulturális életében meghatározóak voltak, a közösségépítés, az identitástudat erősítése, a közönség ízlésformálása, az anyanyelvi kultúra megtartása mellett új teátrális hagyományt teremtettek és alapul szolgáltak a következő évtizedekben a tanintézménybeli színjátszáshoz.

²⁰ „Majd Szász Béla, a bál fáradtságot nem ismerő elnöke, tartotta meg a maga közvetlen szellemes módján megnyitóját, mely a hajdani diákélet derűjét varázsolta a hallgatók visszhangzó szívébe.” (*Székely Nép.* 1928. február 4.)

Pethő Tibor

KOLOZSVÁRI VENDÉGJÁTÉKOK ÉS A BUDAPESTI KRITIKA

Mátrai-Betegh Béla esete

„**A**zt hiszem, néha el kell menni a közönség felé. Épp azért, hogy értsék, mit szeretnék” nyilatkozta Harag György a Csáki Juditnak adott interjújában a *Népszava* hasábjain 1980 februárjában, abból az alkalomból, hogy Budapestre érkezett a Kolozsvári Állami Magyar Színház öt vendégjátékával.¹ A társulat a Sütő-trilógiát (*Egy lócsiszár virágvasárnapja, Csillag a máglyán, Káin és Ábel*), Tudor Muşatescu *Titanic keringőjét* és Paul Everac: *Az ötödik hattyúját* hozta magával.

Harag szavait értelmezte tovább a szintén Budapestre érkezett Sütő András, aki egy akkori-ban befejezett drámája, a *Szuzai menyegző* kapcsán a következőt nyilatkozta Zelei Miklósnak: „a népek asszimilációjának kérdését próbáltam megközelíteni. [...] Viszont ahol erőszak lép közbe, s mintegy megtervezve akarja siettetni, irányítani, vagy pedig a hatalom a maga céljainak akarja alárendelni ezt a folyamatot, ott e konfliktusok, ahogyan drámám színhelyén is, keservesebbek.”² Az üzenetet nemcsak a közönség, de a kritikusok is megértették, mi több, „vissza is igazolták”: a legnyíltabban, jócskán túlszaladva a tűréshatáron a *Magyar Nemzet* színházi kritikusa, egyben a kulturális rovat vezetője, Mátrai-Betegh Béla³ az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* előadásáról szóló írásában.⁴

A szerző persze nem először vette magának a bátorságot minderre. 1952-ben a legkeményebb sztálinista diktatúra idején, Rákosi Mátyás közelgő 60. születésnapja előtt egy hónappal a Nemzeti Színházban Major Tamás rendezésében hármass szereposztásban bemutatott *Hamlet*-

¹ Csáki Judit: A korban élni. Beszélgetés Harag Györggyel. *Népszava*. 1980. február 8.

² Zelei Miklós: Sütő Andrással a Szuzai menyegzőről. Arnyalati, tehát lényeges. *Magyar Hírlap*. 1980. február 10.

³ Mátrai-Betegh Béla (1914–1981) dramaturg, színházi kritikus, 1949–1955 és 1958–1981 között a *Magyar Nemzet* munkatársa. Nagyapja, Mátray-Betegh Béla (akinek a nevét is felvette) Kolozsváron, majd a budapesti Nemzeti Színháznál volt színész és rendező.

⁴ A *Magyar Nemzet*ben (hivatalosan a Hazafias Népfrent lapjában), amúgy is nagy hagyománya volt alapításától, 1938-tól kezdve a tilalomfákat kikerülő áthallásos beszédnek. Ahogy az akkor pályakezdő újságíró, Javorniczky István utóbb megfogalmazta: „A Népszabadság a hatalmat jelképezte, a Magyar Nemzet a szelíd, de határozott másságot. Korántsem a nyílt szembenállást a fennállóval szemben, de a nüanszbeli különbséget a hivatalos szemlélettől.” A *Nemzet és mi*. Szubjektív töredékek egy szép közös múltból. In: *(Magyar) Nemzet és Európa*. Tanulmányok a 70 éves Martin József tiszteletére. Szerkesztette: Széchenyi Ágnes és Buzinkay Géza. Eger, Líceum Kiadó, 2014. 141.

jéről írt (nota bene háromrészese) kritikájáért akár le is csukhatták volna, ha az illetékesek képesek felfejteni a szöveg valódi jelentését.⁵

A pártközpont figyelmét elkerülő *Hamlet*-bírálatot joggal tekinthetjük már csak stílusa, eszközei, fordulatai alapján is a *Lócsiszár*-kritika előképének. A módszer ugyanaz: mint egykor a Rákosi-féle zsarnokság, most a Ceaușescu-diktatúra jellemzésére állítja a szerző párhuzamba a múltat a jelennel. 1952-ben olyan módon, hogy kijelenti, a rendezés „a zsarnokságok képét – a középkoriakét csakúgy, mint a legújabbakét – vetíti háttérül a tragédia mögé”, 1980-ban a színészek játékaiból kiindulva mossza egybe a darabbeli időt a jelennel: „Sütő András pedig elmondta művében a kort, minden vonásával, minden dúltságával és boldogtalanságával. Elmondta a harmincéves háború s a harmincéves békék minden olyan korát, melyekben felcsörtet a vadság, martalócok törnek otthonokra és keserű, kétségbeesett pusztításra és önpusztításra ingerlik az emberek türelmét. [...] Matériából poézis fakad a színészek játékában is. Fakasztja a rendező forráskutató, forrásnyitó képzelete, tíz körömmel ásó munkája, fakasztja az írói varázsütés és fakad az igaz színészek lelkéből, melyre kemény és vastag matériaként, elnehezítve rakódik életük, maadánemberi és művészemberi életük tapasztalata. élménve. emléke. sorsa. Kifakad belőlük. mint panasz, kifakad, mint seb, kifakad, mint virág a bimbójából. Valamennyien magukat élik, a magukét mondják a XVI. században játszódó drámában, mintha ma élnek, amit mondanak. A bőrükön érzik a század csörtető vadságát, a »foldozott irhájú német zsoldosok« ha rátörnek a kölni, a schwerini kereskedők, iparosok, polgárok udvarházára, parasztok tanyájára, mintha az ő otthonukra törnének. Élik azt, ami a színpadon történik, és hiszik, hogy velük történik. [...] Színész és szerep azonosulása a kor és a bitófa árnyékában több, mint színpadi teljesítmény, mert nemcsak érzelmeket ráz föl, hanem gondolatokat is, színházi estnél sokkal hosszabban tartó időre.”⁶ Hasonló szellemű a néhány nappal későbbi, a *Káin és Ábel*-ről szóló kritika. Ebben már

⁵ A külön, nagybetűkkel szedett feltűnő első sor: „DÁNIA BÖRTÖN”, Hamlet és Rosencrantz párbeszédéből való. A folytatás szerint „Valóban az, s nemcsak Hamlet érzi annak. Börtönnek érzi a katona is szoros őrhelyén, az éjjel is meggyötört alattvaló, a hajóács és az ágyúöntő, börtönnek érzi a nép, amely az első jelre, Laertes egy füttýére, hajlandó fegyvert ragadni és fellázadni. [...] Mert az ország élén zsarnok áll. A

Egy lócsiszár virágvasárnapja. Kolozsvári Állami Magyar Színház, 1975. r: Harag György. Fotó: Lászlóffy Ferenc (Forrás: KÁMSZ Dokumentációs Tára)

megölt király helyett a megkoronázott orgyilkos, az uralkodó helyett, ki hazáját megnövelte, a bitóroló, ki borral, lakomával, élvezetekkel a hasát növelte. Az idősebb Hamlet helyett Claudius. Zsarnok, aki kémeket és bérgyilkosokat fogad fel, leselkedik, retteg, s önkényuralmának védelmére fegyverkezik.” A szerző kétszer is egyértelművé teszi, hogy miről beszél, legutóbb a zárómondatban: „a rendezés olyan saját korához hű, mégis a mi korunkhoz szóló Hamletet állított a Nemzeti Színház színpadára, amelyet a magyar közönség még nem láthatott.” Mátrai-Betegh Béla: A Hamlet. Shakespeare tragédiája a Nemzeti Színházban. *Magyar Nemzet*, 1952. február 3. A cikket Murányi Gábor újságíró-sajtótörténész fedezte fel az utókor számára, Martin József pedig hosszabb tanulmányt írt róla (A középkori és legújabb zsarnokságokról. Palackposta Rákosi világából: Mátrai-Betegh Béla Hamlet-kritikája. *Annales*, 2013. november).

⁶ A zárómondat: „Sütő András felírta gondolatait a kor vasfalára, Harag György átvéste a színpad éremnyi terére. S mint Lisbeth magára, a tükörből ráismerünk a korra s a korban az ember nép kínzó drámáira.” Mátrai-Betegh Béla: A kolozsvári magyar színház második estje. Egy lócsiszár virágvasárnapja. *Magyar Nemzet*. 1980. február 5.

Káin „az emberformájú Istenért kíván munkálkodni és nem az istenformájú Emberért”. Mert „megfélemlítő istenségekkel egy fedél alatt, egy édenen kívüli égbolt alatt gyötrődés és megalázó együtt élni...”⁷

A hírlapokban Mátrai-Betegh Béla cikke után napokkal, tehát szinte bizonyosan szövegének ismeretében, még két figyelmünkre érdemes reflexió látott napvilágot. Koltai Tamás sok tekintetben hasonló következtetésekre jutott, mint Mátrai-Betegh, noha jóval finomabban, a túrés-határon belül maradvá fogalmazta meg gondolatait a *Népszabadságban* a kolozsvári trilógiáról.⁸ Mészáros Tamás, a *Magyar Hírlap* kritikusa viszont elutasította az áthallásos megközelítést, kizárólag mint művészi „produktumról” szól (meglehetősen lesújtóan) a kolozsváriak vendéggjátékáról. Bevezetőjét akár Mátrai-Beteghnek szóló üzenetként értelmezhetjük: „nem volna hasznos, ha a közönség spontán lelkesedését a kritika *meggyőződése ellenére* magáévé tenné, nem volna hasznos, ha az *ünneplést* bírálat gyanánt tüntetnék fel”.⁹

Mátrai-Beteghnek a kolozsváriakról szóló két kritikája ürügyként legalábbis hozzájárult ellehetetlenítéséhez, megalázó nyugdíjazásához, korai halálához. Vesszőfutásának hátterében valószínűleg szerkesztőségi ellentét húzódott meg. Nem sokkal korábban, 1979. január 1-jétől a lap szorosabb ellenőrzésére, a „káros tendenciák” kiszűrésére, a pártközpont a regnáló főszerkesztő, Pethő Tibor¹⁰ kiszemelt utódjaként a laphoz helyezte főszerkesztő-helyettesnek a balos Komócsin-csoport emberét, dr. Lőkös Zoltánt¹¹. A szigorítás legfontosabb oka az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottságának dodonai megfogalmazása szerint az volt, hogy a lapban „időszakonként hangsúly és arányeltolódások mutatkoznak a hazafiság és a nemzetiségi kérdés feldolgozásában.”¹² Az utalás elsősorban Illyés Gyula *Válasz Herdernek és Adynak* című kétrészes cikkére vonatkozott¹³, amely a határon túli magyarság elnyomását tárgyalta a korban szokatlan, a kádári politikai vonalvezetésbe nem illeszkedő, ezért is hatalmas (többek között nemzetközi) visszhangot kiváltó módon. (A szöveget felolvasták a Szabad Európa Rádióban, külföldi lapok ismertették. Zavart okozott a magyar–román viszonyban is. Az Illyés-írásra hónapokkal később a Román Írószövetség lapjában, a *Luceařarulban* jelent meg a szocialista országok közötti viszonyban szokatlanul kemény, útszéli stílusú válasz, az Illyés könyvének címét gúnyosan idéző *Hunok Párizsban*, Mihnea Gheorghiu akadémikus tollából.¹⁴ Az események eszkalálódását látva a párt-

⁷ Mátrai-Betegh Béla: A kolozsvári magyar színház negyedik estje. Káin és Ábel. *Magyar Nemzet*. 1980. február 8.

⁸ Ezt írja többek között: „A nyilvánvaló összefüggések felerősödnek, a darabok határát áttörő szenvedélyes hang, amely az emberi méltóságot, a gondolat kimondásának szabadságát, a fölemelt fej jogát hirdeti, a József Attila-i konok monomániát juttatja eszünkbe: »Én nem fogom be pörös számat...« Sütő elszántan hajtogatja ugyanazt: az ember választási kényszerét. [...] Gondolatilag így formálódik a trilógia: az első darab a törvényesnek látszó rend, a második a nyitottságtól megfosztott eszme, a harmadik a belénk épült tekintélyelv önkényét ábrázolja.” Koltai Tamás: Történelmi jelen. A kolozsvári Állami Magyar Színház vendéggjátéka. *Népszabadság*. 1980. február 10.

⁹ Mészáros Tamás: Színházi vendéggjáték. Öt este a kolozsváriakkal. *Magyar Hírlap*. 1980. február 13. Kiemelések az eredetiben.

¹⁰ Pethő Tibor (1918–1996) a *Magyar Nemzet* többszörös főszerkesztője (1956; 1973–1982; 1991–1992) a cikk szerzőjének nagyapja, a lapot alapító Pethő Sándor (1885–1940) fia.

¹¹ Dr. Lőkös Zoltán (1924–1999) újságíró, többek között a *Délmagyarország*, a *Pest Megyei Hírlap*, a *Hétfői Hírek* és a *Vasárnapi Hírek* főszerkesztője. A Komócsin-csoport a párton belüli befolyásos szélsőbaloldali klikk, névadója Komócsin Zoltán (évekig a Kádár-rendszer második embere) és öccse, Komócsin Mihály, a Csongrád megyei pártbizottság első titkára. A hetvenes évek elején kis híján sikerült megbuktatniuk Kádár Jánost, ám a szovjet vezetés végül Kádár megtartása mellett döntött.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL MOL) M-KS 288-41/312. ó. e.

¹³ *Magyar Nemzet*. 1977. december 25. és 1978. január 1.

¹⁴ Mihnea Gheorghiu: Huni la Paris. *Luceařarul*. 18. szám (1978. május 6.) Gheorghiu szerint Illyés, „a magyar emigráció fasiszta köreiben harci kosa és gondviselészerű embere”, aki „egy tál gulyással” próbálja megvásárolni a magyarországi közvéleményt, azokkal fúj egy követ, akik „sajnálják, hogy az urak országa a győzedelmeskedő új társadalmi renddel véget ért, [...] mint a munkásosztály ellensége, oda jut, hogy [...] újra felidézze a revansista nacionalizmus és sovinizmus gyűlöletet és vért hirdető jelszavait”, a „vivere

vezetés nemcsak visszahőkölt, hanem maga kezdett a „nacionalizmus” elleni kampányba, nem kizárhatóan attól tartva, hogy a nemzeti ügyben való összefogás Magyarországon is kellemtelen, esetleg nehezen visszafordítható folyamatokat indíthat el. Megingott az addig is csupán feltételes bizalom Pethő Tibor főszerkesztő iránt is. Jól jellemzi a helyzetet a Tájékoztatói Hivatal helyettes elnökének (egyébként a *Magyar Nemzet* következő főszerkesztőjének) a visszaemlékezése: „a Magyar Nemzetnél az ellenség beépült és Pethő alkalmatlan arra, hogy kellő módon kezelje ezt az ügyet”.¹⁵ Mindezek a tényezők baljós háttérként ott húzódtak a Mátrai-Betegh Béla-cikk megítélése mögött.)

A Lőkös Zoltánnal folyamatos, egyre hevesebb vitában álló Mátrai-Betegh elleni fellépésre jó alkalmat szolgáltatott, hogy a lapot ellenőrző VII. kerületi pártbizottság 1980 tavaszán napirendjére tűzte a *Magyar Nemzet* helyzetének megtárgyalását. Az 1980. májusi, viharos hangulatú megbeszélésen Zala Tamás szerkesztőségi párttitkár és Lőkös Zoltán főszerkesztő-helyettes felszólalásainak hatására a pártközpont jelen lévő képviselője, Fodor László kiadta a verdikket: a vitás kérdéseket – köztük a nyugdíjkorhatáron túl lévő Mátrai-Betegh helyzetének „rendezését” – záros határidőn belül meg kell oldani.¹⁶ Azt is felrötták, utalva a kolozsváriakról szóló kritikára, hogy a kulturális rovatban „olyan írások jelennek meg, elsősorban Mátrai-Betegh Bélától, amelyek a fennálló politikát sértik”¹⁷.

Mátrai-Betegh párton kívülként szinte bizonyosan nem volt jelen az ülésen, ám az ott törtétekről, pellengérré állításáról pontosan értesült. Hamarosan többértelmű vasárnapi tárcában fejtette ki véleményét saját „haptákba állításáról”, világos utalással a pártbizottságban született verdikre és a vele szembenálló főszerkesztő-helyettes személyére.¹⁸ A cikk, szerzője szándékától sem függetlenül, botrányt kavart. (A szövegben katonakori emlékeit idézte fel, de a szerkesztőségben mindenki tudta, hogy mire is gondol valójában.) Mátrai-Betegh az emberi és szakmai méltóságának megsértése elleni bátor hangú tiltakozáson túl nyilvánvalóan színvallásra akarta bírni a körülötte lévőket, legfőképpen a lapvezetést: döntsék el végre, ki mellé állnak a Lőkös Zoltán főszerkesztő-helyetessel folytatott örökös vitájában, küzdelmében. Mivel ez nem történt meg, Mátrai-Betegh levélben a nyugdíjazását kérte Pethőtől.

Az események a következő szűk egy esztendőben gyors léptékben haladtak a tragikus végkifejlet felé. A főszerkesztő előbb visszavonatta a nyugállományba vonulásról szóló levelet, majd megpróbált fölötteseinél, elsősorban Aczél Györgynél közbenjárni a szerkesztőségben is általános ellenszenvnek örvendő Lőkös Zoltán elhelyezése érdekében. Lőkös eltávolítása azonban nem sikerült, miközben Mátrai-Betegh nyugdíjaztatásának ügyében egyre nagyobb nyomás nehezedett a lapvezetésre. Pethő mozgásteretében ebben az időszakban meglehetősen beszűkült, leginkább két – nem azonos súlyú – politikailag „rázós” ügy következtében.¹⁹

pericolosamente” [veszélyesen élni] fasiszta eszmekörének hatása alatt „tele nosztalgiával a letűnt dualizmus és a flotta nélküli admirális emléke iránt zsigeri gyűlöletet” érez más népekkel szemben, és abban bízva cselekszik, „hogy a történelem kereke visszafordul, lehet, esetleg Horia keréketöréséig”. A magyar pártvezetés nem engedte, hogy a költő nyilvánosan reagáljon a támadásra, helyette az Illyést szintén nacionalistának gondoló Pach Zsigmond Pál felelt óvatosan az *Élet és Irodalom*-ban. (A Dunánál – itt élned kell. *Élet és Irodalom*. 1978. július 8.)

¹⁵ 1956-os Intézet Oral History Archívuma (OHA) Soltész István-interjú, 1992. Készítette: Murányi Gábor. 221.

¹⁶ Uo.

¹⁷ 1956-os Intézet Oral History Archívuma (OHA) Pethő Tibor-interjú, 1989. Készítette: Murányi Gábor. 783.

¹⁸ Mátrai-Betegh Béla: Hapták. *Magyar Nemzet*. 1980. június 15.

¹⁹ A lap olvasószerkesztője, Ember Mária aláírta a csehszlovák Charta77 mozgalom aktivistáinak bebörtönzése elleni Kádár Jánoshoz intézett tiltakozó levelet, a belpolitikai rovat munkatársa, Szász István pedig illegális röpcédulákon (a titkosrendőrség a postázás pillanatában közbelépett) sztrájkot hirdetett a lengyel Szolidaritás mintájára. A két kollégát egyrészt, amennyire lehetett, meg kellett védeni (Ember Mária képzőművészeti kritikussá fokozták le, Szászt a Lapkiadó Vállalat alibi állásba helyezte), ugyanakkor az esetek rossz fényt vetettek a szerkesztőség egészségére, Pethő megbízhatóságára is.

Mátrai-Betegh Bélát 1981 márciusában a Lapkiadó Vállalat vezérigazgatója nyugdíjba helyezte. A folyamatban Pethő főszerkesztő formálisan nem vett részt, ám kétségtelenül asszisztált hozzá, korábbi barátját nem tudta (és főleg nem merete) megvédeni. Azt is remélte, hogy ezen az áron megszabadulhat Lőkös Zoltántól és a párttitkártól, Mátrai-Betegh pedig nyugdíjasként dolgozik tovább a lapnál.

Azonban a megalázó körülmények között eltávolított kritikus-rovatvezető erre már nem volt hajlandó. A kiállt megpróbáltatások hatására 1981 májusában édesapja, Fenyő Aladár²⁰ színész betegágánál szívbénulást kapott és meghalt. Távozását az Antal Gábor és Lócsei Gabriella által írt szerkesztőségi nekrológ „katartikusnak kegyetlennek” nevezte. Őt pedig olyan újságírónak, aki „utolsó pillanatáig harcosnak, a macbethi tettek ellenében a Banquók pártján álló bajvívónak tudta magát.”²¹

Végezetül joggal merülhet fel a kérdés: hogyan tehette meg egy kritikus abban az időben Magyarországon (Mátrai-Betegh Béla mellett Koltai Tamás visszafogottabb reakciójára is gondolhatunk), hogy a hivatalos közléshatárokat feszegetse, esetleg úgy lépjen át rajtuk, hogy a többi szocialista ország gyakorlatához képest (Lengyelországot nem számítva) mindezért jóval enyhébb retorzió érje? Egyrészt hatásosan – bár ingadozó toleranciaküszöbök között – működött a sokat emlegetett aczéli három T elve.²² Másrészt a kulturális élet vezetése (idevehetjük a napsajtót is) ebben az időszakban megosztott volt. A pártközpont illetékes posztjain a Lőkös Zoltánt támogató, a Komócsin-csoporthoz kötődő erők fungáltak (köztük említhetjük a területért felelős, egyébként rendkívül korlátolt Győri Imre központi bizottsági titkár és Grósz Károlyt, az

²⁰ Mátrai-Betegh Béla anyai nagyapja, a színész Mátray-Betegh Béla nevét vette fel.

²¹ Meghalt Mátrai-Betegh Béla. *Magyar Nemzet*. 1981. május 16.

²² A közlés szempontjából a kéziratokat a Támogatott, a Tűrt, illetve a Tiltott kategóriába sorolták.

Mátrai-Betegh Béla (középen), stúdiófelvételen a Magyar Rádióban, 1960-ban. (Forrás: Fortepan)

MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályának vezetőjét), míg a kormány tagjaként a kulturális életet miniszterelnök-helyettesként a reformerők egyik prominense, a liberálisabb Aczél György felügyelte. Közülük – a Kádár Jánoshoz fűződő szoros viszonya, a művészeket és újságírókat befolyásoló meglévő rendkívül erős kapcsolati hálója, és nem utolsósorban kvalitásbeli különbségek okán is – Aczél rendelkezett messze a legnagyobb befolyással.

A pártvezetés pillanatnyilag „kiegyenlített” erőviszonyai mellett a korabeli gazdasági és részleges politikai visszarendeződés csődje is egyre nyilvánvalóbban éreztette hatását. Ez a helyzet pedig kedvezett, noha korántsem volt veszélytelen vállalkozás, a kettős beszédnek, bizonyos szellemi kiskapuk kitárásának. A retorziók is ennek megfelelően voltak enyhébbek, ám mint Mátrai-Betegh Béla esetében láthattuk, így is akár végzetes következményekkel járók.

Bodó Márta

VIDÁM-SZOMORÚ ÚTIKALAUZ

Jancsó Miklós *Volt egyszer egy Kolozsvár...* című könyvéről¹

Az impozáns kiállítású, kemény kötésű, 304 oldalas könyv hátán a szerző integet – érdekes módon nem az olvasónak, nem szembenéz, hanem valahová messze, el. Jancsó Miklós halála után kézbe véve a kötetet, még többet mond ez a kép, ez a gesztus, ezáltal a könyv maga, mint megjelenésekor. Benne a színész és író összegzi életre szóló szenvedélyével, a színházzal kapcsolatos emlékeit, amelyek megélése városa mindennapjaival fonódott össze: innen a cím.

Színészi pályájára, annak egyik kiemelkedő szerepére emlékeztet a kötet szerkezete is: a konferanszié vezet be és zárja, illetve jelenti be az újabb jelenetsorokat, témákat, emléktípusokat. A konferanszié, aki hangulatot teremt, aki vállán viszi az előadást, áthidalja a jelenetek közötti szüneteket, felvezeti, valósággal röpteti a poénokat, a kollégái bemondásait. A konferanszié, aki a kabarét konferálja, a megemlékező előadást vezeti, a ritmust diktálja.

A legterjedelmesebb fejezet a *Reflektorok fényében és árnyékában*, mely a színházi emlékeket idézi, pályatársakat, előadásokat, szerepeket és a nézőtérrel nem látható sok apró, de fontos részletet, amiből a színészlét összeállt, ami a kommunista éraban is sava-borsát adta a színházi életnek. Saját és mások által mondott történetek sorakoznak itt, vala-

miféle kulisszaperspektívájú színháztörténetet írva.

A „sötét napok”, a *Kóla* és a „fehér éjszák” a színházi élet bohémebb oldalát mutatja be, azokat a vidámságokat és huncutságokat, amelyek a nem egészen hétköznapi életet élő művészek számára a kommunista elnyomás éveiben lehetségesek voltak. *Családi fotók* címen a Jancsó család, a felmenők életének egy-két kultúrtörténeti jelentőségű mozzanatát idézi a szerző, a már színésznek készülő fiatal Jancsó Miklós és a versek viszonyát, Áprilyval való találkozásait taglalja. És megidézi a kommunizmus egyik legsötétebb, barátságokra árnyékot vető rémes valóságát: a megfigyelést, a megfigyeltség állapotát, a besúgást, a besúgottság lélektanát.

A *hétköznapiak Trianonja* című fejezet a mindennapok taposómalmát és az embert felőlő hétköznapiakat, kompromisszumokat, azok lassú mérgezt mutatja be részben emlékezések, részben szépirodalmi műfajú írások keretében. Hiszen Jancsó Miklós jó tollú, tehetséges szépíró is volt, a *Helikon* című folyóiratban rendszeresen közölt irodalmi megformáltságú szövegeket. Nemcsak emlékező, emlékiró, színházi krónikás, hanem egy nagy múltú értelmiségi család sarja a szerző, aki a kultúrába belenőtt, és aki színészként e kultúra szolgálatára szegődött, ezt képviselte a színpadon és később a beszédtechnika tanáraként, s nem utolsósorban a kényszerűségből vállalt, de tisztességesen végigvitt tu-

¹ Jancsó Miklós: *Volt egyszer egy Kolozsvár...* Vidám-szomorú útikalauz elmúlt idők színészeiről, polgáiról, kocsmáiról és sok már érdekességről. Jancsó Alapítvány, 2016.

dományos munka során is, amit elsősorban a színpad egy korai magyar mesterének, Csiky Gergelynek szentelt doktori dolgozat jelent.²

Volt egyszer egy Kolozsvár... – ebben a mondatban van lokálpatrióta büszkeség és az utóbbi évtizedek csendes szomorúsága a kincses város kopásának láttán. Kolozsvár volt, és persze van is: Jancsó Miklós a maga városképét akarja megmutatni mozaikképekben, mintegy felmutatva egy-egy darabját annak a Kolozsvárnak, amibe ő beleszületett, belenövekedett, aminek patinás színháza elcsábította, majd kivetette, a városét, amiben újra és újra meg kellett keresnie magát, a helyét, léte értelmét. Amely megfosztotta illúzióitól, otthonától, gyermekétől...

Vidám-szomorú útikalauz elmúlt idők színészeiről, polgáraitól, kocsmáiról és sok más érdekességről – a kifejező alcímben kimerítően benne van Jancsó Miklós életében megjelent

² Jancsó Miklós: *Csiky Gergely színpadi világa*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2005.

utolsó kötetének tartalma és hangulata. Csak sajnálni tudja az olvasó, hogy többre már nem futotta, mert a felillantott portrék és történetek mögött még sok mondanivaló, elmondatlan tapasztalat lapul, amelyek továbbformálása, csiszolása a város- és színháztörténet hasznára, nem utolsósorban az olvasó örömére szolgált volna.³

³ Jancsó Miklós további könyvei: *Vilma, te édes* (Dacia Kiadó, Kolozsvár, 1995), *Játék az élettel* (Dacia Kiadó, Kolozsvár, 1997), *Tömegszereplők* (Tinivár, Kolozsvár, 2000), *Kandi kamera* (Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2006), *A megfizetett taps* (Stadium Kiadó, Marosvásárhely, 2007), *A kényelmetlen hős* (Stadium Kiadó, Marosvásárhely, 2010). (Szerk. megj.)

Vargyas Márta

KIMERÍTHETETLEN VOLUMENEK

Rátekintés Gáspárik Attila *A színház kiterjedése* című könyvére¹

Biztos vagyok benne, hogy nem kell bemutatnom Gáspárik Attilát. „Tudjuk, ki ő!” Az általa kutatott témák, leírt kérdések és vélemények, az egybevágó és ellentmondásos felvetések, a néha kirobbanó, máskor szegénylősen visszafogott felismerések, a szakemberré válás élethosszig tartó útján tobzódó ego megismerése érdekében és e könyv többretegű hasznának a feltérképezése céljából elengedhetetlen kicsit felelevenítenünk Gáspárik Attila múltját és jelenét.

Abban az évben kezdte az egyetemet, amikor megszülettem. A szerző tehát a 80-as években tanulta a színművészetet Lohinszky Loránd osztályában, aki akkor még nem volt nagyon idős ahhoz, hogy ne találja a helyét az új színházi stílusok közt, ráadásul erős kapocs volt a múlt „mesterei”, a XX. század szorongató történelmi háttéré és a diákok között. Gáspárik Attilát a közönség nagy része szerette színészként – én sajnos nem láttam játszani –, szerepeinek repertoárja arról árulkodik, hogy elismert karakterszínész lehetett.

Úgy tűnik, hogy mindent vállalt és mindenek az ellenkezőjét is, és ez kétségkívül a színházi szakma számára elengedhetetlen munkaes közönségszeretetről, továbbá az elismerés utáni hatalmas vágyáról árulkodik. Bár gyakran jogos vagy jogtalan ítéleteink keresztü-

zébe helyezük az ilyen típusú embereket, de előbb-utóbb világossá kell tennünk, hogy az okos keretek között működtetett (!) becsvágy elengedhetetlen egy színházi szakember számára, főleg a ma minket körülvevő környezetben. Röviden, a fentiek folytán nevezhetjük ma a Marosvásárhelyen élő Gáspárik Attilát színházi és filmszínésznek, tanárnak, volt rektornak, aki nagyban hozzájárult új színházművészeti szakok indításához, médiaszakembernek, projektmenedzsernek, vezérigazgatónak. Ez a könyv pedig arról árulkodik, hogy egy kereső, nemcsak tanítani és egyeduralkodni, hanem folyamatosan tanulni vágyó emberrel van dolgunk.

A szerző jelen esetben kevert műfajú könyv – tanulmányok, esszék, interjúk, kérdésfelvetések és véleménynyilvánítások – felvillanatója. Többnyire a múlt helyzetein, képein és dokumentumain keresztül értekezik a jelen helyzeteinek megoldhatóságáról. Párhuzamai jogosak és helytállóak. A múlt megismerése, felismerései és jó helyre raktározása elengedhetetlen a szakmánk jelene és építkezése számára.

Gáspárik Attila az oktathatóság kérdésére, a rendezők, a rendezőnevelés és a színésznevelés opcióira és esendőségeire, küldetésünk és identitásunk esélyeire, a kritika és a kritikus szemlélet fontosságára, hiányára és ennek okaira, a színház helyzetére és lehetőségeire mutat rá történelmi, politikai és társadalmi

¹ Gáspárik Attila: *A színház kiterjedése*. (Sorozat-szerkesztő Szávai Géza.) Pont Kiadó, Budapest, 2016.

okoktól függően és függetlenül, majd rákérdez a csoportos és egyéni felelősségünkre is.

Mindez egy sokszínű repertoárt sejtet, a könyvet olvasva mégis kénytelenek vagyunk arra a megállapításra jutni, hogy a szerző bár mélységekben is keresi a megoldásokat, mégsem bontja ki mélyrehatóan észrevételeit. Kérdéseit és véleményét nyitva hagyja, mintegy továbbkereső üzemmódbba helyezi.

A könyv szerkezete egyszerű: főcímek (fejezetcímek?), alcímek, függelék. A főcímek és alcímek alatt olvashatunk a témák kutathatóságáról és eredményeiről, a szerző kérdésfelvetéseiről, véleményéről, párhuzamairól és a mindig kiemelt helynek örvendő rövid összefoglalóiról. Ezek a „röviden” vagy „összegzés” névvel illetett részek néha összezavarnak, mert azt az érzést kelthetik, hogy a szöveg írója más irányba kutatott és más kérdéseket tartott személy szerint fontosabbnak, mint a későbbi, kissé felületesebb, gyakran az előzőektől távolságot tartó összefoglalása.

Ilyen esetekben érzékelem leginkább, hogy a szerző inkább a potenciális néző felé, és nem a szakma felé domborítja írásait. Bár szakmai szemmel védekezésnek tűnik, hogy a kiadó a könyv előszavában túlhangsúlyozza a közérthető nyelvezetet, mégis a kiadvány egyik erénye, hogy valóban bárki számára érthető és elérhető minőségben kommunikál a színház tágas világáról. Nagyon kevés könyv szól a színházba járó közönségnek, ebben maximálisan egyetérték Gáspárik Attilával.

A könyv szerzője nem keveset foglalkozott Kovács György személyével a közelmúltban.² Tisztelete kicseng minden szavából, ennek ellenére nagy igyekezettel próbálja felfedezni a színész- és pedagógusóriás munkásságát illető pró és kontra érveket. A Kovácsról szóló szöveg gyakran emlegeti a mai „Mesterek” hiányát az egyetemeken és egyáltalán a szakmában, miközben finom tudatossággal illúziót is rombol a múlt nagy mesterei kapcsán, felfedezve emberi mivoltukat, gyarlóságukat. Igyekszik kiemelni az eltanulhatót, és nem elrejtteni a vitathatót. Saját példáján keresztül

hívja fel a figyelmet arra, hogy nem az egyéni hősök korát éljük, így diákként mit érdemes tennünk saját érdekünkben. Mindezt teszi Kovács György életútján és az őt körülvevő társadalmi, politikai és szakmai háttérrel szembeállítva, Kovács *Súgó nélkül* című szövegét felhasználva. Meg is fogalmaz néhány fontos észrevételt. Aki csak ezt a szövegét olvassa, annak olybá tűnhet, mintha Gáspárik Attila keresett volna egy hozzá hasonlóan szerteágazó szakmai elfoglaltságokkal rendelkező elismert „Mestert”, és megpróbálná felfejteni annak titkait, miközben önmagát keresi a különböző szerepkörökben.

Sokszor kérdez rá, hogy vajon hogyan definiálható egy színházi szakember nagyszerűsége? Hogyan forrasztható össze a mai egyetemi törvénykezés miatt egyre inkább szétváló elmélet és gyakorlat a színház-pedagógiában? Rákérdez a zsidóságra, a megcsappanó közönségre, a színészek helyére a celebvilágban, a társulatok külső és belső furkálódásaira, és arra is, hogy a sikerek ellenére miért még mindig a „határon túli” az első jelző az értékítéletben Magyarországon? Bár egyik kérdése sem költői kérdés, értelemszerűen nincs mindenre válasza.

„*A hangot kirepíteni*” (45–68.) főcímű – fejezetcímű – szövege tulajdonképpen egy kis magyar színháztörténet, a színház korszakokon átvonuló szerepeiről szól és idomulásáról adott rendszerekhez, körülményekhez. Saját célkitűzéseire mértén Gáspárik kiemeli a színház mint intézmény fejlődő és változó feladatköreit, a színházigazgatás és adminisztráció lehetőségeit és az utánpótlásképzés rögzös útját, az egyetemalapítás jelentőségét, a bábszínházi szakma mellőzöttségét, valamint mindezek hozadékát városaink és kultúránk számára.

A könyv következő szövege, *A „konkrét elintéznivaló”* (69–80.) főcímmel ellátott interjú ma már színháztörténeti jelentőséggel bír, hiszen Gáspárik Attila az azóta már sajnos elhunyt Taub Jánossal (1927–2010, Kossuthdíjas rendező, színházigazgató, színészpedagógus) beszélget rendezésről, felkészülésről, komoly és komolytalan oktatásról, és nem csak. Szépen kirajzolódik a beszélgetésből

² Kovács György 100. Szerkesztette: Gáspárik Attila. UArt Press, Marosvásárhely, 2010.

a sokat tapasztalt Taub jelleme, kendőzetlen véleménye a színház tudományossá tételéről, szakmáról és szakmabeliekről, kísérleti és közösségi előadásokról, a minket körülvevő ostobaságról, az alkotói kódösítésről és a színész feladatáról.

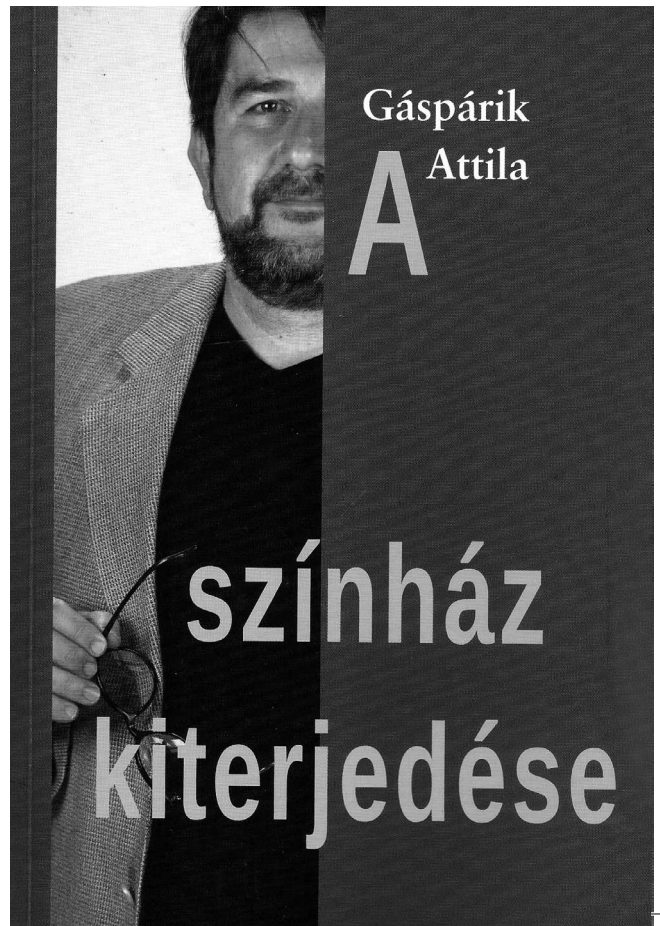
A *Színház és irodalom* (81–88.) főcímű textus értelemszerűen a színház és az irodalom összetett és bonyolult viszonyát vizsgálja történelmi korszakokon át egészen napjainkig – kiegészítve Gáspárik Attila saját véleményével, ahogy erre az *Ahogy én látom* alcím is utal.

A mai magyar színikritika helyzetével foglalkozó rész, a *Perbe kívánok szállni...* (89–94.) a szerző állítása szerint a létező közhelyeket, a napi sajtógyakorlat tunyaságait és/vagy hozzá nem értését veszi célba. Ebben a részben többnyire állításokat fogalmaz meg a színikritikáról: „megtűrt műfaj”, „nincs benne pénz”, „olvasóközönséget nem vonz”, „semmi kockázat”, a cechet a színház fizeti, mert a médiának nem éri meg, „langyos szimbiózis”, „kicsi a tér, és belterjes”, „a színházi lapok párszáz példányban várják a végső kivézetetést”. Abban az esetben, ha lenne megfelelő médiahátter, hogy ne kelljen a színházaknak az általuk megjelentetett brosúrákon keresztül az „önfényezés” útjára lépniük, a következők az elvárásai: a kritikus ne reprezentációt lásson, hanem előadást, ne reflexiót írjon, hanem kritikát, vagyis legyen közérthető, írása legyen önálló véleményalkotás és ne öncélú szellemeskedés, mellébeszélés vagy műveltségfitogtatás. „Talán valamilyen párbeszéddel kellene kezdeni, de nem színházak által fizetett vitavezető részvételével. Hanem semleges helyen, semleges körülmények között. És ez ma kivitelezhetetlen, határon innen, határon túl.” (94.)

A téma szorongató volta miatt is érzékeltesre sikerült *Besúgókkal, besúgók nélkül* (95–108.) című zárószöveg a múlt rendszer színházi alkotókkal és művekkel kapcsolatos titkosszolgálati aktáinak egy részét hivatott feltárni és véleményezni, melyekről nemhogy törvényes ítéletek nem születtek, de még csak a közvélemény sem ítélkezett. Érdekfeszítő leírás nyomán ismerhetjük meg a titkosszolgálatok módszereit, a spiclik világát, részleteket a követési jegyzőkönyvekből és néhány besúgó

nevét, akiket még ma is ismerünk és elismerünk. Álljon itt például a Rusz Péter fedőnevű ügynök, akit mi a kolozsvári Szócs István íróként ismerünk, aki ma is a Magyar Művészeti Akadémia tagja, és akinek jelentéseiből kiderül, hogy előszeretettel és finom ráérzéssel, válogatott szavakkal árulta be „művészbarátait”. A titkosszolgálat megoldásként többnyire a pszichológiai befolyásolás elvét alkalmazta. Például a Kolozsvár és Marosvásárhely ellentét felülről irányított feltüzelése ma már bizonyítható. „ALY-n keresztül tápláljuk az irodalmi széthúzást (aminek politikai vonzata is van)... A cél a táborok növelése és egymás kölcsönös leleplezése a legmagasabb fórumokig. ... A feladat megoldásának határideje: 2, 3 és 4 – 1978. XII. 1-ig.” Aly-t is ismerjük, bár nem derül ki, hogy tudott-e a befolyásolásról vagy sem. „Netán ma is vannak »háttér emberek«, akik igyekeznek fenntartani a konfrontációt?” (108.) – kérdezi végül Gáspárik Attila.

A könyvben megjelenő képek részben illusztrációk, részben a korabeli sajtóanyagok vagy dokumentumok másolatai. Ezek egyiké-

hez sem találunk hivatkozást, ahogy a megnevezett könyvek és szövegek nagyobb részéhez sem. Talán némelyeknek fölöslegesnek is tűnhet, de sokan szívesen kutatunk tovább vagy mélyülünk el egyes felvetett témákban. Az *Akik súgnak nekünk* (9–44.) főcímű szöveg végén ugyan találunk felsorolt felhasznált irodalmat, de pont a szöveg alapjául szolgáló *Súgó nélkül* című Kovács György-írás leelőhelyére még csak utalás sincs. Ezzel párhuzamosan van, ahol már idézet után megjelenik az utalás, van, ahol csak a szöveg végén, és úgy tűnik, van, ahol feleslegesnek számít. A különálló szövegeket, ha már egy könyvbe kerültek, akkor érdemes lett volna egységesíteni minden szempontból.

Gondolok itt például az első hosszabb szöveg végén feltüntetett dátumra, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy megértsem, mikor és milyen milióban születtek Gáspárk Attila gondolatai és felvetései. A további szövegek egyikének végén sem találunk dátumot, még a Taub-interjú után sem, csupán a *Függelék*-ben megjelenő Parászka Miklóssal készített interjúnál.

Összezavar, hogy a szerző mit, mikor és miért ír teljes nagybetűkkel, dőltbetűsít vagy emel ki feketével, mert nincs egységesítve, és különböző szövegekben különbözőképpen jelenik meg, noha én elvileg ugyanazon szerző ugyanazon könyvét olvasom. Ezt alapvetően szerkesztői mulasztásnak tartom, az ő dolga a szerző figyelmét felhívni erre, sőt bizonyos esetekben megtenni helyette az egységesítést vagy legalábbis összehangolni a szövegek külalakját és információit. Nem világos számomra, hogy miért pont a Parászka Miklóssal készült beszélgetés és a Gáspárkival készült interjúrészlet került a *Függelék*-be (109–129.), mert olvasmányosak és értékes információkat is tartalmaznak, nem csak az előző szövegeket táplálják.

A könyvet mindenkinek és bárkinek ajánlom, azzal együtt is, hogy nyilvánvalóan nem mond sok újat a már egyetemem végzett szakmabelieknek. De helyenként elfelejtettnek vélt és fontos tényekre hívja fel a figyelmünket, új információkkal lát el bennünket a múlttól és a

múlt jelennel való kapcsolatáról, majd összegez és véleményez.

A könyvet a szakmában főleg diákok és pedagógusok számára ajánlom, mert az előzőekben már felsoroltakon túl megtanít az ismert tényeken keresztül vezető saját véleményformálásra. A szakmán belüli helyünk és gondolataink rendszerezésére és felépítésére. Véleményem és saját tapasztalataim szerint a színházművészetet tanuló diákok nagy részét átnevelik, megnevelik, de csak ritkán vezetik rá, hogyan kell önállóan színházban gondolkodni. Nem színháztudományban, hanem alkotásban! Elvesznek a stílusok, izmusok, tézisek közt, miközben keresik az újat, a nagyszerűt, de sok esetben sosem találják meg magukban az alkotót.

Zsidó Ferenc

ÚJDON-DONSÁG

A dráMÁzat III. c. drámakötetről¹

Immár harmadik felvonásához jutott abban a vállalkozásban az udvarhelyi Tomcsa Sándor Színház (melyhez utóbb a nagyváradi Szigligeti Színház is csatlakozott), hogy drámapályázatot hirdet meg, majd a nyertes alkotásokat könyv formájában kiadja. E harmadik kötet előszava szerint a pályázat sikerességét a korábbi években „felfedezett” szövegek utóélete, valamint e legutóbbi pályázatra beküldött pályaművek nagy száma (50 a Debüt kategóriában, 37 a dráMAíró kategóriában) is mutatja. A *dráMÁzat III.* című kötetbe a két kategória első helyezettjei (Körmöczi-Kriván Péter: *Kapufa és öngól*; Moravec Levente: *Nem lesz reggel, Fred*) kerültek be, valamint a további figyelemre méltó (II. díjas) írások: Varga László Edgár *Anglia* c. darabja, Réczei Tamás *Géttöszerelem* c. műve, továbbá az egyetlen beérkezett román nyelvű pályamunka, Daniel Oltean *Csak vészhelyzet esetén* c. alkotása román és magyar nyelven.

Egy drámapályázat eredményességét elsősorban az mutatja, hogy születnek-e olyan művek, amelyek aztán színpadra kerül(het)nek. A két kategóriagyőztes mű ilyen értelemben már éli önálló életét, a *Kapufa és öngól* c. darab ősbemutatója 2017 őszén, a nagyváradi színházban megtörtént, a *Nem lesz reggel, Fred* című darab is színpadra kerül az évad

folyamán az udvarhelyi Tomcsa Sándor Színházban.

Nézzük pár szóban a korábbi kötetek „történetét”, mert ezáltal esetleg egy szimptomát is körüljárhatunk: Bodó Márta az első dráMÁzat-kötetről írt recenziója címűül a sokatmondó *A „nagy” drámára várva* címet adta,² hogy aztán relatíve pozitív mérleget vonjon: „Összegezve a *dráMÁzat I. 2013* kötetet, érettebb, sokoldalúbb, »színrevalóbb« darabokat tartalmaz, mint a *dráMÁzat II. 2015*. Utóbbi többnyire fiatal szerzőket vonultat fel, első látásra mainak tűnő témákat, amelyeket azonban a szerzők (talán tapasztalatlanságuk vagy érintettségük okán) nem érleltek ki”. A Bodó által is említett második kötetrel kapcsolatban Parászka Borókanak is vannak fenntartásai, például: „Általában jellemző a díjazott szövegekre, hogy a didaxis ránő a drámai szerkezetre.”³

Eme elbizonytalanító második után, olyan tapasztalatok után, hogy színre vihető drámák megszületéséhez sokszor egy nagyszabású pályázat sem elég, dicséretes, hogy nem szontyolodtak el a kiírók, nem álltak le a kezdeményezéssel, mert e harmadik nekifutás egyértelműen jó és játszható műveket (is) hozott.

² Bodó Márta recenziója a *Játéktér* 2016. tavaszi számában jelent meg, illetve olvasható az interneten: <http://www.jatekter.ro/?p=19316>.

³ Parászka Boróka esszéje *Válság és valóság* címmel a *Játéktér* 2016. tavaszi számában jelent meg, ill. olvasható az interneten: <http://www.jatekter.ro/?p=21061>.

¹ Fazakas Márta, Biró Árpád Levente (szerk.): *dráMÁzat III. 2017*. Nagyváradi Szigligeti Színház – Tomcsa Sándor Színház, Székelyudvarhely, 2017.

Ugyanakkor az is látszik, mennyire sajátos műnem a dráma, mennyire nehéz működtetni a törvényszerűségeit. A könyv szerzőinek többsége az epikum, az elbeszélhető (utólagosan magyarázható) történet irányából jutott el a drámai műfajokig, olykor nem kis buktatókon keresztül.

A kötet nyitódarabja, a *Kapufa és öngól* a fanatizmusról szól, illetve kiközösítési tragédiának is nevezhető. A darabot a főszereplő, Boy monológjai dominálják, a beszélgetés módja jól kifundált: a könyvben feketével vannak szedve Boy gondolatai, szürkével az ő és a többiek kimondott szavai, az (elképzelt) párbeszédesek részek. Boy egy focicsapat kapusa, egy lovagassági ügy miatt nem jelenik meg a csapat egyik mérkőzésén, emiatt elveszítik a bajnokságot, bosszúból a társak megverik. Sajnos vérög keletkezik az agyában, az orvosok nem sok jóval biztatják. Boy felkészül a halálra, „betakaróztam egy adag önsajnálta”, és utolsó napjaiban a helyzetét, eddigi életét elemzi, ahol „anya és apa elvoltak a maguk világában, amelyben néha láttak, de általában nem”. A

végkifejlet kezd kissé szirupossá válni, de ezt jól ellensúlyozzák Boy efféle cinikus beköpcései, mint: „Apám: pazarlásnak fogja tartani, ami velem történt”. A főhős tehetetlenül sodródik az elkerülhetetlen vég felé, a darab – talán némiképp indokolatlanul – mégis az életigenlés optimizmusával zárul. Összességében jó mű, szemléletesen bemutatja a falkaszellem működését, illetve a megbélyegzettek magányát. Színrevitel esetén a rendezőnek és a főszereplőnek vigyázniuk kell, hogy ne vigyék el a darabot az érzelgősség irányába.

A második darab, Varga László Edgár *Angliája* kissé fásultabb, s bár ebben található a legtöbb nyelvi lelemény, a sztori maga inkább szappanoperára emlékeztet, így kevés izgalommal kecsegtet. Pedig a téma jó, és kimondottan mai: az átmeneti generáció tehetetlensége. Beteljesületlen életek, megalkuvás, szerelmi háromszög, ebből fakadó öngyilkosság. Félix alkalmazott egy multinál, de írna is, de Angliába is készülné, de csak akkor, ha a szerelem nem úgy alakul, de az nem úgy alakul, mert „az egész világtörténelem arról szól, hogy faszik marakodnak a pinán”.

„A világ csak egy torz kisgyerek, akinek a hátára nőtt a feneke, s így folyton lekakálja magát”, állapítja meg keserűen, hogy aztán az újramezdés könnyedségével (lám, valami pozitív is van ebben az átmeneti generációban) csak elővegye a B tervet, Angliát...

A kötet poétikailag legkiérleltebb, a színrevitel szempontjainak is leginkább megfelelő darabja Moravec Levente *Nem lesz reggel, Fredje*. Ráadásul témája is merész: a hit. Mintha manapság kissé „ciki” volna erről írni, mintha nem volna aktuális. Pedig dehogy nem! – mutat rá a darab.

A darab első látásra folytatja Varga László Edgár *Angliáját* (vendégmunka, Alfréd, angolmajmolásból Fred stb.), aztán metafizikusabb irányt vesz: a címbéli kijelentés szó szerint értendő. Katalin, aki hívóként „beavatott”, bejelenti Alfrédnak, hogy nem lesz reggel, vagyis világvége következik: „Semmit sem becsülünk meg. Sem az anyagiakat, sem a természetet, de még egymást sem. És ezt valaki megelégette odafent.”

Fred bagatellizál, ironizál, cinikus megjegyzéseket tesz: „A világvége nem volt benne a kormányprogramban”; „Istenke lenézett, begurult, káromkodott egyet, s falhoz bassza az egészet”. Azt hiszi, kedvese megőrült, és orvost akar hívni. Megjelenik Fény, aki elmeorvosnak tűnik, valójában angyal, Katalinnal együtt próbálják meggyőzni Fredet, hogy nem blöffről van szó. Nemsokára felbukkan a Nó, vagyis az ördög, aki azt mondja Frednek, hogy ha nem fogadja el a világvége tényét, az nem is következik be, sőt, azt is tudomására hozza, a férfi is a kiválasztottak (a nyolcak) közé tartozik: közös egybehangzó véleményükkel ők döntenek el, hogy vége lesz, vagy nem. Fred vacillál, nem tud dönteni, ő is érzi, hogy talán jobb lenne, ha a világnak ebben a formában vége lenne, s valami újat lehetne kezdeni, már-már ott tart, hogy a végre voksol, azzal a tervvel, hogy odaát majd „megkeresem azt, aki ezt az egészet kitalálta, és egy akkora pofont fogok neki kigondolni, hogy beleremeg az a tökéletes agya”; a darab végül nyitott marad.

Fred minden esendősége ellenére egy szimpatikus, pimasz őrült. Megmenti a darabot a patetikusságtól. A Nőt „sátán nagysád”-nak, Fényt „angyalom”-nak nevezi (jó a mű nyelve, minden szereplő másként, alkatának megfelelően beszél). Így, bár a hit kérdéséről való fejtegetések olykor túl elméletiek, összességében egy élvezetes, játékosan is mély, egyszerre transzcendentális és alpári, a hit és hitetlenség kérdését jellegzetesen mai helyzetekben tárgyaló darabot kapunk.

Réczei Tamás *Gettószerelem* c. darabja egy antidráma (apropó szimptomák és epikum), annak minden újdonságával és hendi-kepjével. Témája közvetett módon a cigány holokauszt, a jelenetek kissé vontatottak (három orvoslátogatás adja a keretet, az apa, az anya meg a lányok szemszögéből, retrospektív módon látjuk a történetet), a nyelvezet is némiképp steril.

Daniel Oltean *Csak vészhelyzet esetén* c. műve izgalmas krimi, azt is mondhatnánk, hogy tipikus román darab a korrupcióról és a(z) (szerelmi) erkölcs hiányáról. A szín egy Aradra tartó vonat, az eseményeket egy fiatal egyetemista lány, egy drámaíró, egy nyugalmazott

bíró, egy kalauz és egy regionális vasúti főnök szemszögéből látjuk, a könnyed flört összekapcsolódik egy nem is olyan könnyed megvesztegetési, valamint egy megerőszkolási sztorival, egyre több a talány, és hovatovább az az érzésünk, a vonat nem jut el Aradra, sem a mű a nyugvópontra. A kezdeti lendület nem tart ki a darab végéig, ennek ellenére fenntartásokkal, de színpadra ajánlható.

Összességében elmondható, jó az, hogy a drámapályázat meghirdetői tudatában vannak: kortárs művek nélkül nem igazi a színház. Kezdeményezésükre ezúttal olyan darabok születtek, legalábbis ez derül ki a könyvből, melyek talán az átlagnál nagyobb kihívás elé állítják a dramaturgokat és rendezőket, de amelyek az újdonság erejével hatnak, mai problémákra keresik a válaszokat, és amelyek mai nézőkre várnak.

Kuti Csongor

PIAC, JOG, JÖVEDELEM

Az előadó-művészeti teljesítmények értékesítési lehetőségeiről

Az értékesítést, pontosabban az előadó-művészeti teljesítmények felhasználási szerződés útján való értékesítését vizsgálom jelen írásomban – a művészek kiszolgáltatottságát elemző korábbi szövegem¹ szerzői és szomszédos jogok szempontjából való továbbgondolásaként.

A három részre tagolt írás elején röviden áttekintem az előadóművészek munkaerőpiacának sajátosságait (ebben a részben jelentős mértékben támaszkodom Ruth Towse *Market Value and Artists' Earnings* c. írására),² amely során kifejtem, hogy a művészek jövedelme szempontjából megkerülhetetlen jelentőséggel bír a szerzői és szomszédos (vagyon) jogok értékesítése. A második rész feladata a művészeti teljesítmények romániai értékesítésének kereteit megszabó jogi rendelkezések áttekintése. A záró rész a felhasználói szerződés útján megvalósítható értékesítés akadályait lajstromozza.

Írásomnak nem célja sommás következtetések megfogalmazása, inkább a hazai – elsősorban magyar – alkotói közösség szempontjából számomra relevánsnak tűnő kérdéseket, szempontokat szeretnék felvetni, amelyek remélhetőleg továbbgondolkodásra késztetik az olvasót. Mindazonáltal véleményem szerint megállapítható, hogy a jelenleg hatályos szerzői jogi szabályozás, legalábbis a felhasználási szerződés általi értékesítés és a közös jogkezelés szempontjából, nem emelkedik fel a kihívások szintjére.

Piac

A huszadik század utolsó felében a kultúrával foglalkozó közgazdászok körében két jelentős, egymásnak némiképp ellentmondó nézet alakult ki a művészeti alkotások (teljesítmények) gazdasági értékének meghatározhatósága tekintetében.

Az egyik nézet szerint a művészetek „túlságosan értékesek” ahhoz, hogy – gazdasági – értéküket a piac határozhassa meg. E szerint a művészet és a művészek mibenlétét nem lehetséges piaci szempontok szerint definiálni.³ Az, hogy mi tekinthető művészeti alkotásnak vagy teljesítménynek, kizárólag esztétikai kérdés, amelyet csak a művészek és kultúraelmélettel foglalkozó

¹ Kuti Csongor: Az előadóművészek kiszolgáltatottságáról. *Játéktér*, 2017 ősz, 39–45.

² Towse, R.: Market Value and Artists' Earnings. In: Klamer, A. (szerk.): *The Value of Culture. On the relationship between economics and arts*. Amsterdam Univ. Press, 1996. 96–107.

³ Klamer, A.: *The Value of Culture*. In: Klamer, A., (szerk.): *The Value of Culture. On the relationship between economics and arts*. Amsterdam Univ. Press, 1996, 13–28.

szakemberek válaszolhatnak meg. Ellenzői szerint ez a megközelítés egy (állami) támogatás alapú finanszírozást helyez előtérbe a piaci alapú finanszírozással szemben, ami végeredményben a szakértői bizottságok, kuratóriumok preferenciáit (lásd: kánon) tükrözi, teret nyitva a járadék-vadászok számára.⁴

A másik nézet, a neoklasszikus közgazdaságtan elvein alapulva, a művészeti alkotásokat és teljesítményeket „árúnak” tekintve, a kulturális piac fogalmára hagyatkozva (lásd: kultúripar), a nézőket, hallgatókat, olvasókat „fogyasztóként” meghatározva, mintegy egyenlőségjelet tesz piaci ár és érték közé, a piacra bízva a művészetek finanszírozási rendszerének alakítását.⁵ Ez a megközelítés nem hasznavehető a morális, esztétikai kritériumok tekintetében, illetve nem tudja megállapítani, hogy az így kialakult „ár” igazságos vagy hatékony-e.⁶

A művészek (és elsősorban az előadóművészek) munkaerőpiacának elemzése során azonban – például jelen írás számára – a neoklasszikus közgazdaságtani megközelítés releváns tényekkel szolgálhat. Filer kutatása, az Egyesült Államokat tekintve, cáfolta a „nélkülöző művész” mítosztát, arra a következtetésre jutván, hogy a művészek munkaerőpiacának működése nem mutat eltérést más szakmák munkaerőpiacától, illetve hogy a művészek ugyanolyan jövedelmet valósíthatnak meg, mint a hasonló korú és hasonlóan képzett, más szakmákban foglalkoztatott állampolgárok.⁷ Ezeket az eredményeket azonban számos későbbi, különböző országokban (Egyesült Királyság, Ausztrália, Finnország stb.) végzett kutatás megkérdőjelezte. Utóbbiak kimutatták, hogy az ezredvégi (nyugati) művészek jellemzően kénytelenek egyszerre több állást vállalni, kiegészítendő a művészeti tevékenységből származó jövedelmeiket, ezáltal a más szakmákban foglalkoztatottakhoz képest átlagban több munkaórát dolgoznak le, kevesebb jövedelem fejében. Továbbá, a klasszikus munkaerő-piaci elméleteket megcáfolva, megállapításra került az is, hogy az átlagos szakmánál tipikusan hosszabb oktatási-képzési időszak ellenére a művészek jövedelme nem arányos a képzés hosszával, a szakmai tapasztalattal vagy az életkorról. Ennek egyik lehetséges magyarázatát az elemzők abban vélik felfedezni, hogy a művészek legjobban értékesíthető tulajdonsága a tehetség. (E tekintetben hasonló helyzetben vannak, mint a profi sportolók, különösen a látványsportokat űzők; ugyanakkor nézetem szerint talán érdemes különbséget tenni az ún. „magas kultúrában”, illetve a „populáris kultúrában” alkotó-tevékenykedő művészek között, hiszen utóbbiakra nem alkalmazható fenntartások nélkül a fenti megállapítás.) A tehetséget viszont sem képzéssel, sem felsőoktatási intézmények által kiállított oklevéllel nem lehet sikeresen és maradéktalanul „előállítani”.⁸

A fenti elemzés azonban több pontban is kihívásokkal küszködik. Nem tud mit kezdeni a művészek munkaerő-piaci játékosként való meghatározásával, illetve a művészeti oktatás-képzés gazdasági hatásával (nehéz a művészi foglalkozást meghatározni, illetve a művészeti tevékenység kifejtésének nem kizárólagos feltétele a formális művészeti képzés). Ez azért releváns, mert – más szakmákkal ellentétben – a munkaerőpiac nem tudja a kereslet-kínálatti egyensúlyt szabályozni (amennyiben elfogadjuk, hogy művésznek tekintendő bárki, aki önmagát művészként határozza meg és művészeti tevékenységet fejt ki, folyamatos túlkínálattal szembesülünk – lásd: az önköltségen, jellemzően veszteséggel publikáló írók tömkelege).

Továbbá a hivatkozott kutatások elmulasztották figyelembe venni azt a tény, hogy a művészek, a szellemi tulajdonjog intézménye révén, a munkájukkal megvalósított azonnali hasznon túlmenően alkotásuk, teljesítményük későbbi felhasználása során elméletileg jövőbeli bevételekre

⁴ Towse, i. m.

⁵ Frey, B. és Pommerehne, W.: *Muses and Markets*. Blackwell, Oxford, 1994.

⁶ Towse, i. m.

⁷ Filer, R.: The Starving Artist – Myth or Reality? Earnings of Artists in the United States. *Journal of Political Economy* 1984, 94: 56–75.

⁸ Towse, i. m.

is jogosultak, még hozzá emberi léptékkal mérve igen hosszú ideig: alapesetben haláluk után számított 70 évig.⁹

Az előadó-művészetek tekintetében a jelenlegi romániai munkaerőpiacon a keresleti oldal két kategóriára osztható: a közpénzből finanszírozott, a központi vagy helyi közigazgatási szervek alárendeltségében működő előadó-művészeti intézmények; illetve a magánkezdeményezésként létrehozott előadó-művészeti társaságok. Az előadó-művészeti intézmények és társaságok működését meghatározó jogszabály (2007. évi 21. számú Kormányrendelet,¹⁰ az utólagos módosításaival és kiegészítéseivel együtt) a közpénzből fenntartott intézmények számára kizárólagos jelleggel állapítja meg a foglalkoztatás lehetséges formáit. Eszerint a foglalkoztatás fő formái az egyéni munkaszerződés és az ún. felhasználási szerződés, azaz egy adott művészeti teljesítmény felhasználáshoz kapcsolódó szellemi tulajdonjog bizonyos formáinak értékesítése. A foglalkoztatás, illetve az egyéni munkaszerződés egyes vonatkozásaival korábbi írásomban foglalkoztam,¹¹ ezért itt elsősorban a szellemi tulajdonjoggal kapcsolatos kérdéseket vizsgálom.

A szellemi tulajdonjog és ezen belül a szerzői és szomszédos jogok intézménye előírja a méltányos díjazás jogát, amely szerint művészi értékre való tekintet nélkül, szerzői és szomszédos jogi védelemre jogosult minden eredeti szellemi alkotás és teljesítmény, amely létrehozásába szerzője (előadója) energiát fektetett. A méltányos díjazás mibenlétét, mértékét és konkrét megvalósulási formáját, elvileg, a piac határozza meg. Ezen a ponton különbséget kell tenni az előadóművész díjazása, illetve a produkció díjazása között.

Vizsgálódásom középpontjában az előadóművész áll mint munkaerő-piaci játékos, illetve az ő egyéni teljesítményéből fakadó szerzői és szomszédos jogok értékesítésének lehetőségei. Az előadóművészek viszonylag kevés esetben találhatók abban az egyszerű helyzetben, hogy teljesítményüket mintegy önmaguk producereként, közvetlenül a befogadóknak (felhasználóknak) értékesítsék (lásd: könnyűzenei előadók, stand-up komikusok stb.). Jellemzően több egyéni művészeti teljesítmény és technológiai tényező bonyolult kombinációját képviselő színpadi, koncerttermi stb. produkció részeként fejtik ki tevékenységüket, amelynek létrehozása és értékesítése intézményes keretek között zajlik. Ebben az esetben az előadóművész saját teljesítményét nem közvetlenül a befogadóknak (felhasználóknak) értékesíti, hanem a produkciót létrehozó előadó-művészeti intézménynek vagy társaságnak, egyéni munkaszerződés vagy felhasználói szerződés útján.

A produkció értékesítése jellemzően piaci körülmények között zajlik. Egyrészt a befogadók számára történő közvetlen (színpadi, koncerttermi stb.) bemutatás jegyárát legtöbb esetben a kereslet-kínálat függvénye határozza meg (a menedzseri szerződés a közpénzből finanszírozott intézmények esetében is előírhatja az elvárt jegybevétel, illetve nézőszám mértékét), másrészt a felhasználás további formái (produkció rögzítése, a felvétel különböző formákban való értékesítése, közvetítése stb.) piaci alapon működő, gazdasági haszon megvalósítása érdekében létrehozott vállalkozások által valósulhat meg.

Jog

Az előadóművészek díjazását – legalábbis Romániában – csak részben határozza meg a piac. Ez annak a ténynek tudható be, hogy a szakmában dolgozók túlnyomó többsége egyéni munkaszerződés alapján fejtik ki tevékenységét (2012-ben a foglalkoztatottak 93,7%-a, a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai szerint), ugyanakkor a legjelentősebb munkaadók a közpénzekből fenntartott előadó-művészeti intézmények. Esetükben pedig az egyéni munkaszerződések alap-

⁹ Towse, i. m.

¹⁰ Ordonanța nr. 21/2007 privind instituțiile și companiile de spectacole sau concerte, precum și desfășurarea activității de impresariat artistic.

¹¹ Kuti, i. m.

ján kifizethető bérek tekintetében a mindenkori költségvetési bérszámfejtésről szóló törvény által meghatározott keretek az irányadóak, nem a munkaerő-piaci kereslet-kínálat viszonya. Ez a tény óhatatlanul befolyással bír a szerzői és szomszédos jogok felhasználásának méltányos díjazására is, hiszen a szerzői jogi törvény (Szj. Tv., 1996. évi 8 sz. törvény)¹² vonatkozó előírásai szerint, a megfelelő feltételek teljesítése esetén, az egyéni munkaszerződés alapján történő munkavégzés során létrehozott alkotások és teljesítmények vagyoni jogai a munkaadóra szállnak (Szj. Tv. 44. és 100.§).

Az előző pontban kifejtettek alapján tehát az előadó-művészeti teljesítmények felhasználására kizárólag a jogosult hozzájárulása alapján kerülhet sor, ezt a hozzájárulást pedig vagy az egyéni munkaszerződés vonatkozó előírásai, vagy pedig a felhasználási szerződés kell hogy tartalmazzák.

Egy előadó-művészeti teljesítmény felhasználása kizárólag a vagyoni jogokra vonatkozhat: a személyhez fűződő jogok nem képezhetik tranzakció tárgyát. Előadóművészek esetében személyhez fűződő jogok alatt a hatályos romániai szabályozás az alábbiakat érti: a teljesítmény előadójaként való elismerést; a művész előadóként való feltüntetését (név vagy művésznév) a mű minden előadása, illetve az arról készült felvétel minden egyes felhasználása alkalmával; a teljesítmény minőségének tiszteletben tartását, annak olyan mértékű eltorzításától, meghamisításától, lényeges megváltoztatásától való tartózkodást, amely károsíthatná az előadóművész becsületét vagy hírnevét (Szj. Tv. 96. §). Az előadóművész halála után a személyhez fűződő jogok, az örökösödési jog szabályai szerint átszállnak jogutódjaira, időbeni korlátozások nélkül (tehát a vagyoni jogoktól eltérő módon).

A vagyoni jogok kategóriájába a következők tartoznak: a teljesítmény rögzítése; a rögzített teljesítmény többszörözése; a rögzített teljesítmény forgalmazása; a rögzített teljesítmény bérbeadása vagy kölcsönzése; a rögzített teljesítmény forgalmazás céljából történő importja; a teljesítmény közvetítése vagy nyilvánosság tétele; a rögzített teljesítmény oly módon való közzététele, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg; a rögzített teljesítmény vezeték útján való közvetítése (Szj. Tv. 98. §).

Az egyéni munkaszerződés alapján foglalkoztatott előadóművészek esetében a munkaszerződésnek tételesen tartalmaznia kell azokat a vagyoni jogokat, amelyek a szerződés hatályánál fogva átruházódnak a munkaadóra (Szj. Tv. 100. §). Ilyen kitétel hiányában a munkaadó nem rendelkezhet a teljesítmény utólagos felhasználásáról a jogtulajdonos (előadóművész vagy jogutódai) hozzájárulása nélkül.

Audiovizuális mű, felvétel vagy hangfelvétel elkészítésében közreműködő előadóművészek esetében, ellenkező rendelkezés hiányában, fennáll a vélelem, hogy – méltányos díj megfizetése ellenében – a rögzített teljesítmény felhasználásnak kizárólagos joga átszáll a producerre. Ez esetben nem szükséges külön szerződésben rendelkezni a felvétel 98. § szerinti felhasználásáról.

A Szj. Tv. szerint azon produkciók esetében, ahol az egyéni művészeti teljesítmények oszthatatlan egészet alkotnak, amelyben az egyes művészek jogait nem lehet külön-külön meghatározni, együttes teljesítményről beszélhetünk (lásd: kórus, balettkar, zenekar, társulat). Ez esetben, a rendező, karmester (karvezető) és szólisták kivételével, a törvény előírja egy közös képviselő megbízásának szükségességét, aki mindannyiuk nevében nyilatkozhat a közös teljesítmény felhasználásáról (Szj. Tv. 99. §).

Amennyiben az előadóművész felhasználási szerződés alapján értékesíti teljesítményét, a szerződésnek minimálisan az alább felsoroltak tekintetében kell rendelkeznie: a teljesítmény felhasználásának engedélyezett formáiról, a felhasználás földrajzi és időbeli korlátairól, illetve annak kizárólagos vagy nem kizárólagos jellegéről, továbbá a felhasználás fejében a jogtulajdonost megillető díjról.

¹² Legea nr. 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe.

Az előadóművészek vagyoni jogainak védelmi ideje a nem rögzített előadások esetében az első előadástól számított 50 évig tart. A nem hangfelvételen rögzített előadások esetében – amilyen például egy színházi előadás lefilmezése – a felvétel első forgalomba hozatalától számított 50 évig (nem publikált felvételek esetén a rögzítéstől számított 50 évig), illetve hangfelvételen rögzített előadások – például rádiójáték – esetében a felvétel első forgalomba hozatalától számított 70 évig (nem publikált felvételek esetén a rögzítéstől számított 70 évig) tart. A védelmi idő lejártá után a teljesítmény szabadon felhasználható lesz (Szj. Tv. 102. §).

Amennyiben a hangfelvételen rögzített előadásért az előadóművész egyszeri (nem ismétlődő) díjazásban részesült, az 50. év elteltével éves kiegészítő díjazásra jogosul, amit kizárólag közös jogkezelés útján érvényesíthet. Ennek megvalósítása érdekében a hangfelvétel előállítója köteles az 50. év elteltével az érintett hangfelvétel felhasználása nyomán keletkezett éves bevételének 20%-át a közös jogkezelő szervezet részére átutalni (Szj. Tv. 102¹ §).

Jövedelem

Az előadó-művészeti teljesítmények felhasználási szerződés útján való értékesítése Romániában, különösen a kisebbségi művészek esetében, több akadályba is ütközhet.

Elsősorban a piac méreteit kell megemlíteni, hiszen a magyar (fizetőképes) célközönség lélekszáma nem túl jelentős, ugyanakkor, mint korábban már említettem, a művészeti tevékenységek esetében a piac nem tudja a kereslet-kínálati egyensúlyt szabályozni. Itt kell megemlíteni azt a tényt is, hogy a teljesítmények felhasználási szerződés alapú értékesítése jelenleg inkább a kivéltet képviseli az egyéni munkaszerződéssel történő foglalkoztatással szemben.

Szorosan kapcsolódik az előbbiekhez, hogy a potenciális felhasználók, a – szintén a magyar közönséget célzó – televízió- és rádióadók, hanglemezkidők stb. ugyanazon a nem túl jelentős piacon igyekeznek megmaradni, értelemszerűen szerény anyagi lehetőségek mellett, amiből kifolyólag a felhasználási jogok megszerzésére fordítható keretek is szűkösek.

Harmadszor, a szerzői és szomszédos jogoknak, a posztkommunista térség többi országához hasonlóan, nálunk is még csak kialakulófélben lévő kultúrájáról beszélhetünk, hiszen érdemi szabályozásunk (nem számítva a huszadik század eleji, alapvetően könyvkiadásra vonatkozó előírásokat) 1996 óta létezik. Elegendő itt megemlíteni a kilencvenes évek elejét jellemző analóg video-, és audiokazetta alapú kalózkodás burjánzását, vagy a tudományos életben még mindig komoly problémát jelentő plágiumkultúrát, az előre gyártott „referátumokat” és diplomadolgozatokat kínáló honlapoktól a rendszeresen plágiumgyanúba keveredő doktori disszertációkig.

Az érintettek kevésbé tájékozottak szerzői és szomszédos jogaik (és az azokhoz kapcsolódó kötelezettségek) tekintetében, és részben ennek következtében kevésbé hajlamosak ezekkel élni, illetve esetenként tiszteletben tartásukat kikényszeríteni – konfliktuskezelési kultúránk is némileg gyerekcipőben jár még.

Negyedszer, a szerzői és szomszédos jogok értékesítéséből származó díjak (ún. jogdíjak) kezelése magas tranzakciós költségekkel jár. A vagyoni jogok felhasználásának monitorozása és a jogdíjak begyűjtése bonyolult és drága tevékenység. A teljesítmények díjköteles felhasználásának, amint előbb is felsoroltam, számos módja van: adathordozón való forgalmazás, rádiós vagy televíziós közvetítés, online közzététel, nyilvános lejátszás (klubok, vendéglők, sportesemények, hotelek, bevásárlóközpontok, szórakozóhelyek) stb. A kiadókat pedig, noha elvileg jobb pozícióban lennének a monitorozás vonatkozásában, semmi sem ösztönzi arra, hogy az előadóművészek érdekében eljárjanak. Fentiek okán (is) a jogkezelő szervezetek azok, amelyek a monitorozást és a jogdíjgyűjtést végzik – jellemzően a jogtulajdonosok költségének terhére. Megjegyzendő, hogy ez nem specifikusan romániai és nem is új keletű probléma, a jogtulajdo-

nosok világszerte hasonló gondokkal küszködnek;¹³ a magas tranzakciós költségek az egyik oka annak, hogy nemzetközi szinten időről időre igen szigorúan korlátozó szabályozási javaslatok merülnek fel.

Végül azonban, ami már romániai specifikumnak is tekinthető, a közös jogkezelés megvalósult modellje nem túl szerencsés. Egyrészt a Szj. Tv. lehetővé tette a jogkezelő szervezetek gombamód történő szaporodását, így jelenleg a szerzői és szomszédos jogok területén összesen 16 jogkezelő szervezetet jegyeznek, amelyek egymással folyamatos harcban állnak a díjgyűjtés jogának megszerzése érdekében; ez utóbbi pillanatnyilag 6 különböző szervezet kiváltsága. Fentiek szerint úgy tűnhet, a jogkezelés jövedelmező tevékenység.

A jogkezelés gyakorlati megvalósítása érdekében a jogtulajdonosoknak be kell lépniük megfelelő szervezetbe, ahol regisztrálniuk, illetve rendszeresen frissíteniük kell a repertoárjukat. A jogdíjköteles teljesítmények felhasználása engedélyköteles. Az engedélyt a felhasználók a jogkezelő szervezetektől szerzik meg, szintén regisztrálás alapján. Az engedélyezett felhasználók aztán havi rendszerességgel kötelesek jelenteni a felhasznált teljesítményeket, illetve a felhasználás során megvalósított bevételeiket (bevételek hiányában a felhasználásra fordított kiadásokat tekintik mérvadónak). A felhasználók bevallása alapján a jogkezelő szervezetek közös egyezsége folytán meghatározott algoritmus szerint kiszámolják az egyes felhasználók által befizetendő díjakat, továbbá az egyes szervezetek regisztrált felhasználóit megillető összegeket. Nemzetközi egyezmények alapján a nemzeti jogkezelő szervezetek képviselik a külföldi jogtulajdonosok érdekeit is.

Összességében elmondható, hogy sem a jogtulajdonosok, sem a felhasználók számára nem egyértelmű megítélni, hogy miképpen kerül meghatározásra az egyedi teljesítmények értéke, azaz a felhasználó sem tudja megbecsülni, pontosan mekkora kiadást jelent egy adott teljesítmény felhasználása. Ráadásul a felhasználónak arra sincsen semmilyen rálátása, hogy az általa befizetett összegekből miként részesülnek díjazásban az egyedi teljesítmények jogtulajdonosai.

Szintén a romániai helyzet kellemetlen specifikuma, hogy mivel az előadóművészek jellemzően egyéni munkaszerződés alapján tevékenykednek, nem vált még általános gyakorlattá a jogkezelő szervezeteknél való regisztráció és a repertoár rendszeres frissítése. Másrészt sokan preferálják a teljesítményeik felhasználási jogának közvetlen értékesítését, ami gyakran ingyenes felhasználási engedélyt, vagy jobb esetben egyszeri (egyösszegű) kifizetést eredményez.

Ez a magyar előadóművészek esetében különösen előnytelen, hiszen elesnek a magyar közönséget célzó felhasználók által befizetett díjaktól. Megfontolandó lehetőségnek tartom ezért a romániai magyar alkotói közösség számára egy saját jogkezelő szervezet létrehozását.

Végezetül elmondható, hogy noha a jelenleg hatályos szerzői jogi törvényt 1996-ban fogadták el, amikor az első alpontban hivatkozott kutatási eredmények már ismertek voltak, ráadásul a romániai szabályozás egyértelműen a vonatkozó korabeli nemzetközi szabályozásokra és uniós irányelvekre támaszkodik, mégsem sikerült a szerzői és szomszédos jogok felhasználásának egy olyan rendszerét kialakítani, amely sikeresen tudná kezelni a szerzői és szomszédos jogok értékesítése és a közös jogkezelés által jelentett kihívásokat.

¹³ Towse, i. m.

Bakk Ágnes

SZABADSÁG – NÉMET SZÍNHÁZI MÓDRA

Beszámoló a mannheimi Schillertage fesztiválról

A mannheimi Schiller Nemzeti Színház két évente megrendezi saját nemzetközi színházi fesztiválját Schillertage néven. Idén június 16–24. között klasszikus és kortárs, főképp Schiller-drámák alapján készült előadások között egyensúlyozhattak az érdeklődők. Mivel több meghívott produkciót csak egyszer lehetett látni, miközben más előadások párhuzamosan futottak a különböző játékterekben, sokszor nehéz volt a választás, és szívfacsaró döntést kellett hozni. A fesztivál egészét nehéz egy gondolatszál mentén összefogni, ezért egy-egy címszó alapján járom végig a nyolc napot.

Mannheim: igazi „polgári” nyugatnémet város, amely büszke arra, hogy 300 000 fős lakossága több mint 100 náció összetételéből áll. Még a színházjegyek hátoldalán is egy olyan gyógyszergyár reklámja látható, amely azt hirdeti, hogy mennyire hatékony a termelésük azáltal, hogy ennyi nemzetiség dolgozik náluk harmóniában. A város elhelyezkedése mesés, a Rajna és a Neckar folyó is keresztülszeli, ráadásul a füves parton kényelmesen lehet üldögélni, miközben az elhaladó hattyúk és kacsák „közlekedését” szemlélhetjük. A második világháború alatt szinte a teljes várost lebombázták, viszont különleges felosztású belvárosa, amelyet Quadrátának neveznek, a mai napig megőrizte formáját, és elrendezése segít a tájékozódásban: a majdnem középkori városrendezési elvek szerint szűk utcácskákon sétálhatunk, de itt nem utcanevekkel találkozunk, hanem a háztömböket egy betű és szám kombinációja jelöli (pl. A1, B1 – persze van, akinek ez sem segítség). A város lakosai láthatóan jó módúak, és bár nem a német középosztály tagjai jönnek szemben velünk az utcán, a biztonságérzet szinte kézzelfogható.

Schiller és a színház. Schiller *Haramiák* című drámájának ősbemutatója a mannheimi színházban volt 1783-ban, és a drámaíró a színház házi szerzője maradt 1785-ig. Bár ezután már hivatalosan soha nem tért vissza, a mannheimiak nagy becsben tartják Schiller emlékét, és az 1957-ben megépített, pontosabban újraépített színházukat is róla nevezték el. A színházat 2006-tól egészen ez évig Burkhard C. Kosminski vezette, mindenki legnagyobb meglepetésére, hiszen a polgári színház német eszméjét követve igyekezett az erőteljesen nevelő szándékú, elgondolkasztató előadásokat műsorra tűzni, amelyek megrendezésére kevésbé formabontó rendezőket kért fel, annak tudatában, hogy ezáltal a szolid, bérletes közönsége is elégedett lesz. Persze fiatalokat is szívesen idecsábított, így a repertoáron kisebb „polgárpukkasztó” produkciók

is található. Ugyanez az elv köszön vissza a fesztivál kurátori elgondolásában is – azontúl természetesen, hogy az egyik fő szempont, hogy a Schillertage eseményén főképp Schiller-drámákat mutassanak be.

Polgárság és politika. A fesztivál mottója és vizuális marketingstratégiája nyíltan politikai állásfoglalást vállal. Mottója a „Nach dem Freiheit ist vor dem Freiheit” (szó szerinti fordításban: „A szabadság után a szabadság előtt van”), és a mondat második része graffiti stílusban került fel a plakátokra. Az imázsotókon kortárs nagyhatalmak élén álló politikusok láthatók, akiknek az arcát azonban sárga, mosolygó emotikonok takarják el. Miközben a fesztivál előző három kiadása is hasonló politikai mottókkal támasztotta alá a kurátori elgondolást, az előadásokon kevésbé volt érezhető ez a merész állásfoglalás.

A „Stipik”. A Schillertage rendezői második alkalommal hirdették meg a Stipendiaten programot, amely fiatal színházi kutatóknak, gyakorló színházcsinálóknak, vagy akár producereknek szóló ösztöndíjkiírás. Ennek keretében az odaérkező fiatalokat utazási támogatásban részesítik, lakhatást biztosítanak a színház béreleteseinél kilenc napig, és a színház fesztivalkantinjában étkezhetnek az ott dolgozókkal. A résztvevőket napközben workshopok, este pedig előadások várják. A workshopok közt, amelyekre előzetesen lehetett jelentkezni, volt dramaturgi műhely, virtuális valóság environmentek programozási beavató programja, de a közterület és a színház kapcsolatát elemző kurzus is. Magam is e program keretében vehettem részt a fesztiválon és – magyarul is – szeretném megköszönni a szervezők segítségét.

Stuart Máriaék. A fesztivált szervező színház városi fenntartású „nemzeti színház”, tehát kötelességének tartja, hogy polgári nevelésben/gondolkodásban részesítse a látogatókat, viszont egyaránt szeretné bevonzani a fiatal, lázadóbb és új formákat kedvelő fiatalokat és a konzervatív

SIGNA: Das Heuvolk. Fotó: Erich Goldmann

érzésű nagypolgári közönséget is, akik bár jóérzésűen bólintanak, nem kérnek a kevésbé narratív előadásformákból. Ezért nem meglepő, hogy a fesztivál nyitó előadásaként a Münchner Kammer-spiele *Maria Stuart*-ja, amelyet Andreas Kriegenburg rendezett Schiller drámájából, meglehetősen hagyományos. Kriegenburg szó szerint a drámát rendezte meg: a színészek grandiózus szavalással mutatták be Stuart Mária tragédiáját egy szürke kövekkel kirakott díszletben. Talán egyedül Stuart Mária karaktere hozott egy kis színfoltot az őt alakító színész nő (Julia Riedler) hangjának és játékának köszönhetően. „Rendes”, modern, új technológiai eszközöket használó előadásaként videovetítést is alkalmazott a rendező, amikor egy teljesen érthetetlen pillanatban kivetítette a rabnő szenvedését. Mindemellett az előadás leginkább elszavalt opera-előadásnak tűnt, a színészek statikussága, a szöveg egyhangúsága, a monoton recitatívók és áriák miatt. A fesztivál második felében egy másik *Stuart Mária*-rendezést is láthattunk a Weimari Nemzeti Színház előadásában. Ez merészebb koncepcióra épült (Markus Bothe rendező elképzelése szerint), a témának megfelelően az erőszak és a női energia markánsabb megjelenítésével (pl. Stuart Mária őrzője ölbe tapos), de a kopár díszlet és a közhelyek által ez a rendezés sem lépte túl a megszokott értelmezések korlátait.

Idősek a színházban. Magyarországon, főképp a kurrens hatalmi berendezkedést nyíltan kritizáló előadásokon és azok közönségtalálkozóin ritkán lehet nem szakmabeli, hatvan évnél idősebbeket látni a közönség tagjai között. A berlini Makszim Gorkij Színház *Winterreise* című előadását követően viszont szinte számottevő többségben idősek vettek részt az előadás utáni beszélgetésen. A Gorkij Színház igazgatója, a török származású Sermin Langhoff tavaly megalapította színházának második társulatát, az Exil Ensemble-t, amelyet németországi menekült művészeknek meghirdetett casting alapján állítottak össze, majd Yael Ronen izraeli rendezőnő vezetésével elkezdték a munkát. A WINTERREISE *ءانتشلا فلحر* (hivatalos címen) az első előadásuk, ebben a 2017 telén induló, kéthetes németországi körutazásuk során szerzett élményeket dolgozzák fel, abból a szempontból, hogy ők mit láthattak, és hogy érezték magukat az országban. A Pegida mozgalom, Buchhausen, egy kis zürichi kitérő mind arra adott alkalmat, hogy ne csak a mostani érzéseiket és a német *Willkommenskultur* hátterét, hanem a hátrahagyott előéletüket is bemutathassák. Mint később kiderült: a valóságot fikcióval vegyítve. Négy darab mozgatható vászon a díszlet, amelyre hol hangulatképeket, hol a konkrét utazást vetítik – térben és időben együtt utazunk. A fővárosi színház társulatalapítási koncepciója integrációs politikai lépésként nagyon is értékelhető, nem titkolt céljuk az is, hogy a későbbiekben a tagok számára jelentős referenciát biztosíthassanak karrierjük továbbépítéséhez, de ugyanakkor a tény, hogy nem a „hagyományos” társulatban, hanem elkülönülten alkotnak, trendi, de az integrációt nem elősegítő folyamatként is értelmezhető.

Szövegközpontúság. A fesztivál előadásai rendkívül szövegközpontúak és mindegyik kvázi verbális tettekkel készült megváltani a világot, amely a fesztivál erős reklámimázsának-kampányának talán ugyancsak ellentmond. Egyedüli kivétel a Gorkij Színház másik előadása, a *Je Suis Jeanne D'Arc* az, amely a szöveget (Schiller azonos című drámáját) a további vizuális effektusokkal együtt mellérendelően kezelte, az előadásra leginkább az asszociativitás volt a jellemző. A szövegek szinte véletlenszerűen illeszkednek egymáshoz, és Jeanne D'Arcot hol francia jobboldali politikusként, Marie Le Penként, hol „pozitív figuraként” ábrázolják. Az előadás egésze pedig a rendező, Mikaël Serre azon koncepciójára épül, hogy bárhogy is alakul a világtörténelem, valójában véletlenszerű, hogy a vezetők merre visznek minket.

Egy kis tech. A fesztivál ideje alatt a színház előterében egy fekete kamrában negyedóránként újraindult egy virtuálisvalóság-szemüveggel nézhető előadás. A miniatúrszínház (amint az alkotók nevezik) egy Schiller-regény, a magyarrá még le nem fordított *Der Geisterseher* alapján

készült virtual reality előadás. A készítő, a CyberRäuber társulás programozókból és rendezőkből áll. A nézők egyenként léphettek be a 17 perces VR-világba, amely fizikailag egy 2x2 méteres területen zajlik. Itt megkaptuk a VR-szemüveget, a fülhallgatókat és a megfelelő instrukciókat, így indulhatott is az előadás. Hatalmas, dómszerű termekben találjuk magunkat, ahol a főhős néha vibrálóan (de még csak 2D-ben) látszik, néha megsokszorozódik, és akár a néző testén is átsétál. A szűk térben járkálhatunk is, de ha elérjük a határait, akkor kék vonalakat pillantunk meg, és vissza kell térnünk a tér közepére (azaz, a szemüveg térérzékelése csak az adott 4 négyzetméteren belül működik). Látszik, hogy a VR-technika gyerekcipőben van, a néző sem teljesen beszél még a nyelvezetét, ugyanakkor pedig fásasztó is a szem számára a szemüveg. De mindenképp elgondolkodtató, hogy minek tekinthetjük a műfajt: VR-filmnek, színházi előadásnak, esetleg egy, az új technika által meghatározott immerzív médiumnak, amelynek még nincs neve? Új tapasztalatot jelent, hogy nézőként minket is nézhetnek az előadás működtetői, de mi már egyáltalán nem észlelhetjük a reakcióikat. Mindenesetre a fesztivál szempontjából az innovatív szemlélet felmutatásának jele az alkotás, amelyben a mannheimi színház koprodukciós partner volt.

Operai formák. Mint a fentiekből kiderül, a szövegközpontú színházi előadások hangsúlyos helyet kaptak a fesztiválon. Bár utolsó nap sajnos nem volt módom megnézni, de bemutatták Calixto Bieito katalán rendező *Haramiák*-rendezését, amely nem engedte csalódnai a közönséget Bieito stílusában: továbbra is sok volt a vér, erőszak és nemiség benne. A Bázeli Színház és a Kölni Schauspielhaus koprodukciójában és Stefan Bachmann rendezésében Schiller *Tell Vilmosát* láthattuk. A díszletszerkezet meghatározta az előadás értelmezését, hiszen egy hatalmas falba, hosszában és keresztben volt vágva egy-egy „árok”, így azon belül tudtak közlekedni vízszintesen, görnyedve, vagy függőlegesen, mászva a színészek. Eközben ritmusosan „kántálták” a szöveget, néhol jobban felgyorsítva a tempót, időnként pedig lassan, nagyobb hangsúllyal mondták a részeket – ezáltal vált igazán ritmusossá az előadás. A végső, szívfacsaró momentum viszont az maradt, amikor Tell Vilmos megöli a zsarnokot, és egyben kikiáltják a jobbagyok felszabadítását, ám a szereplők továbbra is görnyedten kényszerülnek állni. Mintha látszólag szabadságot kaptak volna, de az úri jármot soha nem dobhatnák le. A közönség ünnepelelt, a ritmus jókora adrenalint szabadított fel a nézők soraiban, bár az előadás jelentése igazából nagyon elszomorító volt – a rendezés pedig átgondolt.

Zene és polkorrektség. Ha már a zenénél tartunk: a fesztivál zenei programjának külön válogatója volt, aki a nyitó este a magyar Bohemian Betyarsot hívta el, de olyan más műfajt képviselő alkotókat is átfogtak az esti partik, mint Hayti, az arab származású női hiphop-DJ, vagy Mary Ocher, aki valószínűleg a jövő Diamanda Galasává fog válni. A bulik több-kevesebb sikerrel zajlottak, mindenki megtalálhatta, akár csak egy estére is a saját kedvenc zenei stílusát. Amint ebből a három példából is látható, az előadók kiválasztásában érezhető egy hangsúlyosan feminista és liberális kurátori elgondolásmód, amelytől a kelet-európai résztvevőnek az az érzése támadt, hogy könnyen bele lehetne szokni a német színházi valóságba, hiszen ott természetes, hogy a kisebbségek, az alulreprezentáltak nagyobb arányban kaphassanak szót.

SIGNA. Szándékosan hagytam a végére a fesztivál, talán némileg elfogultan, de számomra kiemelkedő produkcióját, a dán SIGNA performansz-installációját. SIGNA alkotásai arról híresek, hogy bennük nem színpadi szituációkat látunk, hanem hiperrealisztikusan – rendszerint házakban vagy házrészekben – berendezett helyszíneken léphetünk be a szereplők életébe. A társulat – amely két művészeti vezetőből, Signa és Arthur Köstlerből, valamint három állandó színészből áll, de minden további produkcióhoz külön szerződtetnek 30–40 színészt – átlagosan minden második évben rendez két-három produkciót, rendszerint grandiózus fesztiválok meghívottjaként. A produkciók rendkívül magas büdzsét igényelnek, mivel egy-egy performansz

30–40 napig elérhető, aztán leszerelik az egészet, és többet nem lehet látni, de az előadások, az alkotók megfogalmazása szerint, így sem lehetnek soha nyereségesek. Ha valaki valódi virtuális világba kíváncsogna, itt igazán kipróbálhatta ezt. SIGNA mostani előadása a *Das Heuvolk* (A szalmanépség – ford. a szerző) egy Mannheim belvárosától messze eső, valamikori amerikai katonai bázis, a Benjamin Franklin Village egyik épületében játszódik, és egy oda beköltöző vallási szekta mindennapjaiba avat be. Az előadás alaptörténete szerint a szekta alapítója és vezetője pár hónappal ezelőtt halt meg, viszont megjósolta, hogy mi, azaz a közönség el fog látogatni hozzájuk és belőlünk, szalmanépségből (akik könnyen elégnék, ha jön a világvége) is lehet Himmelfahrer, azaz mennybemenő, de ezt a hatórás kalandozás végén mi dönthetjük el. A hat órát kb. 25 helyiségben és azok közötti kalandozással tölthetjük el. A szekta egyes tagjainak az a szerepe, hogy a szekta mitológiája szerinti tizenkét istenség közül tízet rituálék keretében megtestesítsen, és mi főként ezeknek a rituáléknak lehetünk olykor aktív résztvevői. Az előadók ugyanakkor keresik a további két istenséget és azok megtestesítőit is, mivel hamarosan elkövetkezik a világvége, és ha nem találják meg őket, a szekta tagjai elégnék a szalmanépséggel együtt. A tematikusan kialakított szobákban találkozhattunk osztrák akcentussal beszélő cowboyjal, aki a cowboy istenségnek ad megnyilvánulási lehetőséget, bikájával együtt. A pávaszobában a rituálé hevében valódi korbácsolásnak lehetünk tanúi, de a Fever Lady kamrájában (Lázasszony, akit maga a rendező, SIGNA alakít) különböző betegségek gyógyítására kaphatunk választ. A mennybemenők iskolájának szobájában különböző énekeket tanulhatunk és bizalmi játékokat játszhatunk, de emellett intim beszélgetéseket is lehet folytatni egyik-másik szereplővel: és ezekből, bár az oly idillinek és harmonikusnak mutatott kép nem feslik fel, érezhető, hogy a tagok a világvége mellett attól is félnék, mi lesz közösségükkel a mindenkori vezető nélkül. Este tizenegykor aztán közösen, csendben, egymás kezét fogva átmegyünk a kápolnába, ahol egy fehér leplet húzunk magunkra, és a tér két széléről figyelhetjük, miképpen mossák magukat tisztára és öltönek teljesen fehér ruhát a szereplők, hogy elkezdődjön a hálaadási szertartás. A színészek eksztatikusan táncolnak és musicalbe illő dalokat énekelnek, miközben azt várják, hogy ki lesz a látogatók közül az a bátor, aki lekapja minden ruháját, megmosakodik és beáll közéjük. Esténként átlagosan 3-4 néző tette ezt meg. Míg a többieket elszállítják, a betért résztvevők egy külön egyórás éneklős, ölelős műsort kapnak, amely valóban frenetikus élményként szolgál. Van néző, aki többször visszatér az előadásra – a jövőben majd bizonyára a fesztiválra is.

Ružica Anja Tadić

SZÍNHÁZZAL LEROMBOLHATÓ HATÁROK

Jelentés a menekültek drámaterápiás műhelymunkákba való bevonásáról Szerbiában

2015 nyara. Európa egyik legnagyobb bevándorláshullámának vagyunk tanúi. Ma, 2017-ben, a menekültválság még mindig nem zárult le. A jelenlegi statisztika szerint mintegy 7000 menekült keres menedéket Szerbiában a háború és a terrorizmus elől. 2017 nyarán az öt szerbiai befogadó központ egyikében, a Belgrád környéki Krnjačában nagy erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy a menekülteknek alapvető életfeltételeket, vagyis lakhatást és ételmezt biztosítsanak, de ez nem elegendő ahhoz, hogy az érintettek megbirkózzanak a mindennapokkal. Ezért az Adra Központban – amely a migrációs programok által védelmet és segítséget nyújt a menekülteknek, valamint felhívja a figyelmet ennek az embercsoportnak a sérülékenységre – műhelymunkákat és számos más tevékenységet is szerveznek. A projekt koordinátora, Dragana Đukić pszichológus elmondása szerint a központban mindennap számos tevékenység zajlik, a legfiatalabbaknak szánt futballtréningektől kezdve a nők körében kedvelt szabás-varrásig, hímzésig. Naponta mintegy száz menekült vesz részt a központ programjain, s a műhelymunkákat úgy alakították ki, hogy lehetőséget kapjanak a képességeik fejlesztésére. Idén nyáron létrejött egy csoport, amelybe azok a menekültek jelentkezhettek, akik drámaterápiás műhelymunkán szeretnének részt venni. A drámaterápia egyik alapelve az, hogy az ember több különböző szerepet játszik el. Így lehet kezdetben iskolás kisfiú, majd edző, vőlegény, míg végül eljut a menekült szerepéig. (A központ foglalkozásai külön szólnak férfiaknak és nőknek, így ez a drámacsoport például csak férfinemű tagokat számlál.) Bár ezek nem szemmel látható fizikai sebek, ezek a szerepek óhatatlanul mély nyomot hagynak az egyén tudatában. A módszert széleskörűen alkalmazzák a kortárs színházban.

A Talas (Hullám) szervezet INTEGRAM elnevezésű projektje keretében megrendezett műhelymunkákban kulcsfontosságú a résztvevők integrációjára irányuló törekvés. A drámaterápiás munkafolyamat célja, hogy a résztvevőket bátorítsa és segítse abban, hogy megtalálják az érzelmeik kifejezésének a módját, s ezt spontánul tehessék, hogy felülemelkedjenek a kulturális és nyelvi különbségeken, és sikeresen megtörténjen szociális adaptációjuk. A heti egy alkalommal megrendezett műhelymunkák kialakításában fő szempont volt, hogy a résztvevők személyes teherbírása erősödjön, illetve segítséget kapjanak a társadalomban való elhelyezkedésben. Kitálat alakok, drámajáték, költészet, zene és mozgás által a résztvevők felfedezik és kutatni kezdik belső világukat. Közben a történetalkotás és a drámai valóság létrehozásának interaktív folyama-

ta kihat a személyes és kollektív kreativitásra, a résztvevőkben új képességeket és tehetségeket fejleszt. A cél a közösséghez tartozás érzésének a kialakítása és egy olyan kommunikációs alap létrehozása, amelyben újraértelmeződnek az identitás és a különbözőség fogalmai, mindemellet a helyi közösség és a menekültek közötti kapcsolat erősítése, és a további társadalmi kirekesztésük megelőzése.

Yasin Khan a műhelymunka egyik résztvevője. A színház szó hallatán az első dolog, ami eszébe jut, az, hogy „színház az egész világ, és színész benne minden férfi és nő”. Afganisztánban színészzel foglalkozott, és ma sem idegen tőle ez a világ. Jelenleg a befogadó központban Massih Nazarival osztozik egy fülkén, aki szintén részt vesz a műhelymunkában, és akinek a költészete a csoport kedvenc olvasmányává vált. A műhelymunka vezetői a résztvevőket ugyanis arra buzdították, hogy költészet által fejezzék ki önmagukat. Kisvártatva kiderült, hogy ez a forma kulturális szempontból igen közel áll hozzájuk. Massih úgy fogalmaz, hogy nagy lehetőségként éli meg a költészet által kifejezni legmélyebb érzelmeit. Bátorítólag hat rá, hogy barátai magukra találnak a verseiben, és mikor ők előadják ezeket a sorokat, új olvasatok születnek, melyeket átjár az előadó személyes élménye. Massih úgy érzi: „Ez az élet”. Mint mondja, a költészet segítségével formát tud adni az érzelmeinek. A *Silent City* című verse a műhelymunka vezérmotívumává vált. A résztvevők arról vallottak, hogy a vers előadása közben közösen gondolkodtak azon, mit jelent számukra a „csendes város” fogalma. Az elszavalt verssorok a kényszer hatására elhagyott szülőhazájuk képeit idézték fel bennük. Ezek a képsorok tartalmaznak sokak számára felfoghatatlan látványokat is, és biztosra vehető, hogy nem könnyű ilyen érzelmekkel és ilyen emlékképekkel együtt élni. A csoport tagjait a drámaterápia segíti, hogy több szempontból is megvizsgálhassák helyzetüket, illetve arra serkenti őket, hogy erőt merítsenek, és olyan fogódzókat találjanak, melyek segítségével újrafogalmazhatják életüket. *„A versbéli csend visszaröpit minket a hazánkba, amely 40 éve szenved. Mindannyian elszomorodunk, búslakodunk.”* Ám, a dolog nem marad ennyiben, a drámaterápiás munkafolyamat során megtanulják megnevezni az

Drámaterápia menekülteknek. Fotó: Dragana Đukić

érzelmeiket, a játék által pedig – amely pozitív érzelmekkel árasztja el őket – megerősödnek. Talán éppen ez a megfelelő pillanat, hogy kidomborítsuk a – képletesen szólva – határokat romboló színházi nyelv jelentőségét, mert függetlenül attól, hogy milyen megközelítésmódot és színházi formát alkalmazunk, ez a nyelv pont annyira univerzális, mint amennyire univerzális az élő ember érzelmeinek nyelve is. „*A nyelv nem gátló tényező, mert a színház átlépik a nyelv határait*” – állítja Yasin, aki pakisztáni vendég szerepléseken is szerzett színészi tapasztalatokat.

Massih versét teljes terjedelmében idézzük:

Massih Nazari:

A néma város

*Úgy szeretném, ha elmondanátok
a régi ház történetét
a kabuliékat, ahogy elpusztultak
és ahogy tönkrementek*

*a tűz történetét, a füstjét
és látod a hamvakat*

*Mi elmondjuk őket. Az elégett,
széttört szívét az otthontalanoknak.*

*Beszéljünk róluk.
A kik hordozzák széttört szívüket.¹*

Yasin felidézi emlékeit az afganisztáni színházról: szinte teljesen halott intézmény, nincs soha semmi újdonság, s az állam kormányának sem áll érdekében, hogy támogassa a színházat, így többnyire háború előtti előadásokból visszamaradt kellékeket használnak a produkciók létrehozásához. Ám van valami, ami változatlanul jellemzi a színházat és a színházi közönséget, a világon bárhol is legyen az – „*A színházban soha nem egyedül mész, mindig a tömeggel vagy együtt*”² – szögezi le Yasin. A színház valóban elválaszthatatlan a közösségtől. Pontosan ezért érdemes megfontolnunk a színház szerepét a menekültek társadalomba való integrációja kapcsán. Hogy erősödjön a menekültek és a lokális közösség kapcsolata, a drámaterápiás műhelymunkák résztvevői egy előadás megrendezését tervezik, emellett dokumentumfilm is készül. A munkák célja nyilvános beszélgetést indítani a menekültstátuszról – abban az országban, ahol éppen tartózkodnak. Bár, ebben a pillanatban a hosszú távra tervezett kulturális párbeszéd fejlesztésének meghatározóan fontos eleme a tény, hogy még sokan nem döntöttek arról, hogy Szerbiában kérnek menedéket vagy sem, és igen sokan vannak olyanok, akik számára Szerbia csak közbeeső állomás az észak- vagy nyugat-európai országok felé, ahol többüket már családtagjaik várják.

Egy színháztörténeti forrás szerint a délszlávok lakta térségben az első színházzal kapcsolatos tárgyi emlék 1496–7-ből származik, amikor menekültek egy csoportja az Oszmán Birodalom előrenyomulása közepette Dél-Olaszországban játszott egy előadást. Rogieri de Pacienza, líkai költő feljegyzéséről van szó, mely szerint Isabella del Balzo nápolyi királyné, aki színe előtt az előadást játszották, megkérdezte: honnan jöttek ezek az emberek, akik itt most bemutatják

¹ A verset angolból fordította: Kali Ágnes.

² Az eredeti idézet: You never go alone in theatre, you go with a flow.

hagyományait?³ A történelem is arról tanúskodik, hogy nehéz súlyként nehezedett a Balkánra a háború terhe, és benne mindig is változatlan elemként voltak jelen a menekültek. Bár a menekültszínházak nem jelentek meg külön tárgyként a hivatalos publikációkban, megtalálhatjuk őket a nem tipikus színházi formák között – ide tartozik a bombázás idején fennálló színház, mely a működését felfüggeszti, amint a légiriadó hangja megszólal, a munkatáborokban vagy lövészárkokban létrejövő színházak, a börtönszínház stb.

Hogyan járulhat hozzá a színház a menekültek asszimilációs folyamatához? A szerbiai befogadó központokban több ezer menekültet helyeztek el, de a nyilvános párbeszédben nem mutatkozik előrelépés, nincs arra utaló jel, hogy magasabb szinteken lépések történének a kulturális és társadalmi integrációjukat illetően. A csoport által végzett műhelymunka ezért is igen értékes. Nevezetesen, a menekültek csoportjának volt egy fellépése, amelyre már csak a körülmények miatt is érdemes figyelmet szentelnünk. A Bitef Fesztivál ugyanis felismerte, hogy mennyire fontos és időszerű a menekültkérdés és a menekültek státuszának problémája a befogadó országokban, ezért a Talas Nonprofit Egyesülettel közösen vendégszereplést szervezett a műhely nyolc tagjával. Köztük volt Yasin és Massih is. A fellépésre a magyar színházi showcase-program záróakkordjaként került sor, szeptember 27-én Szabadkán, egy olyan városban, amelyet történelme során gyakran a multikulturalizmus fellegváraként emlegettek. „*A Szabadkára utazás számunkra a szó szoros értelmében epic trip volt*” – meséli Yasin. (A szerző megjegyzése: az angol „Epic trip”, azaz nagy utazás az 51. Bitef hivatalos jelmondata.) Az utóbbi néhány év történései miatt Szabadka különösen jelentős választás az ő vendégszereplésükre. Földrajzilag ez a város igen közel fekszik Magyarországhoz, amelyet sok menekült státuszú személy próbált meg sikertelenül átlépni. A Kosztolányi Dezső Színház épülete előtt a Talas Egyesület tagjai négyhavi drámaterápiás munkafolyamatukból mutatnak be ízelítőt *Határok* címmel. A performansz elején egyetlen mozdulattal kiírják az aszfaltra a „Border” (Határ) szót, majd a csoport tagjai eljuttatnak minket, a közönséget, erre a határon túlra. E mögött a színházi jel mögött értelmezési lehetőségek gazdag tárháza tárul fel, amelyek által a menekültek kontextualizálják helyzetüket és az ahhoz kapcsolódó aktuális problémákat. A határok nemcsak fizikaiak és hivatalosak lehetnek, amelyekről valamely ország alkotmánya rendelkezik, hanem emberköziek is. A határ túlsó oldalán valaki vár valakit, aki itt rekedt az innenső oldalon – s ezúttal nemcsak néhány emberről van szó, hanem a menekültek többeszes tömegéről, akik arra kényszerülnek, hogy világszerte különböző befogadó központokban éljenek, és akiket az az igazságtalanság ér, hogy nem kelhetnek át szabadon az országhatárokon.

A szabadkai fellépés kapcsán a performansz résztvevői elmondják, hogy a fellépés előtt lámpalázuk volt, de végül együtt sikerült legyűrniük a félelmüket, és a produkció derűs légkörben, oldott hangulatban zajlott le. Később elmondják, hogy bár azt hitték, nehezebb dolguk lesz, rádöbbentek, hogy képesek erre, és remélik, hogy még jobb teljesítményt nyújtanak majd a jövőbeni fellépéseken, mert tisztában vannak azzal, hogy nagy lehetőségeket rejt a színházi forma által történő kommunikáció. A *Határok* elnevezésű performansz, a műhelymunka résztvevői, köztük Yasin és Massih teremtő munkájával, színházi és költői tevékenységükkel emlékeztettek bennünket arra, hogy a művészet által képesek vagyunk megküzdni az életben felmerülő nehézségekkel, visszanyertük a reményt, hogy lehetséges a hozzánk közel állókkal való találkozás és egymás megismerése, s mindez megerősítette a színházba vetett hitünket.

Információk az Adra központról: <http://adra.org.rs/> és <http://www.apc-cza.org/sr-YU/>

Fordította: Orovec Krisztina

³ A Szerb színház (1992–1995) című, előkészületben levő sorozathoz elvégzett szerb színháztörténeti kutatásokban közzétett adat, Dušan Krnjak, az SZRT drámaműsorának producere, Vladimir Arsić szerkesztő, a Szerb Matica pódiumművészeti és zenei gyűjteménye, 39. szám, Újvidék, 2008. 106–107.

TALÁLT KÉP

Egy tökéletes vasárnap délután

Az úr vasárnap délután ünnepelőbe öltözött, kilépett a házból, bezárta annak díszes ajtaját. Karon fogta feleségét, gyermekét pedig kézen, és elsétált a kisváros főterére, annak is a korzójára, ahol szintén ünnepelőbe öltözött urak és hölgyek, illetve gyerekek sétáltak. Biccentett vagy kalapot emelt a szembejövő uraknak, kezét csókolta az asszonyoknak, barackot nyomott a gyerekek fejére. A korzón beültek a cukrászdába krémest enni, majd lementek a sétaterre, ahol a fák között az úr nevetető régi történeteket és anekdotákat mesélt.

Az úr jónevű kereskedő és bolttulajdonos volt, messze földön híres megbízhatóságáról. Rajongott a fényképészetért, kitanulta ezt a mesterséget is, és alkalmadtán fényképeket készített ő is más urakról, illetve családjáról is készíttetett néha fotográfiát. Nagy mozirajongó hírében is állt, ahányszor a mozgó filmszínház a városba érkezett, mindannyiszor az első sorban ült feleségével és gyermekével. Bámulta a csillogó Párizst és Londont, nézte a pompás hintókat, paripákat, a finom anyagból készült frakkot és cilindert viselő urakat. Imádta a színészeket, gyakran rendelt Bécsből színészfotográfiákat, és hosszasan bámulta azokat egy-egy hosszú szombat este a kandalló előtt. Szeretett színházba is járni, mindig nagy hatással voltak rá a messzi földről ideérkezett komédiások, akiknek az életvitele számára egyszerre volt taszító és szeretetre méltó.

* * *

Ott, ahol egykor a moziplakátok helye volt, ahonnan évtizedekig azt lehetett megtudni, hogy milyen filmet vetítenek a moziban, ma egy „rég”i kép van kifüggesztve. Lenyomatként díszeleg egy olyan, talán sosem volt korról, amiben az ember azzá tudott válni, amivé szeretett volna.

Katona Zoltán

(A kép Fincziski Andrea és Posta Ervin színészeket, valamint a fiukat ábrázolja. Székelyudvarhelyen készítette Szász Zsuzsanna.)

Alina Nelega

BAKELIT TAXI

Arthur Schnitzler ötlete nyomán

1. A ZENE JOBB EMBERT CSINÁL BELŐLED

Félig berendezett alagsor, nem tudni, micsoda. Kurva és Taxisofőr bejönnek. A Taxisofőr egy óriási, úgy tűnik, nehéz bőröndöt cipel maga után.

TAXISOFŐR: Nem éppen palota, de egy éjszakára megteszi, amíg találsz magadnak valamit...

KURVA: Mint egy halottasház... és te itt laksz?

TAXISOFŐR: Fenét! Ez... régebben volt egy klubhelyiségem. De aztán bedöglött.

KURVA: Aha. Szóval te a családdal laksz? Bocsi, csak úgy kérdezem... és ez a klub, miért nem működött?

TAXISOFŐR: Hát... egy csajjal kavartam. Az elején nem szólt semmit, tudod, de aztán már nem nagyon tetszett neki... Hasonlít kicsit hozzád. Azért is vettelek fel. Ahogy mentél... mintha táncolnál. De ne képzeld most mindenfélét... ő egészen más volt.

KURVA: Milyen?

TAXISOFŐR: Hát... más. Milyen fura – most jövök rá, hogy öt éve nem jártam már itt. Teljesen kiment az agyamból ez a hely.

KURVA: Látszik. És mi lett vele?

TAXISOFŐR: Kivel?

KURVA: A csajjal. Meghalt?

TAXISOFŐR: Van két gyerekünk.

KURVA: Értem. Elég szomorú.

TAXISOFŐR: Te szereted a szomorú dolgokat, nem? Olyan vagy, aki elbőgi magát a filmekben, elérzékenyül a tévé előtt? Sajnálak, de én boldog vagyok, tudd meg. Olyan életet élek, amelyet kívántam magamnak. Jó melóm van, tetszik, elvettem a lányt, akit szerettem... családom van, szerencsés vagyok. Minden csipszes zacskóban, amit megveszek, találok egy nyertes cédulát. Megyek az utcán – tömött pénztárcát, gyémánt fülbevalót, vagy egyszerűen csak pénzt találok. Nálam mindig zöldre vált a jelzőlámpa. Nézd csak ezt az autót – söröskupa-kokkal nyertem, pedig már volt egy autóm. Minden zsír, tök jól vagyok. Rosszul számítottál, nem a te embered vagyok.

KURVA: Akkor miért álltál meg?

TAXISOFŐR: Mondtam már... Fáradt voltam, és azt hittem, valaki más vagy, és erősen dobogott a szívem pár másodpercig – mint az első randi előtt, kamaszkoromban. Aztán bevillant, hogy ki vagyok és hol vagyok... segíteni akartam neked. Azt hittem, az állomásról jössz ebben az órában, hogy nem találál taxit... Nem tudom, mire gondoltam. Tényleg, a fuvar még ki sem fizetted.

KURVA: Nincs pénzem. Egyszerűen kirakott, csak ez a cuccom van. Szarházi! Még a fogkefém, vagy egy cserepólót sem hozhattam el. Egy egész év után, még egy lejt sem adott... és

tudod, miért? Mert elkapott egy fotóssal. Pedig pénzt küldtem a lányának, mert két éve nem beszélnek, amióta a kis csaj elköltözött otthonról, egy barátnőjével lakik, egy színésznővel... Zsugori alak... Nem tudsz egy jó ügyvédet? Mert be kéne pereljem, azt kéne.

TAXISOFŐR: Vagyis nincs pénzed.

KURVA: Nincs. De fizetek természetben.

TAXISOFŐR: Hagyjad... semmi szükség.

KURVA: Nem szeretek tartozni.

TAXISOFŐR: A mennyország főbejáratán akarok besétálni, nem a hátsó kapun... és nincs ebben a bőröndben egy törölköződ vagy egy pizsamád?

KURVA: Nincs.

TAXISOFŐR: Ne is kérdezzem, mi van benne, ugye?

KURVA: Tudni akarod?

TAXISOFŐR: Azért elég nehéz volt cipelni. Remélem... hallod, ugye nem... figyu, beszélünk holnap, jó? Szép álmokat!

KURVA: Várj, várj, pasas, nézz csak a szemembe.

TAXISOFŐR: Szevasz, sietnem kell.

KURVA: Elhiszem, hogy az utcán nem ismertél fel, de most se tudod, ki vagyok?

TAXISOFŐR: Honnan a fasz...

KURVA: Nem láttál a tévében, te? Én vagyok Bakelit Roberta.

TAXISOFŐR: Micsoda... Kicsoda?! Hát, jobb, ha én megyek... kéne aludjak egy kicsit.

KURVA: Na persze, ha éjszaka dolgozol, te nem látod azokat a műsorokat. Gyere, megmutatom...

TAXISOFŐR: Nem, tudod, nem igazán akarom látni. Na... mentem... mondom, hogy fáradt vagyok, egész éjjel melóztam. Holnap, mikor elmész, hagyd a kulcsot a lábtörő alatt... na, szia! Hagyjál már, fáradt vagyok, hagyjál már, hallod?

KURVA: Tán csak nem ijedtél be? A bőröndöm bakelitlemezekkel van tele! Azért olyan nehéz. Na? Felfogtad? Mit hittél? Hogy feltrancsíroztam a fickót, s viszem a kóbor kutyáknak?

TAXISOFŐR: Nem hittem semmit...

KURVA: Megmutassam? Rövid programmal csinálom, az állomásig simán...

TAXISOFŐR: Azt mondd, jó vagy a szakmádban?

KURVA: Száz százalék. Na?

TAXISOFŐR: Komolyan, bakelitlemeze? Nem mintha visszakoznék... csak kíváncsiságból... védekezel?

KURVA: Szerinted miért vagyok életben?

TAXISOFŐR: Na jó akkor. De mindent akarok, mindent, amit csak tudsz, jó? Fent, lent, elől, hátul...

KURVA: Nana... Már nem sietsz?

TAXISOFŐR: De igen, úgyhogy vágjunk bele, mert mindjárt felkel a nap!

A Kurva belső monológja

Az első egy érzelgős pasi volt:

hazug

tolvaj

és filozófus egyben.

Sokat tanultam tőle.

Kábé mindent.

A nő vízi emlős,
pisi, vér, könny és tej –

A nő vízi emlős,
80% esővíz.

A huszadik volt Tase,
Jan – a százharmadik,
nyalni, szopni, lökni, tolni,
aztán leléptem Pedróval,
ő volt a kétszázkettő,
ollé!

A spanyolok igényesek,
sokkal inkább, mint az olaszok...
Pedro után kezdtem a bakeliteket gyűjteni.
Mindegyik után egy.
Háromszázhetvenkét bakelit.
Jó kis szám. Le is állok.

A Taxisofőr belső monológja

Honnan jött, hogy hívják, szereti a keserű kávét?

A narancslevet?

A csokitortát?

Milyen volt kislánykorában?

Iskolába járt,

nagy jegyeket kapott, vagy kicsiket,
játszott iskolát?

Egy ártatlan kislány.

Nem, az ilyenek így születnek,
nem voltak kislányok sosem,
száz meg száz férfi átmegy rajtuk,
nincs apjuk,
nincs bátyjuk,
nincs fiuk.

Öt perce jöttek a világra
és öt perc múlva el is tűnnek.

KURVA: ...hallod, ha úgysem használod ezt a helyet, miért nem adod el? *(Szünet)*

TAXISOFŐR: Egyszer majd nyerek a lottón, és akkor új klubot nyitok...

KURVA: Azt mondtad, szerencsés vagy, hogy...

TAXISOFŐR: Az vagyok. De ez a lottós még nem jött össze. *(Szünet)* Tudod, először csalom meg a feleségemet. *(Szünet)* Mondjál már valamit, hogy ez nem számít, hogy úgysem látjuk többé egymást, hogy tulajdonképpen ez nem is megcsalás, mert hasonlítasz rá egy kicsit és őt juttattad eszembe... Profi vagy, nem? Szolgáltatást nyújtasz és ennyi. Nem nagy dolog.

KURVA: Tudod, mit, segítek neked talpra állni. Végül is, te is segítettél.

TAXISOFŐR: Azt mondtad, nincs pénzed.

KURVA: Eladom a lemezeket. Úgy is vissza akarok vonulni, elegendem van... Ritka lemezek, gyűjtők is keresik. Majdnem egyediek. Ilyesmit már nem találsz erre felé.

TAXISOFŐR: Nem... nem hiszem, hogy a feleségem beleegyezne.

KURVA: Nem kell tudjon róla. Te tovább taxizol, én meg vigyázok a helyre, a pénzt meg felébe osztjuk.

TAXISOFŐR: Nem tudom...

KURVA: Meglátod, be fogunk robbanni.

TAXISOFŐR: És te?

KURVA: Én teszem a zenét, bakelitről. Koktélokat készítek. Még táncolok egy-egy kuncsafttal.
Ennyi.
TAXISOFŐR: És én, semmit nem csinálók?
KURVA: Reklámozod a helyet, behozod a klienseket.
TAXISOFŐR: Jó, 60–40.
KURVA: Micsoda?
TAXISOFŐR: Én 60, te 40.
KURVA: Vagyis én dolgozok és te kapsz többet?
TAXISOFŐR: Ha tetszik, jó, ha nem... nem kért rá senki.
KURVA: Te... marha!
TAXISOFŐR: Tehén!
KURVA: Wanker!
TAXISOFŐR: Büdös kurva!
KURVA: Manelés!
TAXISOFŐR: Kurva, kurva, holnap kezdesz, jó?
KURVA: Csókold meg a – disznó!

2. VALAMI TITKOLNIVALÓ

Szereplők: TAXISOFŐR, EGYETEMISTA LÁNY

Felkapcsolódik a Bakelit Taxi felirat. A Taxisofőr meg az Egyetemista lány a klub előtt állnak, kicsit szédülten. A fény villószik, mert szemben is reklámfények világítanak.

EGYETEMISTA LÁNY: ...és... menni fog?
TAXISOFŐR: ...mi menjen?
EGYETEMISTA LÁNY: Hát ez... ami köztünk van.
TAXISOFŐR: Mért ne menne? Van valakid?
EGYETEMISTA LÁNY: Nekem...? Nincs. De te nős vagy, nem?
TAXISOFŐR: Férfiaknál ez nem fontos. A nőknél... az más. A nők amúgy is... ezt mindenki tudja.
Még nagyobb titokban, mint a férfiak. Egy ilyen szép kis arcocska mögött, mint a tied, mindig van valami titok.
EGYETEMISTA LÁNY: Én nem titkolok semmit. Neked van feleséged.
TAXISOFŐR: Mindenkinek van titkolnivalója. Elpirultál, látod, igazam van.
EGYETEMISTA LÁNY: Menjünk inkább vissza... úgy is láttam, hogy tetszik neked az a platinaszőke...
Raluca vagy Roxana... vagy hogy a fenébe hívják...
TAXISOFŐR: Ramona.
EGYETEMISTA LÁNY: Tökmindegy... milyen szép szemeket vetett rád: „Ó, Romiiii, milyen szééépen táááncolsz – mit iszool? Alkohooolt?” Tehén...!
TAXISOFŐR: De kurva jól rázza... De most komolyan, fogadok, hogy neked is van valami titkod.
EGYETEMISTA LÁNY: Inkább táncoljunk!
TAXISOFŐR: Mindjárt.
EGYETEMISTA LÁNY: Tulajdonképpen mit akarsz te tőlem?
TAXISOFŐR: Hát nem olyan súlyos, de lehet, hogy neked sértő...
EGYETEMISTA LÁNY: Te totál hülye vagy! Kész, én elmentem! Hagyjál már! Hagyjál, mert kiáltok!
TAXISOFŐR: Jó, jó, oké! Nem bántalak... csak meg akartam nézni... kíváncsi voltam!
EGYETEMISTA LÁNY: Nem, nem, rendben van. Igazad van. Szűz vagyok, igen.
TAXISOFŐR: Fenét!
EGYETEMISTA LÁNY: Komolyan.

TAXISOFÓR: Faszomba! ...és azok a bogyók, a fogamzásgátlók... mikor leejtetted a táskádat... azok mik voltak?

EGYETEMISTA LÁNY: Csak bogyók. Jól megy a vodkával. Zseniális hatás. A fejed habkönnyű, mint amikor sokat táncolsz, mintha befaltál volna egy áramkábelt. És minden vibrál körülötted. Kérsz?

TAXISOFÓR: Nem, nem, elhiszem... milyen szarság! Nagy faszverő ez a Tavi...

EGYETEMISTA LÁNY: Milyen Tavi?

TAXISOFÓR: Hát ez, akivel folyton együtt lógsz. A fotós. Tavi!

EGYETEMISTA LÁNY: Vagyis Andrei...

TAXISOFÓR: Az a háromnevű... azt mondta, kurva jól csinálod...

EGYETEMISTA LÁNY: ...ezt mondta? Andrei? Hazudsz...

TAXISOFÓR: Komolyan, na, azt hittem, hogy vele is...

EGYETEMISTA LÁNY: ...nem hiszem. De akkor tánc közben miért... és mit hívogat folyton? És patetikus SMS-eket küld – mint Roberta bakelitlemezei? És aztán... rám se néz három napig, aztán megint...

TAXISOFÓR: Azt hittem, ő a barátod.

EGYETEMISTA LÁNY: Egyszer hazakisért. Mikor látta, hol lakom, bejedd, úgyhogy elköltöztem albérletbe, szakítottam az enyémmel, csak a bátyámmal tartom a kapcsolatot. Vártam, hátha kezdeményez valamit.

TAXISOFÓR: Hát akkor, menjünk be, mit szólsz? Akarok váltani vele pár szót...

EGYETEMISTA LÁNY: Ne, hagyjad. Tetszem neked, ugye?

TAXISOFÓR: Igen, de nem akarok senkin keresztüllépni.

EGYETEMISTA LÁNY: Úgy is ma este akartam elveszíteni, és mindegy, hogy kivel csinálom.

TAXISOFÓR: Biztos vagy benne? És Tavival mi lesz? Nem akarom, hogy holnap nemi erőszakkal fenyegetessen valaki...

EGYETEMISTA LÁNY: Ne aggódj. Csak egy kérésem van... itt túl sok a fény. Menjünk a parkba...

A Taxisofőr belső monológja

Milyen furcsa – egy kurva
 meg egy szűz,
 egymás után,
 és semmi különbség
 köztük és a feleségem közt.
 A cellulitise,
 az úszógumik,
 amiket takargat.
 Már nem kapcsolja le a villanyt,
 túltette magát ezen –
 kitépte a csillárt a plafonból,
 kicsavarta a körtét az éjjeli lámpából,
 a foglalattal együtt.
 De hiába.
 Mert behunyom a szemem
 és csak őt látom,
 azt a piros ruhás lányt a szemközti tömbházzról,
 a sörreklámost.
 Minden nap elmegyek a reklámtablók alatt,
 csak hogy láthassam.
 De sosem őt kúrom,

csak a feleségemet,
 meg a nőimet,
 akik nem sokban különböznek a feleségemtől,
 sőt csúnyábbak,
 butábbak,
 mohóbbak.
 Én meg csak
 a sörreklámos csajra gondolok.

Az Egyetemista lány belső monológja

Hát, ez van.
 Itt már nincs új a nap alatt.
 meg kellett tudnom –
 milyen?
 Hát nem?
 Hogy ne haljak meg bután.
 Fáj, eléggé nagyon fáj,
 eléggé ahhoz, hogy tudd,
 életben vagy.
 De azért annyira nem fáj,
 mint az élet.
 Messze nem fáj annyira.
 Mert ha találnék valamit,
 ami ugyanannyira fájna,
 mint minden egyes
 múltó másodperc,
 és csak késik, késik
 a pillanat, amikor végre
 kiszabadulok,
 esküszöm, nem csinálnám.
 Esküszöm, hogy férjhez mennék,
 gyereket csinálnék,
 begyepesednék,
 egy kukac férj mellett senyednék,
 mi ketten – két kukac,
 aztán három kukac,
 négy kukac,
 tíz kukac.
 Horkoljunk együtt
 családirag.

EGYETEMISTA LÁNY: Hát, nagy dolgot nem vesztettem el.

TAXISOFŐR: Másodjára már jobb lesz.

EGYETEMISTA LÁNY: Olyan pofát vágysz...

TAXISOFŐR: A szemközti sörreklám miatt van.

EGYETEMISTA LÁNY: Komolyan? Hallod, hány óra? Öt perc múlva éjfél, tökéletes!

TAXISOFŐR: Mi olyan tökéletes ebben?

EGYETEMISTA LÁNY: Tudod, az a szemközti lány a sörreklámból igazából egy jó tündér. Gyere, kívánjunk valamit, jó? De most komolyan, csalás nélkül... mert beteljesedik... gyere! Te vagy az első. Hamar, hamar, mondjad... az én legnagyobb vágyam, hogy... hogy...

TAXISOFŐR: ... hogy megismerjem a sörreklámos csajt, a piros ruhás jó tündért, aki ránk kacsint és piros az ajka. Tele van a város ezekkel a reklámokkal. De senki nem hisz benne, látod, mit tettek vele? A szeméből fenyők nőnek ki, az utcai lámpa a dekoltázsába vág. Hogy tették oda fel? A falra, valamelyik budiablak elé, és az a hülye kiszúrta a jobb szemét, hogy ki tudja nyitni a budiablakot, amikor szarik, és akkor az ő tekintete éles lesz, és olyan mély mondanivalójú a nézése, tele értelemmel...

EGYETEMISTA LÁNY: Tényleg meg akarod ismerni? Elintézem neked... együtt lakunk, albérletben... színész nő.

TAXISOFŐR: Nem, nem akarom.

EGYETEMISTA LÁNY: Komolyan mondom. Ismerem. Dianának hívják.

TAXISOFŐR: Nem érted, hogy nem akarom?!

EGYETEMISTA LÁNY: Jó, ne kapd fel a vizet. Ha nem akarod, nem akarod – kész.

TAXISOFŐR: Ok, rajtad a sor... most már ne add fel! Mindjárt éjfél és elillan a szerencséd. Bátran, gyere, csukd be a szemed és mondjad!

EGYETEMISTA LÁNY: A tengeren vagyok. Süt a nap és a part tele van emberekkel. A vízben vagyok, a víz jó meleg. Áttetsző. Leszem, hogy mikor néz mindenki más irányba. Mert bele szeretnék pisilni a tengerbe és nem tudok. Mert mindenki engem néz. Pont engem. Egyfolytában néznek. Kérlek, jó tündér, csináld, hogy ne nézzenek többet. Csak amíg tízig számolok. *(Szünet)* Mi az? Megijedtél?

TAXISOFŐR: Nem, csak arra gondoltam... hogy van egy barátnőm, főnöknő a szupermarketben. Lili. Egész nap abban a fehér fényben, abban a zenében... De egy jó pszichológushoz jár... és most már rendbe jött. Ha akarod...

EGYETEMISTA LÁNY: Azt hiszed, bediliztem?

TAXISOFŐR: Dehogysis! Mindenki ezt csinálja, komolyan. Kisvárosban élünk, nagy a nyomás. Ez nem azt jelenti, hogy bediliztél... oké? Tudod, hogy nagyon tetszel nekem, és szeretném, ha még találkozoznánk...

EGYETEMISTA LÁNY: Jó, miért is ne? De most haza akarok menni. Elviszel?

TAXISOFŐR: Maradj még. Gyere. Táncoljunk...

EGYETEMISTA LÁNY: Nincs kedvem. Vigyél haza, aztán visszajöhetsz, ha akarsz, végül is a te klubod...

TAXISOFŐR: Várjál meg, negyed óra, ígérem nem több. El kell még valamit intéznie Roxanával, és hazaviszlek, jó? Gyere, na, ne haragudj, csak egy tánc, nem nagy dolog. És aztán megyünk, jó?

EGYETEMISTA LÁNY: Ramona.

TAXISOFŐR: Mi van?

EGYETEMISTA LÁNY: Ramona. Ramonának hívják, azt mondtad. RAMONA!

3. AMUSED TO DEATH (HALÁLRA RÖHÖGÖM MAGAM)

Szereplők: EGYETEMISTA LÁNY, PSZICHIÁTER

A Pszichiáter rendelője. Napközben. Óriási ablakok, mint egy üvegfal. A Pszichiáter kinéz az ablakon. Bejön az Egyetemista lány.

PSZICHIÁTER: Kisasszony, késett... Legközelebb vigyázzon, mert ön után is vannak még páciensek, és várniuk kell.

EGYETEMISTA LÁNY: Öt percet késtem. Elnézést kérek.

PSZICHIÁTER: Kereken húsz percet késelt! *(megfordul, megnézi)*

EGYETEMISTA LÁNY: Tudja, tulajdonképpen nem voltam biztos benne, hogy el akarok jönni. Sétáltam a tömbház körül, leültem a parkban, gondolkoztam... fejtöttem az ajtóig. Egy egész hetet felvett...

PSZICHIÁTER: Ismerős az arca.

EGYETEMISTA LÁNY: ...amíg megbarátkoztam a környékkel.

PSZICHIÁTER: Járt már nálam?

EGYETEMISTA LÁNY: Fentről nézve a világnak van értelme, nem igaz? Az autók gyorsan mennek, a jelzőlámpák villognak, az emberek átrohannak az utca egyik oldaláról a másikra. Amikor esik, a teraszokat beszedik, és megint kipakolják, amikor kisüt a nap. Néha repülőgép zaja hallatszík, nagyon messziről, fentről, de olyan fent még a madarak sem szállnak. Csend van, végtelen csend. És egy idő után ráébredsz, hogy minden csak tettetés. Nincs semmi cél. Az elején ez ijesztett meg. De igazából, egészen vicces ez az egész.

PSZICHIÁTER: Tudom, honnan ismerlek.

EGYETEMISTA LÁNY: Hallott a parkban megerőszkolt lányról? Vagy az ékszerboltos rablásról? Hó, hogy szaladtak azok... a rendőrautó meg utánuk. Mindegyiket lelőtték, mindegyiket. Tátott szájjal haltak meg, mint valami hülye halak egy akváriumban. Akkor nevettem legutoljára ilyen jót, amikor apám elütötte a Lexusával azt a kövér csajt az átjáró kellős közepén. Mint Laurel és Hardy. Én a hátsó ülésen voltam, de jól láttam mindent. Az autó ablakai mögül, pont itt, mint magánál, az élet tisztára némafilm, doktor úr.

PSZICHIÁTER: Hasonlítasz az apádra.

EGYETEMISTA LÁNY: Nem hinném. Inkább a bátyámra.

PSZICHIÁTER: Igen, Pepe. Hogy van? Gyakran látogat haza?

EGYETEMISTA LÁNY: Minek jöjjön? Magától teljesen kikészült...

PSZICHIÁTER: Én jót tettem vele, most rendben van és tanul. De nem gondoltam, hogy te is ilyen hamar idekerülsz... Itt vagyok, hallgatlak, tessék.

EGYETEMISTA LÁNY: Hülyének néz? Nem beszélgetni jöttem. Egyedül Pepe tudott meghallgatni engem. Azt hiszi, tudja helyettesíteni?

PSZICHIÁTER: Én profi vagyok. És neked szükséged van egy barátira...

EGYETEMISTA LÁNY: Nagyon sok barátom van, köszönöm. Csak sajnos, mind profik.

PSZICHIÁTER: Találj magadnak egy rendes fiút, kislány – valakit, akivel megoszod az életed. Legyél szerelmes, szexelj. Akkor majd teljesnek látod az életet.

EGYETEMISTA LÁNY: Mint a magáé? Szex, szex, szex. Meglestem magát.

PSZICHIÁTER: Igen, és mit tudtál meg?

EGYETEMISTA LÁNY: Hát, hogy például van egy 03 PSI rendszámú kék lakcipős terepjárója. Innen következtettem, hogy minimum három gyerek. De nem házas. Szereti a begóniákat. Bizonyára érzelmi fogyatékkal él. Naponta kétszer öntözi meg őket a nagy mellű bejárónője. Azt hiszem, nagyon szereti a virágokat.

PSZICHIÁTER: A páciensem, hozzátartozik a terápiás kezeléséhez.

EGYETEMISTA LÁNY: Ebből arra lehet következtetni, hogy az anyja nem szerette. Azt is tudom, hogy hetente egyszer bevásárol a szupermarketben, pénteken, rendelés után. Doktor úr, maga gyűlöli az apját?

PSZICHIÁTER: Van egy másik páciens hölgy, aki...

EGYETEMISTA LÁNY: Maga ért a nőkhöz, doktor úr. A neurós asszisztensnővel mindig közösen gárdázik, hogy jókat tudjanak kúrni. Nehéz gyerekkora volt, ugye?

PSZICHIÁTER: És mi van ebben rossz? A szex terápiás hatású. A szex a legjobb nyugtató. Erősíti az immunrendszert, bebetonozza a házasságokat.

EGYETEMISTA LÁNY: Igen? Nem is vettem észre.

PSZICHIÁTER: A szex a legjobb gyógyszer.

EGYETEMISTA LÁNY: Kevésbé furdal a lelkiismeret? Elúzi a félelmeidet? Megtanít felejteni?

PSZICHIÁTER: *(Elkezdi levetkőztetni a lányt, mint egy gyereket. Lehúzza a zoknikat, a lány pedig hagyja, szófogadó, mint aki az orvosnál van.)* A szex endorfinokat termel, jót tesz az agynak, a májnak, a szívnek, a gerincnek, a hasnyálmirigynek és a tüdőnek. Visszaszorítja a depressziót, szép álmokat generál, mély, pihentető alvást, egészséges reflexeket, nem érzed az éhséget, nem vagy szomjas, tökéletes fogyókúra. A szex karriert épít, szerződéseket ír alá, háborúkat idéz, politizál, világirodalmat ír. A szex azt jelenti, kommunikáció. A szex értelmű ad az életednek.

Úgy teszünk, mintha reggel felébrednénk,
 úgy teszünk, mintha meginnánk a kávékat,
 úgy teszünk, mintha munkába mennénk,
 és közben
 a sok ruha alatt
 meztelenek vagyunk,
 utcákon kóválygó állathorda,
 vendéglőben eszünk,
 kávézóban, klubokban szédülnék,
 luxusautókban,
 és csak egyvalamire gondolunk.
 Úgy teszünk, mintha megszületnénk,
 úgy teszünk, mintha megházasodnánk,
 úgy teszünk, mintha meghalnánk,
 és ez mind-mind csak
 egy dolgot jelent.
 Agyunk egy hatalmas szexorgánus.
 Minden mást csak
 szimulálunk.

Az Egyetemista lány belső monológja

A fényben minden látszik:
 a kis ráncok az arcán,
 ahogy erőlködik,
 mint egy kis képernyőn
 a tévében,
 fehér-feketében.
 Látszik rajta az igyekezet.
 Koncentrál,
 izzadságcseppek csorognak rajta,
 folyik a nyála,
 látszik az orrszórása.
 És nevetnem kell –
 elfelejtett valami kurvára fontosat,
 doktor úr:
 a szexnél semmi sem viccesebb.
 A férfi nemi szervnél.

PSZICHIÁTER: ...rosszul vagy?

EGYETEMISTA LÁNY: Nem, csak érzem, hogy megfulladok. Egy kis pánikroham... levegőt...

PSZICHIÁTER: Menj el az ablaktól!

EGYETEMISTA LÁNY: Igyekszem majd szépen elájulni, valahol egy kicsit messzebb, hogy ne állítsam le a forgalmat: csúcsgorgalom van. Majd gyorsan felmosnak, az aszfalt meleg és puha.

PSZICHIÁTER: Kisasszony, tessék leszállni az ablakból!

EGYETEMISTA LÁNY: Mondja meg Pepének, hogy szeretem.

PSZICHIÁTER: Kérlek, legalább a pólódat vedd fel...

EGYETEMISTA LÁNY: Ennek semmi köze a szexhez. De azért vigyázzon, hogy higgyék is el magának. Megmondja neki?

PSZICHIÁTER: Kérlek, ne tedd ezt velem...

EGYETEMISTA LÁNY: Doktor úr...

PSZICHIÁTER: Nem... igen. Persze, hogy megmondom.

EGYETEMISTA LÁNY: És semmi nyálás duma. Nem kell virág meg ilyen szarságok. Csak táncoljon át nekem egy éjszakát a *Bakelit Taxiban*, ezt kérem Pepétől.

PSZICHIÁTER: Kérlek... legalább a farmeredet vedd fel! Kérlek, ne tedd ezt... miért... nagyon sajnálom!

EGYETEMISTA LÁNY: Igen, meg fogja mondani neki.

PSZICHIÁTER: Nagyon sajnálom!

EGYETEMISTA LÁNY: És most hunyja be a szemét. Egyedül akarok lenni, amíg elszámolok tízig.

PSZICHIÁTER: Nagyon sajnálom!

EGYETEMISTA LÁNY: Egy, kettő, három – ne csaljon... – öt, hat, hét – ne jöjjön közelebb... csukja be... – nyolc, kilenc... kilenc és fél... kilenc és háromnegyed...

PSZICHIÁTER: Nagyon sajnálom!

EGYETEMISTA LÁNY: Most nyissa ki. Tíz! Milyen béna arcot vág!

4. ELŐLEPTETÉS

Szereplők: PSZICHIÁTER, FŐNÖKNŐ a szupermarketben

A szupermarketben. Vásárlók, jellegzetes hangok, a háttérben idegesítő drum&base. A Főnőknő üvegfalú irodája. A képernyőkön látni az egész üzletet, középen pedig egy hangosbevendő mikrofon.

FŐNÖKNŐ: Üzletünkben ma szabadidős promóciókat talál a kerti részlegen. Háztartási és kertészeti szakembereink ajánlásával ma a fűnyíró ollók darabja 15 lej 20 bani, bokorvágó ollók egy készletben 50 lejért, virágföld tízkilós kiszerezésben...

A Pszichiáter még fehér köpenyben van, benéz az ablakon, majd benyit az irodába.

PSZICHIÁTER: ...Szia... én vagyok...

FŐNÖKNŐ: Oh... szia... 8 lej 60 bani... kilója... és...

PSZICHIÁTER: Látom, elfoglalt vagy... nem akarok zavarni...

FŐNÖKNŐ: *(a mikrofonba)* A szépsége fontos az ön számára? Látogassa meg kozmetikai részlegünket: lifting arckrém és frissítő hatású testápoló az infinity jeunesse-től... *(a Pszichiáternek)* Mit keresel itt ebben az órában?

PSZICHIÁTER: Nem tudom... taxiba ültem. Nem emlékszem pontosan. Kijöttem a rendelőből – lent tömeg volt, gőzöm nincs, mit bámultak. És egy idióta pasas egy idióta taxival.

FŐNÖKNŐ: *(a mikrofonba)* Napi ajánlatunk: A növények varázsa testápoló vaníliaaromával, erdei-gyümölcs- és kókuszdió-kivonattal, csupán 10 lej 50 baniért.

PSZICHIÁTER: Ott állt és azt kérdezte tőlem: Megismer engem?

FŐNÖKNŐ: *(a mikrofonba)* Üzletünkben a legjobb minőség a legalacsonyabb áron.

PSZICHIÁTER: Azt mondja, üljön be, elviszem valahova. És beültem, nem kérdezett semmit, csak egyszerűen idehozott. Letett a bejárat előtt, nem engedte, hogy kifizessem a fuvar. Az ő lelkéért, mondta. Vásároljon be. Nem hiszem, hogy kivan a négy kereké.

FŐNÖKNŐ: *(a mikrofonba)* Ha valahol olcsóbban kapja meg ugyanazt a terméket, mi visszafizetjük önnek a tízszeres árát. *(a Pszichiáternek)* Most nem tudok beszélni. Tegnap este vártalak. Meg akartalak lepni egy vacsorával... gondoltam, utána elmegyünk valahová csak mi ketten, táncolunk majd egy klubban. Miért nem akarsz velem kimenni valahova?

PSZICHIÁTER: Sok a dolgom, tudod. Pácienseim voltak...

FŐNÖKNŐ: *(nem mer igazán dühös lenni)* Mindig van egy jó kifogás. Most mi volt a baj? Betörték a házaiba, ellopták az autódát, kigyúlt a rendelő, lemondott a kormány...?

PSZICHIÁTER: Nem. Beszélni akarok. Engedd meg, hogy mondjak nekik valamit. Lehet, hogy nekem is fáj valami.

FŐNÖKNŐ: Mi fájhat neked, Mircea?

PSZICHIÁTER: Valami. Tudni akard? Elmondom. Megengeded? Csak öt percet.

FŐNÖKNŐ: Már százszor átbeszéltük ezt. Ilyenkor nem lehet, tudod jól. Mondd el nekem. A barát-
nőd vagyok, nem?

PSZICHIÁTER: Meg... meg... MMMMeg *(ideges)* MMMMeg... egy páciensem. Megh. Meghhh. Nem megy. A mikrofonba akarom mondani, kérek, engedd meg, hogy beszéljek nekik egy kicsit, kérek.

FŐNÖKNŐ: *(az egyik képernyőt figyeli)* Kérek a hármasszához egy alkalmazottat a háztartási részlegről. Egy alkalmazottat a háztartási részlegről a hármasszához...

PSZICHIÁTER: ...rám figyelsz?

FŐNÖKNŐ: Figyelek, nem?

PSZICHIÁTER: Muszáj elmondanom... El...Meghhh... egy. Kérek, kérek...

FŐNÖKNŐ: Miért jössz mindig napközben? Gyere te is záráskor... miután elmennek a vásárlók... akkor beszélhetsz. Mindig hagytalak, nem? És tudunk egy kicsit meg-meg-elni is.

PSZICHIÁTER: Én nem... akarom mondani: meghhh. Meghhh.

FŐNÖKNŐ: *(a képernyőt figyeli)* ...én is meg-meg. Tudod, hogy meg-meg én is. Mióta megláttalak, csak meg-meg! Mindjárt befejezem és mehetünk meg-meg, jó? Mindjárt. Legyen egy kis türelmed, tudom, hogy türelmetlen vagy, de ha meg-meg-elni akarsz, akkor kell várnod egy kicsit... beszélni pedig csak záróra után lehet, ahogy szoktuk, jó? *(a mikrofonba)* Kérek a hetes kasszához egy alkalmazottat a fagyasztottak részlegről. Egy alkalmazottat a fagyasz-
tottról a hetes kasszához.

PSZICHIÁTER: Ne kiabálj... ne beszélj ilyen hangosan...

FŐNÖKNŐ: Mi van? Rosszul vagy?... te nem meg-meg-elni jöttél. Mircea, nézz csak rám. Mircea! Te megcsalsz? Ezért jöttél, ugye? Szakítani akarsz, ezért jöttél, ugye? Erről akarsz beszélni?

PSZICHIÁTER: Nem, nem tudnák meg... NEM.

FŐNÖKNŐ: Te nekem nem tudsz hazudni, érted?

PSZICHIÁTER: *(muszáj elmondania)* ...és ő meghhh... megh..ó!

FŐNÖKNŐ: És hogy hívják a kis kurvát, akivel meg?

PSZICHIÁTER: Kicsoda? Mi van?

FŐNÖKNŐ: Akit megbasztál!

PSZICHIÁTER: Senki. Esküszöm, nincs senkim. Azért jöttem. Hozzád jöttem, nem érted? Miért jöttem szerinted?

FŐNÖKNŐ: Nem tudom, Mircea? Miért jöttél?

PSZICHIÁTER: Beszélni... beszélni akarok! BESZÉLNI AKAROK VELÜK! HOGY HALLJON MEG ENGEM IS VALAKI! Akarok beszélni! Beszélni akarok! Én is, én is... *(a mikrofonhoz ugrik)*
Összeverekednek a mikrofonért, közben elmondják monológjaikat.

A Pszichiáter külső monológja

Hölgyeim és uraim,
üzletünk mai különleges ajánlata
nagybaniban és külön darabokban:

FŐNÖKNŐ

Csirkehamburger ötkilós kiszerelesben!

A Pszichiáter külső monológja

Idegösszeroppanás
nagy kiszerelesben,
Könnyüvegcsék rózsaszínben
nők számára,
férfiaknak kékben,
pozitív gondolatok
hatos kiszerelesben,
két doboz árért hármat kap!

FŐNÖKNŐ

Vaníliás fagyti tízliteres kiszerelesben!

A Pszichiáter külső monológja

Kimérős félelem
végtelen garanciaidővel,
Apró kis akadályok
csomagolva
vagy kimérős változatban...

FŐNÖKNŐ

Finomított szesz családi kiszerelesben,
sörök kis hordókban...
szójajoghurtok
eredeti ízesítéssel,
légmentesített csomagolásban
3 lej 50 baniért...

A Pszichiáter külső monológja

Csakis a mi üzletünkben
különleges árajánlattal
várja önöket
az újonnan megnyitott
lefagyasztott érzelmek részlege,
minden színben,
minden változatban,
minden ízesítésben.

FŐNÖKNŐ

Fagyasztott pizzák:
Margherita,
Prosciutto,
Hawaii!

A Pszichiáter külső monológja

Győződjön meg ön is:
kedves kiszolgálóink
mintapróbán

megmutatják önöknek
 az alázatot,
 az együttérzést,
 a dühöt,
 a melankóliát,
 a pánikot,
 a szorongást.

FŐNÖKNŐ

Kettőt fizet, hármat kap!

A Pszichiáter külső monológja

Paranoiakivonat,
 füstölt üldözési mánia
 szeletelve.
 Felhívjuk szíves figyelmüket,
 hogy a boldogságrészleg
 ma zárva van.
 Elnézést kérünk,
 de boldogságtermékeinket
 a minisztérium nem hagyta jóvá.

Kimerültek, egymásra néznek. A Pszichiáter boldog.

FŐNÖKNŐ: Mit csináltál te velem, Mircea? Hogy tehetted?

PSZICHIÁTER: (*boldog*) Mit csináltam?

FŐNÖKNŐ: Mindenki hallotta!

PSZICHIÁTER: Ezek! Kedvesem, nyisd ki a szemed! Ezek nem hallanak semmit. Nem látnak semmit. Nem látod, hogy mindenki bolond? Nézd meg azt a lila hajú nőt – szerinted normális? Magában beszél. Összead, kivon, számol. A másik három teli székér hamburgert és szénsavas üdítőitalt húz maga után – ez normális?

FŐNÖKNŐ: Jól vagy?

PSZICHIÁTER: Vagy az a férfi, aki három telefonon beszél egyszerre – az normális? És azok az agyonsminkelt kamaszlányok, normálisak? Az a terhes nő, aki instant zabpelyhet zabál, az normális?

FŐNÖKNŐ: Mircea, te rosszul vagy.

PSZICHIÁTER: Az a fiú a svéd dobozocskákkal, az normális? És az a házaspár, akik egész életüket a mosógép mellett fogják tölteni, meg a húsdaráló mellett, meg a mikró mellett, meg a plazmatévé előtt – azok normálisak?

FŐNÖKNŐ: Mircea, Mircea... mit csinálsz?

PSZICHIÁTER: Az a csaj, aki három doboz whiskyt vásárol és tamponokat lop, az normális? És az a gyerek, aki eperízű tejet kér, ő normális? És az az öreg, aki eperízű óvszereket vásárol, az normális? A te igazgatódnak három autója van – normális?

FŐNÖKNŐ: Két alkalmazottat az őrző-védő szolgálattól kérek sürgősen az irodámba!

PSZICHIÁTER: Mit csinálsz, hívod a fiúkat? Ismerem őket, az egyik Sertralint szed, a másik Stilnoxot. Én írtam fel nekik. A főnökük pedig Risperdint szed. A felesége Prozacot. A szimpi kasszák csajok Carbamazepint szednek. A parkolós fiók meg Rivotril. Te Xanaxot és Coaxilt...

FŐNÖKNŐ: Két alkalmazottat az őrző-védő szolgálattól kérek sürgősen a felvigyázó irodába! Sürgősen kérek két őrző-védőt a felvigyázó irodába! Sürgős! Sürgős!

PSZICHIÁTER: Alkoholmentes sör, laktózmentes tej, gluténmentes kenyér, koleszterinmentes szálmami, cukormentes cukor – szerinted normális ilyesmiket fogyasztani? Normális dolog nők nélkül baszni, vagy élet nélkül élni? Gyógyszerekkel kelsz, gyógyszerekkel fekszel, gyógyszer-

rekkel étkezel, gyógyszerekkel koncentrálsz, gyógyszerekkel lazítasz, gyógyszerekkel szeretsz – ez normális, normális?

A Főnöknő arca egy akvárium haléhoz hasonlít. Egyre kétségbeesettebben beszél a mikrofonba. Elnémul. A Pszichiáter örömeiben táncol.

5. TUDOD-E, KI VAGYOK?

Szereplők: FŐNÖKNŐ a szupermarketben, FŐÜGYÉSZ

A Napfelkelte negyedben – ez egy új lakótelep, bungalókkal, amerikai stílusban. Még sötét van, de már lassan pirkad. A Főnöknő az ágyon alszik, a széles ablakú nappaliban. Mellette gyertyafényes ünnepi vacsora. Bejön a Főügyész, belebotlik a terítésbe.

FŐÜGYÉSZ: Az atyaságos kutyaúrstenit... itt mindig sötét van! Kint is, bent is... majdnem kitörtem a nyakamat – a kurva anyját... a polgármesteri hivatalnak, az elektrikának, és a kurva anyámat nekem is, hogy mi a fasznak költöttem el a tömbházból! Ott legalább volt aszfalt! Te mit csinálsz, hogyhogy itt alszol?

FŐNÖKNŐ: Vártalak...

FŐÜGYÉSZ: Köszí. Mi ütött beléd?

FŐNÖKNŐ: Ünnepi vacsorát készítettem. Finom borral. Hogy igyál te is egy pohár finom bort...

FŐÜGYÉSZ: Kapcsold már fel azt a kurva villanyt!

FŐNÖKNŐ: De hát miért? Olyan szép így... mindjárt felkel a nap. Nem ezért tettünk kelet felé néző ablakokat?

FŐÜGYÉSZ: Kapcsold fel a villanyt, nézz egy kicsit rám... megismeresz?

FŐNÖKNŐ: Persze, kedvesem, nem kell ehhez lámpa! Mi ez a hülyeség? Gyere, vacsorázzunk...

FŐÜGYÉSZ: Hajnali négy óra van. Nehéz napom volt.

FŐNÖKNŐ: Gondoltam... engedjük ki a gőzt.

FŐÜGYÉSZ: Én nagyon jól vagyok, köszí. Mondani akarsz valamit?

FŐNÖKNŐ: Igen. Rájöttem, hogy ez nem az az élet, amire vágytam.

FŐÜGYÉSZ: Tessék? Próbálj konkrétan fogalmazni. *(Whiskyt tölt magának.)* Hol az a kurva jég? Mindig máshova teszed...

FŐNÖKNŐ: Vagyis – azt akarom mondani, hogy nem ezt akarom. Ami most van. Nem így képzeltem az életemet. Nem akarok minden nap munkába menni, nem akarok minden nap hazajönni és egyedül vacsorázni, nem akarok egyedül aludni. Veled egy ágyban, de mégis egyedül. Hogy csak akkor jöjjenek rá, hogy mellettem fekszel, amikor hallom a borzalmas horkolásod. Nem akarok magamhoz nyúlni és azt képzelni, hogy élek, miközben... Szeretném, ha előlről kezdenénk...

FŐÜGYÉSZ: A világon semmi pénzért nem kezdeném újra!

FŐNÖKNŐ: De hát élni akarok, érted? Akkor inkább elválok. Egy esélyt akarok – miért, nem érdelek meg egy esélyt?

FŐÜGYÉSZ: De, de. Nyugodj meg, drágám... kibogozzuk majd valahogy. Elmegyünk nyáron Görögországba... vagy Párizsba, ez még jobb! Második nászút, akarod? Ígérem, hogy jobban fogod érezni magad. Túl sok tévét nézel... az este is nézted?

FŐNÖKNŐ: *(sírva)* Igen.

FŐÜGYÉSZ: És... tetszett? Jó voltam, ugye? Lehet, hogy jövő héten is behívnak, mert összehaverkodtam ott a stábbal.

FŐNÖKNŐ: *(magához tér, kritikus, pragmatikus)* Hát... igen. Csakhogy folyton félbeszakítottak a hírekkel. És nem igazán értettem, mi ez a felhajtás a dílis csaj körül, aki leszökött az emeletről...? Egész nap csak ő volt a tévében! Ezek a sajtósok – nagyon túloznak! Hogy az orvos dobta volna ki... komolyan! Ez teljesen abszurd! Az, szegény, teljesen másvilágon volt...

a szívem szakadt meg, mikor bilincsekben láttam, mint Jézus Krisztus... Oda kellett volna mondjal nekik párat... neked van orrod, kiszagolod a bűnösöket, végül is ez a szakmád...

FŐÜGYÉSZ: ...mi van, te kioktatsz engem? Te tudod, kinek a lányáról van szó? Ne szólj bele olyan dolgokba, amit nem értesz!

FŐNÖKNŐ: Én... nem... *(szűnet)* És utána mit csináltál? Mert vacso... vártalak.

FŐÜGYÉSZ: Figyelj ide: kijövök a tévétől, taxiba ülök az ügyészségig, hogy elvegyem az autót – hogy hazajöjjenek, amikor felhív a csajszi apja a nyomozással kapcsolatban. Hogy ilyünk valamit. Csak mi ketten – inkognitóban.

FŐNÖKNŐ: Te – inkognitóban? Neeee! Az apjával...! És hova mentetek?

FŐÜGYÉSZ: Hát, a sofőrnek is járt a szája, kommentált, hogy így meg úgy. Pont, mint te, hogy a doki ártatlan... tök amatőr. Úgyhogy, mondom neki, jártas fickónak nézel ki, nem tudsz egy csendesebb helyet, egy üzleti megbeszéléshez – s mondja a fickó, hogy dehogynem, elviszem egy előkelő klubba, jó a zene... Nem akartam sokat maradni, úgyhogy mondtam neki, várjon meg. Ötven eurót ígértem neki, ha éjfélig vár.

FŐNÖKNŐ: Ötveeen? És odaadtad neki?

FŐÜGYÉSZ: Fasztl! Két órát vártam, amíg megjött az emberem, és alighogy belép... ott terem Bakelit Roberta, és ahogy meglátja, elkezd ordibálni meg visítózni... hangosan veszekednek, úgy tűnik, a nő ismerte a lányát... mindegy, nem érdekes.

FŐNÖKNŐ: Hogyhogy nem érdekes? Mi köze volt Robertának a lányhoz?

FŐÜGYÉSZ: Ha mondom, hogy nem érdekes! Na szóval, amikor lejárt a cirkusz, menni akarok – már éjjel kettő volt. És a taxis azt mondja nekem, hogy éjfélig 50 euró volt, most már 100.

FŐNÖKNŐ: 100...?! És mit csináltál? Odaadtad neki?

FŐÜGYÉSZ: Az anyját adtam oda neki, azt! Fogtam magam szépen és elsétáltam az ügyészség parkolójáig, mert nem volt messze, beültem az autóba és hazaindultam.

FŐNÖKNŐ: És...?

FŐÜGYÉSZ: És a fickó tök idegesen, utánam.

FŐNÖKNŐ: És...?

FŐÜGYÉSZ: És megelőz. De én, ahogy hagyom! Megelőzöm, aztán ő engem, és megint én. Aztán megint megelőz. Elkezdek dudálni. Ő meg nem hagyja magát. Gyorsít. És én – utána, hogy érjem utol!

FŐNÖKNŐ: És... és?

FŐÜGYÉSZ: És utolérem, és akkor beletapos és 160-nal megy, és elhúz mellettem az őrült. És nem tudtam utolérni.

FŐNÖKNŐ: Oh... és?

FŐÜGYÉSZ: Tudod, hol van az az útkereszteződés, a Mallnál, ahol a rendőrök állnak?

FŐNÖKNŐ: Igen. Mert?

FŐÜGYÉSZ: Megállítottak.

FŐNÖKNŐ: Téged?

FŐÜGYÉSZ: Képzeld. Nem ismertek meg. Hülyék.

FŐNÖKNŐ: Megmutattad az igazolványodat?

FŐÜGYÉSZ: Te hülye vagy? Hogy címlapon szerepeljek gyorshajtásért?

FŐNÖKNŐ: Milyen disznók! Megbüntettek?

FŐÜGYÉSZ: Rosszabb, elvették a jogsimat. És megfújattak... fiatal srácok voltak, elszálltak. Jegyzőkönyvet írtak... nem is akartak szóba állni velem.

FŐNÖKNŐ: És bevitték a rendőrségre? Téged?

FŐÜGYÉSZ: Képzeld el...

FŐNÖKNŐ: Inkább adtál volna a taxisnak 100 eurót...

FŐÜGYÉSZ: Hát mondd meg... hogy ne ismerjenek fel? Annyiszor láttak a tévében! Tudd meg, ezek nem nézik a Lege färrä de lege-t! Kapcsold csak fel a villanyt és nézz rám egy kicsit!

FŐNÖKNŐ: Hagyjad, nem szükséges. Tudom, hogy nézel ki.

FŐÜGYÉSZ: Hasonlítok a tévés magamhoz?

FŐNÖKNŐ: Jó pasi vagy. Nem egy Keanu Reeves, nem vagy mai csirke...

FŐÜGYÉSZ: Te se vagy Cher, ma chere... ne haragudj na, nem ezt akartam mondani... kiscicám, gyere, ne veszekedjünk... el kell vigyelek egyszer oda, a klubba... nem rossz hely, tudd meg, egyáltalán nem rossz...

FŐNÖKNŐ: Igen, menjünk mi is ki kettesben, mint régen... ki gondolta volna, hogy ennyi ideig együtt leszünk? Szegény egyetemista csóró voltál...

FŐÜGYÉSZ: ...te meg kedves kis elárusító az egyetemi kampusz ábécéjében. Minden-Lili, így hívtak, mert rögtön ugrottál és mindent megcsináltál... jó kislány voltál... mintha csak tegnap lett volna. Volt egy... fehér... ruhácskád... látszott a kis hasad a köpeny alatt... emlékszel? Aztán a kis has elment messzire, messzire... és mindenki ezt beszélte az utcasarkon... milyen gonosz ez a világ!

FŐNÖKNŐ: ...milyen gonosz ez a világ!

FŐÜGYÉSZ: *(fáradt, részeg, leül)* ... milyen gonosz... ez aaaaahhh... milyen napom volt... gyere... üljünk le ide egy kicsit... menjél csak, mindjárt jövök én is... készülődj csak... mindjárt jövök... egy kicsit még üljünk itt... aaaahhhhh... hogy ne ismerjen fel egyik sem... borzalmas... hova jutott a világ...

Elszlik az asztalon, a terítőken. A nő enni kezd. Fokozatosan a jelenet a romantikusból ridegbe vált át. Az ablakon beszűremlik a hajnali fény, látszani kezdenek az olcsó alpaka gyertyatartók, a kiszáradt étel, műanyag kaja a gyorsétkezdéből. De ő exponenciálisan eszik.

A Főnöknő magányos monológja

Holnaptól új életet kezdek.
Régóta nem éreztem ilyen jól magam!
Egy hét alatt kb. hat kilót tudok fogyni –
már leadtam húszat,
de ilyen ritmusban
két hónap alatt
felveszem az érettségi ruhámat.
Konditerembe járok majd.
És az edzőm – barna hajú,
magas, szikrázó szemekkel
rám néz, hosszan,
hosszan, hosszan...
és három nap után azt mondja,
Kedves *kisasszony*,
és úgy néz rám, férfiasan...
pedig csak harminc körül van...
harmincöt alatt, mindenképp...
és olyan jól néz ki,
olyan...
túl érett a korához képest –
hasonlít Keanu Reeveshez
amikor Diane Keatonnal
abban a filmben...
Ha csak rám néz, lemegy rólam egy deka.
Adok neki még egy hónapot,
aztán elhívom vacsorázni.

A hasamról kell még egy kicsit leadnom,
 a többit elrendezem:
 egy kis lenge alsónemű,
 sejtelmes világítás, whisky...
 Segít az önbizalom-növelésben,
 érzem, hogy megint lejött rólam 3 deka.
 óh, igen,
 igen.

Az ablakon beköszönt a reggel.

6. INTERJÚ

Szereplők: FŐÜGYÉSZ, ÚJSÁGÍRÓNŐ

Ugyanaznap, a Főügyész irodájában, a Főügyész az íróasztalon alszik.

FŐÜGYÉSZ: Milyen büntetés?! Nem fizetek ki semmiféle büntetést... felmondás?! Milyen felmondás?

Bejön az Újságíró. Egy ideig nézi, amint a Főügyész álmában beszél.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Ügyész úr...

FŐÜGYÉSZ: Nem adok be semmiféle felmondást! (*Felébred.*) Fő. Ügyész! Az állásinterjúért a folyosón várjál. Hogy jöttél be ide?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Nem volt kint senki.

FŐÜGYÉSZ: Az interjú egy óra múlva kezdődik. Menjél, igyál meg egy kávé addig, bogaram, jó?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Milyen interjú?

FŐÜGYÉSZ: A titkárnői állásért, édesem. Ez lenne az első munkahelyed?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Titkárnő? Nem emlékszik rám? Tegnap... a műsorban...! Együtt voltunk az öngyilkos lányról szóló műsorban! Az újságtól vagyok, elsőnek értem a tett helyszínére... na, nem emlékszik?

FŐÜGYÉSZ: Ó! Persze, igen... mit parancsol?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Adjon egy hiteles infót a holnapi lapszámba. Valami igazat. Nem ezt a pszichológus blódséget.

FŐÜGYÉSZ: A nyomozás folyamatban van. Nem nyilatkozhatok a sajtónak...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Ezt mondja csak szépen a tévének ügyész úr...

FŐÜGYÉSZ: Fő. Ügyész.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Mindegy... Amint látja, személyesen kerestem fel önt. Nem hívtam telefonon, nincsenek tanuk...

FŐÜGYÉSZ: Miért akarja mindenáron kavarni a szart? Nincs elég bajuk így is azoknak az embereknek?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Azt hallottam, hogy nem volt jóban az apjával... meg hogy a bátyját külföldre küldte az apja, hogy ne rombolja le a hírnevét. Igaz, hogy a csaj kemény narkós volt? És miért nem beszél senki a fiúról?

FŐÜGYÉSZ: Mert nincs amit beszélni. Nincs semmilyen sztori, hiába akarnak a szarból aranyat csinálni. Olyan család, mint bármelyik másik, teljesen szokványos. Két gyerek, küszködnek az élet gondjaival. De a baj nem válogat: egy örült orvos megerőszkolja és ledobja az emeletről a lányukat...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: És ha cserébe adnék valamit magának...?

FŐÜGYÉSZ: Meg akar vesztegetni? Menjen csak szépen ki azon az ajtón...!

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Jaj, nem akarom. Ne haragudjon, csak úgy kiszaladt a számon – elfelejtettem, hogy kívül állok szemben... remélem, nem haragszik rám.

FŐÜGYÉSZ: Nem mondom... maga még fiatal, meg tudom érteni. De túlságosan idealizálja az igazságot – és vannak dolgok, amikkel nem szabad viccelődni, kisasszony...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Igen, láttam az este. Milyen szépen fogalmazott, mikor azt mondta, „ezek a dolgok értelmet adnak az életünknek”. A feleséged mellett ébredni, elvinni a gyerekeket az iskolába, kint flekkenezni a hétvégi ház gyümölcsösében. Unokázni, nyugdíjba menni és tudni, hogy nem éltél hiába.

FŐÜGYÉSZ: Igen, igen, pontosan.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Hazavinni a protokoll ásványvizet, luxuséttermekből kilopni a kiskanalakat, svájci bankban számlát nyitni és nem vallani be, pornót nézni a munkahelyen.

FŐÜGYÉSZ: Mi van... micsoda... Megvádol valamivel? Tudja, hogy rágalmozási perrel játszadozik?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Nem, csak feltételezgettem. Ezek szerint... nem igaz?

FŐÜGYÉSZ: Nem.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: A főnököm ki fog rúgni. Pedig most kezdek végre belejönni a komoly dolgokba...

FŐÜGYÉSZ: Nem féltetek, feltalálsz te magad! Bátor vagy, okos... nézd, ha kirúgnak, én felveszlek, jó?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Titkárnőnek?!

FŐÜGYÉSZ: Jobban fizetünk, és legalább lenne valakim, aki tud bánni a sajtóval. És ne mondjad többet, hogy Ügyész úr.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Fő. Ügyész.

FŐÜGYÉSZ: Ej, hívj csak... Nelunak.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Hát... tulajdonképpen... nem is tudom, mit kell majd csinálnom? Kávét hozni és kapcsolni a telefonhívásokat?

FŐÜGYÉSZ: Legyen komoly, kisasszony! Itt van kávéautomata és telefonközpont is! Egy titkárnő ennél jóval többet kell tudjon – mesterséget! Nyitva legyen a füle, de ne mondjon semmit. Nyitva legyen a szeme, de tudjon szemet hunyni, ha kell.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Legyen hűséges, szórakoztató, diszkrét, bájos – és egyetlen prioritása legyen: a főnöke. Értékelje és védje meg a napi kellemetlenségektől – mint egy hűséges kis szuka.

FŐÜGYÉSZ: A főnök pedig – előlépteti.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Mindig asszisztensének nevezi, soha nem titkárnőnek. Elhívja vacsorára, ha mindketten munkaidőn túl dolgoznak. Mindig hazakíséri, ha szükséges, és ott marad éjszakára is, ha szükséges. Fizetett delegációkra viszi magával – úgy vigyáz rá, mint saját lányára.

FŐÜGYÉSZ: Nem, mint a hűgára.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Mint a legjobb barátnőjére. Lelki társára.

FŐÜGYÉSZ: És testi társára. Hűséges, szelíd, kedves, jó a humorérzéke, tiszteli a főnökét, felnéz rá...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: ...a jó tulajdonságaiért, a még mindig vonzó férfi testéért, határozottságáért és kiváló jelleméért...

FŐÜGYÉSZ: Minden igazi férfinak szüksége van egy titkárnőre!

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Nelu... kérdezhetek valamit?

FŐÜGYÉSZ: Mondjad, cica.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Ki az a Roberta?

FŐÜGYÉSZ: Ti sosem adjátok fel.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Hát ennyit csak elmondhatsz... csak egy egyszerű kérdés, nem? Mi van? Senki nincs itt rajtunk kívül...

FŐÜGYÉSZ: Sajnálom, kisasszony, az állásinterjú nem sikerült.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Mi van?! Rosszul vagyok.

FŐÜGYÉSZ: Igen, bizonyára szükséged van egy pohár vízre. De sajnós a protokoll vizünk elfogyott. A folyóson van egy üdítőautomata. Csak lassan... vegyél mély levegőt, szedd össze magad! Ha kimentél, szólj a következő hölgynek, hogy bejöhet!

7. A MŰVÉSZETÉRT SZENVEDNI KELL

Szereplők: ÚJSÁGÍRÓNŐ, FOTÓS

Bakelit Taxi, retró a maximumon. Ehhez illő zene. A hely nagyon menő. Valahol a Taxi és a némafilm között, ízlésesen. A Fotós – metroszexuális, egy asztalnál cigizik, Jack Danielst iszik. Bejön az Újságíró.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Szia. Helyszínt váltottál, vagy ezt a Robertát kúrod, vagy hogyishívják? Egész nap kerestelek.

FOTÓS: Tudom, teletömted a hangpostámat. Mit vagy úgy oda...?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Hát ígértél valami képeket... tudod, azokat. Cristinával. A halottasházból. Add ide gyorsan, mert nincs időm, mindjárt lapzárta.

FOTÓS: Pont ez az.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Micsoda?

FOTÓS: Nem adhatom oda.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Hogy a fenébe nem? Menj a francba, Tavi! Többet kérsz érte?

FOTÓS: Andrei. És nem adhatom oda, ennyi. Tudom, hogy megígértem, de a dolgok megváltoztak.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Miért?

FOTÓS: Gondolkodtam... és az életben sokkal, de sokkal erősebbnek tűnt. Az agyamra ment néha vele. Elvárásai voltak, álmai, összevissza beszélt... nem tudtam, hogy szabaduljak meg tőle. Engem az apja érdekelt, ő meg folyton rajtam lógott. Azt hiszem, a rögeszméje voltam. Mikor meghalt...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Felsőhajtottál. Furdal a lelkiismeret, vagy mi a baj?

FOTÓS: Rájöttem, hogy milyen szép. Azzal a csúnya koponyasérüléssel együtt, csendesség és tisztaság volt benne – a nyakvonal mentén, a mellék domborulatánál, le a sarkáig. Tökéletes volt. A fanszörzete is úgy nézett ki, mint egy gyerekrajz: tökéletes kis háromszög a törekeny combok között. Olyan volt...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Te beleszerettél.

FOTÓS: Dehogy! Csak pont ezek a fotók kellenek még a kiállításomhoz. Úgyhogy nem adhatom oda, most már érted.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Csak egyetlen egyet.

FOTÓS: Nem lehet.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Ok, ötszáz – ennél többet nem adok. Gyere, na, tudom, hogy cigire sincs pénzed...

FOTÓS: Ötezerért sem. A művészetért meg kell szenvedni!

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Euró.

FOTÓS: Biztos vagyok benne, hogy találsz valami jó kis sztorit...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Ne hülyéskedj, mert ez fáj! Akkor... hagyjuk... ismerek egy fickót a Dimineața-tól, nyomozó fotós, mint te, az majd elintézi nekem. (Szünet. *Hiábavaló próbálkozás.*) Figyu, Tavi, legyél már jó fiú... be tudnék robbanni ezzel a sztorival... most van rá helyzet. Címlapra kerülök. Bekerülök a nagyok közé, te... ne baszd el nekem.

FOTÓS: Nem tudom, érted! És ha még egyszer letavazol, úgy itt hagylak, hogy soha az életben nem látsz tőlem több fotót! Apropó, ki ez a Tavi kandúr, vagy ki?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Csak vicceltem... (*átmegy cicába*)... csak egyetlen egyet, kérek. Mert olyan jó fiú vagy.

FOTÓS: Nem vagyok jó fiú. Miért, úgy nézek ki?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: (*hódítani akar*) Jó fiú vagy... az vagy... tudom én, hogy az vagy, jól tudom...

FOTÓS: Mit csinálsz? Fana, te nem vagy normális – itt akarod?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Igazad van – gyere, kísérek ki a vécébe...

FOTÓS: A vécé itt van a hátam mögött, az az ajtó!

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Annál jobb...

FOTÓS: És ha benyit valaki?

ÚJSÁGÍRÓNÓ: Félsz?

FOTÓS: Nem, de én még soha... a végében... még soha nem...

ÚJSÁGÍRÓNÓ: Komolyan?! Egyszer az életben mindenki kúrt már budiban!

FOTÓS: Én – nem!

ÚJSÁGÍRÓNÓ: Látszik, hogy nem lentről kezdted. Akkor gyere velem, és életed legszebb utazásában lesz részed te, Tavi, te!

Bemennek. Valaki kopog az ajtón. Az Újságíró bezárja az ajtót.

A Fotós belső monológja

Ezt kéne lásd,

Man Ray!

Azt hitted, tudod, miből áll egy nő:

szemek,

kezek,

mellek,

fenék,

ujjak,

fülek – és az ajkak,

a háta, mint egy hegedűtok.

De hazudik a lencsevégre kapott

tekintet.

Semmi nem igaz.

Semmi nem az, amit ábrázol.

Ezek nem szemek,

ezek nem kezek,

fenék,

ujjak.

Ez egy bekeretezett világ.

De az igazi világ,

az igazi világ nagyon rövid.

Egy századmásodperc!

Katt!

Az Újságíró belső monológja

Nekem nem fáj semmi,

engem nem érint meg semmi,

objektív vagyok,

pártatlan,

megvesztegethetetlen.

Bárhova bemegyek,

előttem nincsenek titkok.

Mindent tudok!

Mindent látok!

Mindent hallok!

Mindent megcsinálok!

Mindent megírok!

Nincs se anyám, se apám,

nincsenek szeretőim, se barátaim.

Nincs időm!

De néha, esténként, mikor felejteni akarom a napot,
előveszem az igazolványomat, amin a régi fotóm van,
a falusi kislányos,
és eszembe jut, mennyire fáj az a fényképezőgép,
ami először lefotózott.
Az első sajtós fotóm.
Pártatlan, megvesztegethetetlen, független.

A Fotós nekitámaszkodik az ajtónak. Cigarettdát keres. A lány rendbe szedi magát.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: A fenébe – elszakítottad a harisnyámat! Miért nem figyelsz!

FOTÓS: Megtörténik...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Veszel nekem másikat? Tudd meg, sokba fog neked kerülni, olasz harisnya.

FOTÓS: Tényleg... akartam is kérdezni... nem tudnál kölcsönadni...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: ...nincs pénzed... és még te alkudozol velem...!!! Akkor azt adod ide, amin az a
törékeny háromszöges... tudod, azt!

FOTÓS: Jól van, odaadom, mert van még egy csomó – és azok ezerszer jobbak. Az amúgy is
olyan, szokványos...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Milyen disznó vagy!

FOTÓS: Valaki nemrég azt mondta, hogy jófiú vagyok... Van egy cigid?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Le akarok szokni. Szóval – ideadod a régi áron!

FOTÓS: Jól van már... add ide a pénzt...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Háromszáz...

FOTÓS: Ötszáz volt, nem? ... jól van, háromszáz, jól van!

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Lej...

FOTÓS: Oké, lej!!! Add már ide! Tudtad, hogy beadom a derekam, ugye?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Sejtettem... mindenki tudja, hogy nincs pénzed.

Valaki idegesen kopogtat az ajtón.

FOTÓS: Hallod, nem ismétljük ezt meg egy... kevésbé nyilvános helyen?

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Miért ne? De most rohanok – mert be kell érjek a szerkibe, hogy összeállítsam az
anyagot. Gyere be a pénzedért, jó?

FOTÓS: És szerinted miből fizetem ki a fogyasztást? Adjál legalább... egy százast.

Az Újságíró kizárja az ajtót, ki akar menni.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Igyál tartozásra, kicsim, c'est la vie.

FOTÓS: *(nem enged)* Nem hiszem el, hogy el akarod húzni a beled! Nagyon gáz, hogy így akarsz
kifizetni.

ÚJSÁGÍRÓNŐ: Jól van, vicceltem. Tessék egy százast.

FOTÓS: Kösz. Rendes vagy – hallod... de itt csak hetven van...

ÚJSÁGÍRÓNŐ: A harisnyapénzemet adtam oda. És máskor jobban vigyázz!

FOTÓS: Milyen szarság!

ÚJSÁGÍRÓNŐ: A művészetért meg kell szenvedni, te, Tavi, te...

8. CSONTJAINKON A HÚS

Szereplők: FOTÓS, SZÍNÉSZŐ

Egy fotós szalonban. Előkészületek a fotózáshoz.

SZÍNÉSZŐ: ...hogyan találtad meg ezt a helyet? A tied...?

FOTÓS: Az egyik barátomé... majd lesz nekem is egyszer... Milyen filmről van szó? Hogy képen legyek én is.

SZÍNÉSZŐ: Hát, van ez a srác, aki most fejezte be az egyetemet és filmet akar forgatni. Állítólag pénze is van. Lányokat keres... és meglátott, de attól még be kell adnom a fotókat. De miért is ne? Elvégre ez egy komoly dolog... Így jó lesz?

FOTÓS: Kicsit jobbra, oda nézz – igen, nekem balra... kicsit szomorúbban... íígy, nagyon szép! És a forgatókönyv? Jó – a hajadat tedd hátra...

SZÍNÉSZŐ: Hát... még nem adta ide... hallod, meg akartam már rég kérdezni, hogy... te miért ne jössz el az előadásaimra?

FOTÓS: Én?! Olyan nincs, hogy nem jövök. Néha... néha... eljövök.

SZÍNÉSZŐ: A *Sirályt* láttad?

FOTÓS: Azt nem. De voltam azon a vetkőzős, vérfertőzős... *Hotline*, azt hiszem. Hagyd szabadon a válladat... legyél szép... az a tekintet, az, tudod – ezz azz!

SZÍNÉSZŐ: Komolyan? Láttad?! Nagy sikere van...

FOTÓS: Igen, előadás alatt majdnem megfulladtam egy csaj mellett, aki folyton SMS-ezett, és kilátszott a hasa és egy dáma mellett, aki büzlött a Diortól. (Maradj így! Úúúúgy... jó! Erősebben!) Mondd csak, kedves, mi volt az a szarság a vérfertőző fiúval, aki az öccsét erőszakolta és aztán az öccse öngyilkos lett (Ügyes! Nagyon jó!), aztán meg jön az anyjuk és mérget vesz be, amikor meglátja, mi történik... és hazajön munkából az apjuk és kiszökik az ablakon... A valóságban nincs ilyen. (Jó! Most kicserélem a világitást – gyere ide, háttal, fordulj felém egy kicsit... íígy!) Többet aztán nem is mentem színházba.

SZÍNÉSZŐ: Komolyan?! (Így jó lesz?) Pedig megesküdtem volna, hogy tetszett neked. Cristinának tetszett... mondjuk, ő hozzá van szokva az ilyen beszédhez...

FOTÓS: Komolyan? Mikor szokott hozzá?

SZÍNÉSZŐ: Hát, ő orvosin van és – te mit képzelsz, milyen duma folyik ott, amikor gárdáznak? Nem túl sok ez a fény?

FOTÓS: Te... most viccelsz?

SZÍNÉSZŐ: Mit vicceljek? A fényvel?

FOTÓS: Te tényleg... nem tudod? Mosolyogjál, kérlek.

SZÍNÉSZŐ: Mit tudjak...?!

FOTÓS: Hát, Cristina... Kacagjál egy kicsit, nem így, olyan kedvesen...

SZÍNÉSZŐ: Mi van Cristinával?

FOTÓS: Mikor láttad utoljára?

SZÍNÉSZŐ: Két-három napja. Hívtam telefonon, de azt hiszem, lemerült az akkuja. Nem voltam még otthon, próbáim voltak, és egy barátnőmnél aludtam... de miért kérded? Valami baja lett? Még kacagjál?

FOTÓS: Rendben van, abba hagyhatod. Te nem tudod.

SZÍNÉSZŐ: Mit?! Mi van vele... hülye liba, biztos megint bezárkózott az egyik bentlakási szobába – tudod, egyszer ott maradt egy egész hétvégét annál a csajnál, aki... mi? Ennél is rosszabb...? Mi történt?

FOTÓS: Te hol élsz? Nem olvasol újságot? Nem nézel tévét?

SZÍNÉSZŐ: De hát nem rólam van szó, nem? (*szünet*) Balesete volt. Súlyos?

FOTÓS: Ledobta magát az emeletről, Diana.

SZÍNÉSZNŐ: Meghalt?

FOTÓS: Voltam a halottasháznál tanúsítani, hogy ő az.

SZÍNÉSZNŐ: Milyen... faszság. Te most hülyéskedsz velem!

FOTÓS: Igen. Egy dolog előadásban öngyilkosnak lenni és – más dolog a valóságban.

SZÍNÉSZNŐ: Hallgass...

FOTÓS: A művészet és a valóság – tudod, nemrég volt egy beszélgetésem erről egy... barátommal, festő. Híres, nem fontos a neve, úgysem ismered. Jó barátom.

Elkezdi snap-shotban fotózni. A lány nem pózol. Mintha ott se lenne.

SZÍNÉSZNŐ: Hallgass már.

FOTÓS: *(folyton kattintgat)* Mit csinálsz, sírsz? Emeld fel a fejed, hogy lássalak...

SZÍNÉSZNŐ: *(felemeli a fejét, nem sír)* Sírni? Nem, csak koncentráltam.

FOTÓS: *(Jobban szerette volna, ha sír. Megáll. Hosszan nézi.)* Tudom, milyen, hidd el – nekem is meghalt egyszer egy barátom...

SZÍNÉSZNŐ: Most megint egy német darabban játszom, a csaj gyógyszereket vesz be. Nem dobja le magát az emeletről, de... Ilyen volt ő is. Beszámíthatatlan.

FOTÓS: *(elkezdi simogatni)* Te mit gondolsz, a művészet igazi kell legyen vagy... ilyen... költői?

SZÍNÉSZNŐ: *(hangsúlyoz, hagyja, hogy simogassák)* Milyen grimaszokat vágott néha. És a járása, olyan fáradt... el kell gondolkodjak ezen. És hogy öltözött az utóbbi időben. Mindig úton volt – nem hiszem, hogy az orvosi szakma neki való volt. Ki kell bírnod, hogy is mondta... Mit mondott. Gondolkozzak csak. Ja, a bátyjával való viszonya. Fontos. *(rájön, mit akar a srác)* Te mit csinálsz?

FOTÓS: Nem tudom... olyan szexi vagy, tudtad?

SZÍNÉSZNŐ: Téged ez felizgat? Te nem vagy normális.

FOTÓS: *(elkezdi játszani vele)* Erre gondolsz?

SZÍNÉSZNŐ: Fejezd be – erre. Cristinára és mindenre... – óh!

FOTÓS: Erre – vagy erre – pontosan mire gondolsz?

SZÍNÉSZNŐ: Errrr – e!

FOTÓS: Azt hittem, szereted, ha durván – óh! Ott ne!

SZÍNÉSZNŐ: A színpadooooo – n! Az életben – neeem!

A Színésznő belső monológja

A sok eredetiségtől lepattogzott a fogam,

és a művészet elment az anyjába,

csak az élet maradt,

ez a szar élet,

amiben érzéseket gyűjtögetek,

és elültetem őket,

mint valami árvácskákat,

ide is meg oda is,

gyűjtöm az érzéseket,

és valaki, nem tudom, ki,

valaki ott mélyen bennem

azt mondja:

ez nagyon jó, teheted a gyűjteménybe!

ez nem jó, ez hamis –

ez csinált,

ezt többet soha ne használd,

utánzás.

Vannak bizonyos szavak, amiket nem mondunk ki,

mert hamisak.
 Vannak bizonyos érzések, amik tilosak,
 mert hamisak.
 Vannak divatos érzések,
 mások elcsépeltek.
 Hamisak.
 Nem eredetiek.
 Megyek az utcán,
 keresem az eredetit,
 kocsmákba járok,
 anyámmal beszélek otthon.
 Szeretem anyámat.
 De manapság nem divatos
 az anyádat szeretni,
 úgyhogy addig mímelem a gyűlöletet,
 míg a végén én is elhiszem.
 Manapság nem divatos egyszerűen csak kúrni.
 Ha nem szopsz,
 ha nem baszol fenékbe,
 akkor mímeld, hogy legalább tudod, miről van szó.
 Ha tudsz valamit, akkor is
 mímeld, hogy ennél jóval többet tudsz.
 Csinálj sokat kevés eszközzel.
 Ez a művészet.
 Az eredeti művészet.
 És ha én most azt érzem, hogy
 ki akarom kiabálni magamból a kétségbeesést,
 és hogy menjetek mind a faszomba,
 akkor ebből mennyi a hamis
 és mennyi az igaz?
 Seggbe basztlak titeket!
 Mindegyikötöket!
 Megbasztlak, basztlak, basztlak.
 Ez most igaz, vagy hamis?

A Fotós belső monológja

Eleven testek,
 halott testek,
 szétmálló testek,
 meg nem született testek,
 súlytalan testek,
 fiatal testek, öreg,
 kövér,
 sovány,
 fehér,
 fekete,
 szőrös,
 csupasz testek.
 Ezer test.

Ezer meg ezer.
Egyformák.

Örülünk, hogy csontjainkon ott a hús.
Most.

SZÍNÉSZNŐ: Kész... többet nem fotózunk?

FOTÓS: Hány fotó kell neked? Egy pár közeli meg mozgásban és... ennyi.

SZÍNÉSZNŐ: Jó, akkor én húztam.

FOTÓS: Csak így elmész? Hova akarsz menni?

SZÍNÉSZNŐ: Előadásom van. Biztos nem akarsz jönni? Utána elmehetünk valahová.

FOTÓS: Nem tudok, mert kiállításmegnyitóm van ma este. De hátha eljössz te – abban a klubban lesz, a *Bakelit Taxiban*. Tudod, hol van, ugye?

SZÍNÉSZNŐ: Oké, gyere el utánam... és hozd a fotókat is.

FOTÓS: Hát, nem tudom, hogy elérek-e. De megvárlak ott, tizenegykor kezdődik, úgyhogy van időd elérni. Meg fogsz lepődni... ígérem!

SZÍNÉSZNŐ: Jó, majd meglátjuk! Mindenesetre, ha nem érek el ma, akkor benézek valamelyik nap, hogy megnézzem a kiállítást. Mi a címe?

FOTÓS: *Boncolások*... Nem maradsz még egy cigire?

SZÍNÉSZNŐ: Nem, mert sietek... és köszil! Ha mégis lenne kedved eljönni az előadásra, várlak! Beleváló vagy, tudtad?

A Fotós elővesz egy cigit. A lány elmegy.

9. A SÖRÖS LÁNY

Szereplők: SZÍNÉSZNŐ, PEPE

Az öltözőben, előadás után. Plakátok. A Színésznő lesminkel. Kopognak.

SZÍNÉSZNŐ: Tessék! Igen..! igen... gyere be! Be lehet jönni... *(bejön Pepe egy ízléstelen csokor virággal)* Pepe virágot hozott...!

PEPE: Jó estét! Másvalakit vártál? Ne mondj semmit, még mindig az előadás hatása alatt vagyok! Lehet, hogy inkább el kellett volna csendben mennem, hazamenni – és agyban ismét átélni az előadást. Fantasztikus voltál... minden elképzelhető szón túl!

SZÍNÉSZNŐ: Te részeg vagy?

PEPE: ...részeg? Nem ittam, amióta szakítottunk. Szét vagyok esve, három napja nem alszom.

SZÍNÉSZNŐ: Gyere be, te bohóc! És zárd be az ajtót, nem akarom, hogy valaki ránk nyisson, még csak az hiányzana...

PEPE: Kicsoda nyisson, az az alacsony csúnyaság a plakátról? Gondoltam, hogy veled vagy. Rövid a lába.

SZÍNÉSZNŐ: Mi a fenét keresel itt? Nem otthon kéne lenned, a tieddél...?

PEPE: Voltam otthon, anyám folyton sír és be van nyugtatózva, mint egy liba. Apám meg eltűnt.

SZÍNÉSZNŐ: És te idejöttél...

PEPE: Hiányoztál.

SZÍNÉSZNŐ: El is hiszem...

PEPE: Oké, nem hiányoztál. Megkívántalak. Habár amióta összefeküdtél ezzel a rövid lábúval...

SZÍNÉSZNŐ: Valakinek ki kellett fizetni a házbért, nem? Azt hittem, elszöktél és végre a magad ura vagy. Cristina azt mondta, beálltál az Idegenlégióba, hogy Kubában vagy Irakban, vagy hol a francban vagy, Koszovóban...

PEPE: Jól van, elég. Halkabban. Németországban voltam, egy... táborban.

SZÍNÉSZNŐ: Milyen... táborban?

PEPE: Hát egy... egészségügyi... diabéteszes vagyok és...

SZÍNÉSZNŐ: Ha-ha...

PEPE: Oké, teljesen ki voltam. Hat hétig azt sem tudtam, hogy hívnak. Nem tudom, ki vitt el oda. És miért.

SZÍNÉSZNŐ: Miért? Megmondom én neked, hogy miért: mert a rakoncátlan kisfiú színésznővel állt össze és elhúzza a csíkot egy külföldi egyetemre! És nem szól semmit. Talán börtönbe csuktak? Nem volt ott telefon vagy e-mail? Még a húgodat sem hívtad fel, egyetlen egyszer sem!

PEPE: ...messengeren beszéltünk... Tudtam, hogy mi van veled, minden nap rám írt. Azt mondta, te vagy az ő jó tündére...

SZÍNÉSZNŐ: Akkor Koszovót meg a többi szarságot ő találta ki?

PEPE: Gazdag képzelőereje volt. Kicsi kora óta furá dolgokat talált ki. Hogy a város közepén van egy törpetemető, hogy lángra kapott az iskola...

SZÍNÉSZNŐ: Hogy én voltam az ő jó tündére...

PEPE: Nem voltatok barátnők?

SZÍNÉSZNŐ: De, de, de... nem ezt akartam mondani. Ne haragudj, csak olyan hirtelen történt... Te meg itt vagy most... nem hittem, hogy még látni fogjuk egymást, Cristina azt mondta, megesküdtél rá, hogy soha többet nem jössz vissza. Hogy elegend lett apádból, aki mindig megmondta, mit csinálj.

PEPE: Igen, elegend lett. De el kell még intéznem valamit. Meg akarok házasodni.

SZÍNÉSZNŐ: És neked mi közöm hozzá? Hoztál nekem jeggyűrűt?

PEPE: Azt nem, de találd ki, mit hoztam...? A kedvenc autódat, Alpha Spider '69 – a gyűjteménybe. Jegyajándék. Erre vágtyál, nem, Piroskám? És egy vacsora a Mariottba – ráadásként –, mint a régi szép időkben! De ki kell érdemelned!

SZÍNÉSZNŐ: A Mariott? Komoly? Van pofád idejönni és ilyeneket mondani! Nem hiszem el. Megesküdtél, hogy soha egy szavadat nem hiszem el, utállak, és... és... tényleg? Alpha Spider? Milyen színű?

PEPE: Szerinted?

SZÍNÉSZNŐ: Szeretsz? Nem felejtettél el? Egy kicsit ugye miattam jöttél vissza?

PEPE: Mondd, kérek, hogy Igen! Mondd – igen! Menjünk el innen, el ebből a szarból, jó meszszire... akarod? Mondj igent!

SZÍNÉSZNŐ: Várjál, ne ilyen gyorsan...

PEPE: Mondj igent, mondj igent, mondjigentmondjigentmondjigent!

A Színésznő belső monológja

El akarsz venni feleségül?

Én vagyok a reklámarc a samponokról,

a bio zabpelyhes dobozról,

ez mind én vagyok!

Mosolyom mikrohullámút,

arckrémot,

mosógépet,

májpástétomot dob piacra!

A székesegyház tornyánál magasabban

mosolygok,

én vagyok a Sörös Lány,

és mosolygok.

Engem akarsz?

Engem kérsz?

Pepe belső monológja

Hazajöttem.
 Itthon vagyok.
 Bár meg kéne bosszulnom apámat –
 de nem – az én apám vígan éldegél,
 jól megy sora,
 nem egy szellem.
 Sőt, manapság minden újságban benne van.
 Szerencse, hogy anyám sem akarja megölni.
 Ez így túl egyszerű lenne...
 Nem ismerem már a barátaimat sem.
 Horatio részeg mérnök lett,
 Rosencrantz és Guildenstern brókercéget nyitottak,
 Romeo ő taxifőnök,
 Gloucester szupermarketekben járkal,
 Hamletből fényképész lett,
 Júliát meg holnap temetik.
 Ofélia színésznő lett.
 Végül is semmi sem bűzlik,
 de minden rothadt.

Egymás hátának támaszkodva egy lapos üvegből isznak.

SZÍNÉSZNŐ: Akkor mégsem hagytad abba egészen...

PEPE: Nem, de dolgozom rajta...

SZÍNÉSZNŐ: Mondd meg az igazat, ugye nem láttad az előadást?

PEPE: Milyen jól ismersz...!

Elővesz egy spanglit.

SZÍNÉSZNŐ: Ismerlek?! Igen, így is lehet mondani... és kérek, ne szívj ilyesmit az öltözőben.

PEPE: Miért vagy ilyen fantáziátlan? Színésznő vagy, nem? Szívjál te is egy slukkot! Mit szólsz az ajánlatomhoz?

SZÍNÉSZNŐ: És ha egy nap, mondjuk, gyereket szeretnék?

PEPE: Hülyeségeket beszélsz!

SZÍNÉSZNŐ: Gyereket, családot...? Ne mondd, hogy te sosem gondoltál erre...

PEPE: Tényleg... szeretnéd? Igent mondasz? Igen?

SZÍNÉSZNŐ: Ezt megszívtad! Na, menjünk...

PEPE: Gondolhattam volna... színésznő! Oké, menjünk sörözni.

SZÍNÉSZNŐ: Sörözni?! Hát nem a Mariottba?

PEPE: Ezt leszívtad!

SZÍNÉSZNŐ: És a kocsi... a kocsikulcsok?

PEPE: A kulcsok... anyám Peugeot-ja, kölcsönadta, hogy legyen, mivel járjak, amíg itthon vagyok.

És stoppal jöttem, azért késtem le az előadást. Te azt hiszed, apám Bill Gates? Szállj le a földre, kicsim!

SZÍNÉSZNŐ: Disznó vagy! Kikaparom a szemed, te szemét hazug...

PEPE: ... előfordul. De te sem vagy a szeplőtelen szűzmária...

SZÍNÉSZNŐ: Jól átvértél!

PEPE: Hm. Mire gondolsz?

SZÍNÉSZNŐ: Általában nem dőlök be az ilyeneknek, de elhittem egy pillanattig!

PEPE: Megsértődtél? Ha-ha...

SZÍNÉSZNŐ: Dehogy, ha-ha-ha... gyere, mert elviszlek én valahová, akarod? Van egy barátom, akinek ma este lesz a kiállításmegnyitója. Egy klubban – *Bakelit Taxi*. Eljössz? Ha-ha-ha!

PEPE: Bakelitlemezek? Legyen bakelit akkor! Díszetek, zene – abszint... most már rád ismerek, művészni! Színház – nem piskóta! Ha-ha-ha! Milyen hülyeség, bakelit zene! Ha-ha-ha! Na, akkor mit szólsz, hozzám jössz, vagy sem? Ha-ha-ha!

SZÍNÉSZNŐ: A teid mit szólnának? Ha-ha-ha!

PEPE: Ha-ha-ha! Ha-ha-ha!!! Heppiending lenne. Ha-ha-ha!

SZÍNÉSZNŐ: Kinek? Ha-ha-ha!

PEPE: Nekik! Apám szívbeteg... Ha-ha-ha!

SZÍNÉSZNŐ: Ha-ha-ha!

PEPE: Örülök, hogy nem haragszol... Ha-ha-ha!

SZÍNÉSZNŐ: Dehogy! De ettől a cucctól, ha-ha-ha! Holnap vihetsz a temetőbe, ha-ha-ha!

PEPE: Ha-ha-ha! Te bakelit klubba viszel, én temetőbe viszlek! Ha-ha-ha! Te bakelit klubba viszel, én temetőbe viszlek! Ha-ha-ha! Te bakelit klubba viszel, én temetőbe viszlek! Ha-ha-ha!

A jelenet örülten felpörög.

10. MONDD, HOGY SZERETSZ

Bakelit klub, másnap reggel. Pepe a bárpultnál alszik, szemén borogatás. Roberta összetépett fotókat sepreget, összetört bakelitlemezeket.

PEPE: ...mmmm.

ROBERTA: Jó reggelt...

PEPE: ...óh...te... ki vagy? Megvakultam...

ROBERTA: Nem emlékszel, mit csináltál az éjjel, mi?

PEPE: De, de... Együtt jöttem egy... mindegy... és elmentünk... késő volt. Egy klubba. És... nem emlékszem. De igen. Szerencséd volt, hogy a húgom ragaszkodott hozzád. Ott végezhetted volna a másik mellett. Remélem, egyhamar nem fog fotózni.

ROBERTA: Elég nehéz lesz neki, miután széttörted a Nikonját, széttéptél minden fotót...

PEPE: Hülye voltam. Ki kellett volna nyírjam. Ha jobban belegondolok, szerintem még élvezte is a fickó. A nagy művész megszenvedett a művészetéért! Na, most ott a sajtó az ajtajánál, hülye majom!

ROBERTA: Látod, nem jobb lett volna, ha lehűtöd magad?

PEPE: Meglátom, mit csináltál volna, ha meglátod a halott tesódat berámázva, akkor befognád a szád... Hol van?

ROBERTA: Nem emlékszel? Miután mindent-mindent széttörtél, még egy sztriptízszaámot is lenyomtál... ez betett a te kiscicádnak, és elment a főnökkel. Meg kell mondjam neked, hogy nagyon bezúgott – nem láttam még ilyen szerelmesnek soha. Szerelem első látásra, ha még létezik ilyesmi...

PEPE: ...hm... micsoda hülyeség, ugye?... fel kéne... hol a telefonom... és a pénztárcám... és az autókulcsok... Faszomba! Milyen bénán áll ez a nadrág...

ROBERTA: Bénán? Inkább köszönd meg, hogy nem hagytalak csóré seggel...

PEPE: Oké, köszi, hogy nem hagytál csóré seggel... de remélem, nem aludtam el rögtön.

ROBERTA: Először megmutattad, mire vagy képes. Elég kevés, ahhoz képest, hogy hogy bereklámoztad magad.

PEPE: Komolyan? Sajnálom. Hány óra van? Az az én óráim?

ROBERTA: Dél van, jobb, ha elhúzod a csíkot.

PEPE: Mindegy, úgyis elkéstem. Faszomba! Nem mehetek így ki... még maradok, amíg összeszedem magam.

ROBERTA: A túloldalon van a taximegálló. Át tudsz menni az úton? Vagy hívjam a bejárat elé?

PEPE: Hé, az az én telefonom!

ROBERTA: Tényleg? A földön találtam. Ez a szabály – amit találok, az enyém.

PEPE: Nem vagy semmi! És a ruháimat kinek adtad el?

ROBERTA: Én nem adtam el! Elárverezted! Nem fáj a torkod a sok ordibálástól?

PEPE: És a pénzem? Hol van?

ROBERTA: A pénzed? Mindenkinek fizettél egy kört, még mindig tartozol 300-zal.

PEPE: Lej vagy euró? Inkább ne is mondd meg... szétrobban a fejem.

ROBERTA: Mikor belemásztam ebbe az üzletbe, azt hittem, egy barátomnak segíték lábra állni. Idehoztam a teljes bakelitgyűjteményemet. Ez a klub én voltam. De most... nem maradt egy ép lemez sem.

PEPE: Veszek neked újakat.

ROBERTA: Ezek ritkaságok voltak.

PEPE: Ha mondom, hogy veszek neked helyette másikat!

ROBERTA: Gőzöd nincs, mit tettél tönkre.

PEPE: Szart! Ócska műanyag karikák. Mit vagy úgy oda? Veszek neked egy ipodot és azon minden zenéd meglesz, amit csak akarsz. Százszor több zene, ezerszer jobb minőségben. Hallgathatod a metrón is, amikor csak akarod, mosogatás közben... munka... közben. Nem hiszem, hogy zavarná a klienseidet, hogy téged stimulál a zene.

ROBERTA: Mindent tönkretettél.

PEPE: Kifizetem, komolyan. Mondjad, mennyibe kerül, és este hozom a pénzt.

ROBERTA: Nem kell a pénzed.

PEPE: Akkor...mi? Vegyelek feleségül?! Végül is, ha jól megnézek... szexi vagy még. Szép a szemed, egy Burberry kis ruhában bizsergető koktélokat kevernél.

ROBERTA: Apádra ütsz. Mindketten szeretitek a giccses dolgokat.

PEPE: Nem hasonlítok rá. Az én apámra senki nem hasonlít – ő egyedi és univerzális. Mindene megvan, amit csak akar. És ez teszi tönkre. Engem pedig – engem roppant boldoggá tesz. Tulajdonképpen ez az egyedüli boldogságom. Komolyan, hozzám kéne gyere feleségül. Ez mindkettőnk problémáit helyre pattintaná. Mondj egyetlen egy kifogást... egyetlen egyet. Van három próbálkozásod... és ha nem sikerül...

ROBERTA: Hát apáddal éltem együtt... nem egészen...

PEPE: Apja, fia, mit számít az...nem vagy te a szeplőtelen szűzmária! Egy.

ROBERTA: Nem egyedül jöttél ide...

PEPE: Akivel jöttem, lelépett mással. Kettő.

ROBERTA: Mondd, hogy szeretlek.

PEPE: Csak ennyi? Csalódtam benned. Szeretlek.

ROBERTA: Nem így.

PEPE: Hanem hogy?

ROBERTA: Igaziból. Egy másodpercig higgyem el, hogy igaz. És azt csinálom, amit csak akarsz. Képes vagy rá?

PEPE: Szeretlek. Sze... ret... lek. SZERETLEK. Nem jó?

ROBERTA: Még nem.

PEPE: Szeretlekszeretlekszeretlek...

ROBERTA: Mondjad, mondjad!

PEPE: Szeretlek! NEM! Sze... ret... lek, szeretlek, szeretlek! A picsába! (szünet) Hívd fel!

ROBERTA: Kit?

PEPE: Hívd fel, az isten verjen meg! Elvégre csak egy színész! Illúzió, álarc. Mitől félsz? Hívd fel!

ROBERTA: Nem.

PEPE: Hívd fel, a kurva életbe, és mondd meg neki! Úgyis elmész innen.

ROBERTA: Nem!

PEPE: Mit veszítesz? Nem olyan nehéz, látod, én is kimondtam. Ezerszer, százezerszer. Szeretlekszeretlekszeretlek! Szarszarszarszar! Ha akarod, felhívom én helyetted és megmondom...

ROBERTA: NEM! *(szünet)*

PEPE: Az ő pechje. Három!

ROBERTA: Végül is, igazad van, miért ne? Itt már úgyszincs semmi keresnivalóm. Elmegyünk innen. Messze, messze.

PEPE: Ausztráliába vagy az Északi-sarkra. Elölről kezdünk mindent, új életet kezdünk.

ROBERTA: Gyerekünk is lesz.

PEPE: Volt már rá példa.

ROBERTA: Boldogan élünk, amíg meg nem halunk.

PEPE: Gyere, menjünk. Elkészünk a temetésről. Hé, szuvenírek nélkül...

ROBERTA: Egy megmaradt, a lejátszóban!

PEPE: Igen? Jó, vedd ki! Még a végén nyitunk egy klubot.

Fordította: Patkó Éva

APROAPE ȘI DEPARTE

Noua regie de la Sfântu Gheorghe a lui László Bocsárdi, realizată în colaborare cu formația muzicală sZempöl Offchestra, se inspiră din romanul lui Lewis Carroll. Potrivit lui Erika Fám, spectacolul intitulat *Alice*, care reunește muzica, filmul și teatrul, reprezintă o provocare deosebită, chiar și din punctul de vedere al receptării senzoriale, atât pentru critici, cât și pentru spectatori, deoarece îi invită într-o lume intensă și construită pe efecte puternice, prin care vorbește despre problemele căutării identității și ale maturizării.

Spectacolul *Homemade* a fost creat în urma unui proiect inițiat de Réka Bíró și Katalin Deák, la Teatrul din Cluj și cu actorii acestuia. La realizarea spectacolului au colaborat însă nu numai actori, ci și studenți de la teatrologie, precum și sociologi și psihologi de profesie. În convorbirea sa cu cele două inițiatoare ale proiectului, Nóra Balázs, care s-a ocupat de aspectele administrative, abordează procesul de creație, concluziile care se desprind de aici și, în general, posibilitățile unei creații teatrale de acest tip în Transilvania.

Criticul de teatru Kata Köllő urmărește de multă vreme procesele din teatrul transilvănean. Anikó Varga a întrebat-o despre cerința culturală pentru critică în această regiune și ideile ei despre genul în sine, dar și despre modul în care vede raportarea tinerei generații la acesta și mutațiile pe care le sesizează, într-un cadru temporal mai larg, referitor la modul de reprezentare al teatrelor transilvănene.

Asa cum vede Alice Georgescu, teatrele maghiare transilvănene sunt admirate în România pentru disciplina lor artistică și pentru solida pregătire muzicală și coregrafică a actorilor, iar în Ungaria, pentru libertatea jocului și pentru dimensiunea metaforică a mizanscenelor.

Analiza laturii eroice și, în același timp, vulnerabile din punct de vedere financiar, a figurii actorului transilvănean din secolul al XIX-lea ne atrage atenția asupra faptului că narativizarea selectivă, genul memorial și preocuparea pentru păstrarea prestigiului social ascund din fața publicului informațiile despre nesiguranța materială permanentă, caracteristică vieții de actor. Studiul intitulat *Roluri eroice și criză financiară*, semnat de Katalin Ágnes Bartha, prezintă situația materială precară și aventurile financiare ale eroului tragic excepțional al teatrului, Gyula E. Kovács, și ale soției sale.

Balurile alumnilor Colegiului Reformat „Székely Mikó” au devenit evenimente importante în viața orașului. În studiul intitulat *Noi evenimente comunitare – balurile alumnilor din Colegiul „Székely Mikó”*, Gyöngyvér Krecht analizează urmările măsurilor politice, respectiv funcția reprezentărilor și evenimentelor teatrale în contextul acestor evenimente interpretate ca performanțe culturale.

În articolul intitulat *Turneele clujenilor și critica din Budapesta*, Tibor Pethő analizează recepția critică a spectacolelor *Floriile unui geambaș*, respectiv *Cain și Abel*, susținute de Teatrul de Stat din Cluj-Napoca la Budapesta, în 1980. Autorul se oprește în special asupra cazului editorului Béla Mátrai-Betegh, ale cărui critici pline de aluzii referitoare la dictatura lui Ceaușescu au stârnit o adevărată avalanșă. Textele sale au îndreptat atenția asupra reprimării minorităților etnice și au tulburat relațiile româno-maghiare, fiind urmate de lungi dezbateri, apologii, schimbări din funcție și, în cele din urmă, de pensionarea și moartea tragică a criticului.

Recent decedatul Miklós Jancsó a evoluat mai întâi ca actor la Cluj, după care s-a dedicat predării și scriiturii. Márta Bodóa recenzat ultimul său volum pentru revista noastră. În această carte degajată, intitulată *A fost odată un Cluj...*, autorul își trece în revistă amintirile legate de marea pasiune a vieții sale, teatrul, care se îmbină cu viața cotidiană din orașul său.

Volumul târgumureșeanului Attila Gáspárik, intitulat *Extensia teatrului*, a apărut în 2016 la Budapesta. Printre temele abordate în această carte, recenzată de Márta Vargyas, regăsim trecutul și prezentul teatrului, formarea actorilor, critica de teatru și denunțările, cu participarea unor personaje precum György Kovács, Miklós Parászka sau János Taub.

Teatrul din Odorheiu Secuiesc organizează periodic concursuri de dramaturgie (în ultima vreme, împreună cu Teatrul Maghiar din Oradea), din rezultatele căreia publică, la fiecare doi ani, volume colective de drame. Anul acesta a apărut al treilea volum din seria respectivă. Ferenc Zsidó prezintă piesele câștigătoare din antologie, preferata sa fiind *Nu va mai veni dimineața*, *Fred* de Levente Moravec.

MUNCĂ

La începutul studiului său format din trei părți, Osongor Kuti oferă o schiță despre caracteristicile pieței muncii pe care activează artiștii interpreți. Cea de a doua parte prezintă cadrele legale care reglementează valorificarea producțiilor artistice în România, iar partea de încheiere enumeră impedimentele din fața folosirii acordului de utilizare în acest domeniu.

MAI DEPARTE

Ágnes Bakk și-a structurat relatarea despre festivalul Schillertage din Mannheim în jurul câtorva cuvinte-cheie, pe baza cărora prezintă aspectele culturale, estetice și organizatorice ale evenimentului, începând de

la raportarea orașului și a orașenilor la festival și până la punctele de vedere de estetică teatrală, aspectele de gen și perspectivele tematice. Textul ne invită la o plimbare virtuală, care ne permite să accesăm nu numai structura întregului festival, ci și spectacolele individuale, printre care, în special, producția teatrală imersivă *Das Heuvolk* a trupei daneze SIGNA.

Eseul lui Ružica Anja Tadić (tradus în limba maghiară de Krisztina Orovec) prezintă atelierul de psihodramă a organizației nonprofit Talas din Belgrad, care oferă activități refugiaților afgani din Serbia. Obiectivul proiectului constă în sprijinirea integrării participanților cu ajutorul instrumentelor teatrului, în confirmarea și sprijinirea comunicării acestora și în prelucrarea experiențelor prin care au trecut. Eseul conține în întregime, în traducerea lui Ágnes Kali, și poemul unuia dintre tinerii participanți ai proiectului.

IMAGINE GĂSITĂ

În rubrica *Imagine găsită* Zoltán Katona comentează un afiș publicitar care expune un moment idilic al unei familii burheze – actorii și fiul lor formează o familie și în realitate.

DRAMĂ

Avanpremierea piesei *Taxi Vinil* de Alina Nelega a avut loc în 2008, la Teatrul Ariel din Târgu Mureș. Textul autoarei târgumureșene, tradus în limba maghiară de Éva Patkó, pentru acest număr al revistei noastre, se inspiră din *Hora iubirilor* a lui Arthur Schnitzler. Pe parcursul celor zece scene se întâlnesc și intră în interacțiuni diferite personaje, însă, spre deosebire de piesa lui Schnitzler, hora teatrală a lui Nelega are în centru povestea unei sinucideri, care implică, direct sau indirect, toate personajele dramei. În vârtejul intens și dinamic de scene apar personajele caracteristice ale societății de consum, ale căror mentalitate și nebunie sunt omniprezente în relațiile umane, inclusiv în raportarea la corporalitate și sexualitate. Toate și toți sunt de vânzare, astfel încât toate și toți ajung corupți, situație în mijlocul căreia sinuciderea din centrul evenimentelor dramatice sparge o breșă întunecată – chiar dacă numai pentru o singură clipă, căci valurile stârnite de această întâmplare par să fie netezite din nou de legile impecabile ale lumii reprezentate.

CLOSE AND FAR

The new play directed by László Bocsárdi in Sfântu Gheorghe, with the participation of the sZempöl Offchestra musical ensemble, is inspired by the novel of Lewis Carroll. According to Erika Fám, the play *Alice*, through its mixture of music, film, and theatre, challenges both theatre critics and viewers even from the perspective of sensory reception, as it invites them into an intense world built upon strong effects, while using its instruments to examine the issues of the search for identity and growing up.

The community theatre production entitled *Homemade* is based on a project initiated by Réka Biró and Katalin Deák at the Hungarian Theatre of Cluj and with the participation of its actors. However, the production of this performance involved not only actors, but also theatre studies undergraduates, as well as specialists in sociology and psychology. In her conversation with the two initiators of the project, Nóra Balázs, responsible for its administrative aspects, discusses the creation process and the lessons that can be drawn from it, along with, more generally, the chances of such an approach to theatre production in Transylvania.

Theatre critic Kata Köllő has been following the processes in her field in Transylvania for a long time. Anikó Varga interviewed her about the cultural need for theatre criticism in this region, the genre itself, and the younger generation's relationship with it, along with the changes in the representation of Transylvanian theatres within a larger timeframe.

As Alice Georgescu states, Transylvanian theatres from Romania are admired by Romanians for their discipline in artistic work and the thorough musical and choreographic tuition of the actors, while by Hungarians, for the freedom of play and the metaphorical dimension of the mise-en-scène.

The analysis of the heroic and at the same time financially vulnerable aspects of 19th century Transylvanian actors' public image draws attention to the fact that selective narrativisation, the memorial genre, and the concern for social prestige usually censor the information about the constant economic uncertainty of the actors' life. Katalin Ágnes Bartha's study, entitled *Heroic Roles and Financial Crisis*, presents the tight budgetary situation and the financial adventures of the outstanding tragic hero, Gyula E. Kovács, and his wife.

In his article on *Guest Performances from Cluj and the Budapest Critics*, Tibor Pethő examines the critical reception of the plays *The Palm Sunday of a Horse Dealer* and *Cain and Abel*, performed in Budapest in the 1980s by the company of the Hungarian State Theatre of Cluj-Napoca. The author focuses especially on the case of the editor Béla Mátrai-Betegh, whose allusive critical texts referencing the Ceaușescu regime

in Romania started a veritable avalanche. His writings have drawn attention to the suppression of national minorities and created tensions within the Hungarian-Romanian relations, followed by debates, defences, dismissals and the retirement and tragic death of the theatre critic.

The balls of the Székely Mikó Reformed College's alumni in Sfântu Gheorghe have become important events in the city's life. Gyöngyvér Krecht's paper, entitled *New Community Events – Alumni Balls at the Székely Mikó College*, analyses the consequences of the political measures and the role of theatre performances and theatrical events within these events interpreted as a cultural performance.

The recently deceased Miklós Jancsó was active for a long time as an actor and then as a teacher and writer in Cluj. Márta Bodó reviewed his last volume for this issue of our journal. In his light-hearted book, entitled *Once Upon a Time, There Was a Kolozsvár...*, the author sums up his memories related to theatre, his lifelong passion, in association with the everyday life of his beloved city.

Attila Gáspárik, who lives in Târgu Mureş, published his book entitled *The Extension of Theatre* in 2016. This volume, reviewed by Márta Vargyas, considers topics such as the past and present of theatre, the training of actors, theatre criticism, and denunciation, with the involvement of such characters as György Kovács, Miklós Parászka, and János Taub.

The theatre of Odorhei Secuiesc, recently with the cooperation of the Hungarian theatre of Oradea, regularly hosts a competition for playwrights, the best plays being published every two years in a drama anthology. This year saw the publication of the third volume of the series, reviewed in our current issue by Ferenc Zsidó, whose favourite play from the recent anthology is Levente Moravec's *There Will Be No Morning, Fred*.

WORK

Csongor Kuti's three-chapter paper first reviews the special characteristics of the Romanian labour market of performance artists. In the second part he analyses the legal framework governing the sales of artistic productions. The closing chapter lists the obstacles to establishing these transactions on user agreements.

FARTHER

Ágnes Bakk organizes her account of the Schillertage festival in Mannheim around several keywords, while expounding the cultural, aesthetic, and organisational aspects of this event, from the relationship of the city and its inhabitants to the festival genre and thematic perspectives. Her description offers a virtual tour that provides insight into the entire festival's structure, as well as into individual performances, especially the immersive theatrical production *Das Heuolk* by the Danish theatre company SIGNA.

The essay of Ružica Anja Tadić, translated into Hungarian by Orovec Krisztina, focuses on the psychodrama workshop of the Belgrad non-profit organisation Talas, which provides different activities for Afghan refugees in Serbia. The project is aimed at helping the integration of the participants with the specific instruments of the theatre and at encouraging and supporting their communication, along with the processing of their experiences. The essay also contains the poem written by one of the younger participants, translated by Ágnes Kali.

FOUND IMAGE

In our Found Image column we publish Zoltán Katona's commentary about an advertising poster showing a moment of middle-life family idyll – the actors and their son form a real family in life as well.

DRAMA

Alina Nelega's *Viny! Taxi* premiered in 2008 at the Ariel Theatre in Târgu Mureş. The play, translated for this issue by Éva Patkó, is inspired from Arthur Schnitzler's *La Ronde*. Different characters meet here and become involved with each other in ten scenes, however, as opposed to the Austrian author's play, Nelega's theatrical round dance has at its heart the story of a suicide, directly or indirectly involving all characters. The dynamic vortex of scenes displays the figures of consumer society, whose mentality and madness pervades all human relations, including the relationship to the body and sexuality. Everything and everyone is for sale, and thus everything and everyone is corrupted. The dark fissure torn by the suicide at the centre of the dramatic events lasts only for a moment, as the waves it stirs up seem soon to be smoothed over again by the implacable laws of this world.

JÁTÉKTÉR – erdélyi színházi periodika

A szerkesztőség tagjai:

*Adorjáni Panna
László Beáta Lídia
Ungvári Zrínyi Ildikó
Zsigmond Andrea
Varga Anikó (főszerkesztő)*

Segédszerkesztő: Gál Boglárka

Korrektúra: Kovács Emőke

Fordítás: Albert Mária

Logó, dizájnelemek: Adrian Ganea

Borítóterv: Benedek Levente

Tördelés: Molnár Rozália

Lapmenedzser: Kovács Gábor (kovacs.jatekter@yahoo.ro)

Színházak hírei, kapcsolat: Dunkler Réka (jatekteroffice@yahoo.ro)

A lapot alapította 2012-ben Sebestyén Rita és Kötő József

Az alapító szerkesztőség tagjai: Sebestyén Rita (főszerkesztő), Kötő József

Ungvári Zrínyi Ildikó, Karácsonyi Zsolt.

Az alapító szerkesztőség munkatársai: Demény Péter, Zsigmond Andrea, Dunkler Réka,
Albert Mária, Szilágyi N. Zsuzsa.

A lap felelőssége abban áll, hogy teret adjon a véleménynyilvánításnak. A lapszámban közölt cikkek a szerzők és a nyilatkozók véleményét tükrözik, amelyek nem feltétlenül egyeznek a szerkesztőség véleményével.

Responsabilitatea revistei noastre este de a găzdui opiniile, oricât de diverse, ale colaboratorilor noștri. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text aparține autorului.

The journal is only liable for allowing free expression of opinions. Responsibility for the views expressed in the articles rest solely with the authors.

ISSN 2285 –7850

ISSN-L 2285 –7850

Készült a kolozsvári IDEA Nyomdában

Felelős vezető: Nagy Péter igazgató

Cluj-Napoca, Calea Turzii nr. 160-162

tel. +40 264 594634

TÁMOGATÓK

Bethlen Gábor Alap
Communitas Alapítvány
Kolozs Megyei Tanács
Nemzeti Kulturális Alap

Revistă culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii
și Identității Naționale

Albert Mária
Bajka-Barabás Réka
Boros Kinga
Deák Réka
Jászay Tamás
+ öt anonim támogató

MINISTERUL CULTURII ȘI
IDENTITĂȚII NAȚIONALE

CONSILIUL
JUDEȚEAN
CLUJ